

ENTISET JA NYKYISET HUUMEIDENKÄYTTÄJÄT KANSALAISTOIMIJOINA

Osis-hankkeen vertaisten ja Käyttäjähdistys Suomen Lumme ry:n aktiivien kokemuksia osallistumisesta ja vaikuttamisesta

Johanna Lohikivi

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Maaliskuu 2015



HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty
Valtiotieteellinen tiedekunta

Laitos – Institution – Department
Sosiaalitieteiden laitos

Tekijä – Författare – Author
Lohikivi Johanna

Työn nimi – Arbetets titel – Title

Entiset ja nykyiset huumeidenkäyttäjät kansalaistoimijoina. Osis-hankkeen vertaisten ja Käyttäjäyhdistys Suomen Lumme ry:n aktiivien kokemuksia osallistumisesta ja vaikuttamisesta.

Oppiaine – Läroämne – Subject

Sosiaalityö

Työn laji – Arbetets art – Level

Pro gradu -tutkielma

Aika – Datum – Month and year

Maaliskuu 2015

Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages

135+8

Tiivistelmä – Referat – Abstract

Suomessa huumeidenkäyttäjien kansalaistoimintaa on tutkittu toistaiseksi vähän. Tämän tutkielman tavoitteena on antaa entisille ja nykyisille huumeidenkäyttäjille ääni kansalaistoimijoina, jotka haluavat edistää yhteisönsä hyvinvointia, vähentää huumehaittoja ja osallistua huumeidenkäyttöön liittyvien ongelmien ratkaisemiseen. Tarkoituksena on selvittää, millaisia merkityksiä he kansalaistoiminnalleen antavat, mihin he pyrkivät toiminnallaan vaikuttamaan, millaisia vaikutuskeinoja he käyttävät ja millaisina he kokevat omat osallistumis- ja vaikutusmahdollisuutensa suomalaisessa yhteiskunnassa.

Tutkielman empiiristä osuutta on taustoitettu kirjallisuuskatsauksella, jossa huumeidenkäyttäjien yhteiskunnallinen aktivoituminen ja kansalaistoimijuuden vahvistuminen on liitetty tiiviisti huumehaittojen lisääntymiseen 1980- ja 1990-luvuilla sekä haittojen vähentämiseen vaihtoehtoisena tapana hallita huumeongelmia. Taustoituksessa on tarkasteltu lisäksi haittoja vähentävää vertaistoimintaa ja käyttäjäyhdistyksiä aikaisemman tutkimuskirjallisuuden perusteella. Tutkielma on toteutettu yhteistyössä Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskus Osiksen ja Käyttäjäyhdistys Suomen Lumme ry:n kanssa. Aineisto on kerätty keväällä 2013 haastattelemalla kahdeksaa Osis-hankkeessa työskentelevää vertaista, joista kolme kuului myös Käyttäjäyhdistys Suomen Lumme ry:n aktiiveihin. Aineistonkeruumenetelmä sijoittuu puolistrukturoidun haastattelun ja teemahaastattelun välimaastoon. Analyysimenetelmänä on käytetty teoriaohjaavaa sisällönanalyysia.

Tutkimustulokset osoittavat, että kansalaistoiminta voi merkitä entisille ja nykyisille huumeidenkäyttäjille ainoaa mahdollisuutta osallistua yhteiskunnallisesti tärkeään toimintaan ja lunastaa paikkansa yhteiskunnan hyödyllisinä jäseninä. Osis-hankkeen vertaisille ja Lumme-aktiiveille vertais- ja yhdistystoiminnasta oli tullut siten tärkeä osa elämää ja joidenkin kohdalla jopa yksi keskeisimmistä elämänsisällöistä. Vertais- ja yhdistystoiminta olivat tarjonneet heille aktiivisen ja osaavan kansalaisen identiteettiä, tukeneet huumeriippuvuudesta kuntoutumista ja liittäneet heidät osaksi vertaisten ja huumetyön ammattilaisten muodostamaa yhteisöä.

Vertaisten ja Lumme-aktiivien tavoitteita olivat toisten ihmisten auttaminen, huumeidenkäyttäjiin kohdistuvien ennakkoluulojen muuttaminen sekä huumeidenkäyttäjien tasavertaisen ja ihmisarvoisen kohtelun edistäminen suomalaisessa yhteiskunnassa. Myös huumeidenkäyttäjien asenteita ja toimintamalleja yritettiin muuttaa. Lumme-aktiivit pyrkivät lisäksi vaikuttamaan palvelujärjestelmän käytäntöihin. Kentällä ihmisten parissa toimiminen ja yksilökohtainen auttaminen koettiin merkityksellisemmäksi ja itselle ominaisimmaksi tavaksi vaikuttaa huumeidenkäyttäjien hyvinvointiin ja yhteiskunnalliseen asemaan. Ihmisten asenteisiin ja toimintatapoihin yritettiin vaikuttaa keskustelemalla heidän kanssaan, tarjoamalla heille asiallista tietoa sekä todistamalla omalla esimerkillä huumeidenkäyttäjien voivan olla vastuullisia ja ”normaaleja” kansalaisia.

Vertaiset ja Lumme-aktiivit paikansivat huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet ruohonjuuritason toimintaan. Kokemusasiantuntijuus oli tarjonnut joillekin käyttäjille myös tilaisuuden osallistua palvelujärjestelmän kehittämiseen yhdessä asiantuntijoiden ja ammattilaisten kanssa. Poliittiseen päätöksentekoon osallistumista pidettiin sitä vastoin mahdottomana huumeidenkäyttäjien heikon sosiaalisen statuksen ja huumeisiin liittyvän moraalisen paniikin vuoksi. Huono-osaisuuden, vaikeiden elämäntilanteiden ja hallitsemattoman päihteidenkäytön sekä viileän asenneilmapiirin ja ennakkoluulojen todettiin vähentävän huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia merkittävästi. Osis-hankkeen ja A-Klinikkasäätiön sosiaali- ja terveysneuvontapiste Vinkin työntekijöiden tuki sekä kyky arvostaa ja hyödyntää huumeidenkäyttäjillä olevaa asiantuntemusta nousivat esille tekijöinä, jotka olivat vaikuttaneet hyvin perustavanlaatuisella tavalla huumeidenkäyttäjien mahdollisuuksiin osallistua kansalaistoimintaan ja päästä vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin.

Huumeidenkäyttäjien huono-osaisuus sekä terveydelliset ja sosiaaliset huumehaitat johtuvat pääosin huumeidenkäyttäjää syrjäyttävistä rakenteista. Tehokkain tapa edistää huumeidenkäyttäjien valmiuksia osallistua kansalaistoimintaan ja muutoinkin integroitua yhteiskuntaan olisi siten huomioida myös huumeita käyttävien kansalaisten tarpeet mm. kriminaali-, sosiaali-, terveys- asunto- ja työvoimapolitiikassa. Niinkin leimautunut ja heikosti resursoitu vähemmistöryhmä kuin huumeidenkäyttäjät tarvitsee runsaasti yhteiskunnan tukea saadakseen äänensä kuuluviin ja kyetäkseen ajamaan omia etujaan.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

huumeidenkäyttäjät, kansalaistoiminta, haittojen vähentäminen, vertaistoiminta, käyttäjäyhdistykset



HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Faculty of Social Sciences		Laitos – Institution – Department Department of Social Research	
Tekijä – Författare – Author Lohikivi Johanna			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Entiset ja nykyiset huumeidenkäyttäjät kansalaistoimijoina. Osis-hankkeen vertaisten ja Käyttäjähdistys Suomen Lumme ry:n aktiivien kokemuksia osallistumisesta ja vaikuttamisesta.			
Oppiaine – Läroämne – Subject Social work			
Työn laji – Arbetets art – Level Master's thesis	Aika – Datum – Month and year March 2015	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 135+8	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>So far, there has been only few studies on drug users' citizen activism in Finland. The goal of this study is to give a voice to the former and current drug users as citizen activists who want to promote the welfare of their community, reduce drug-related harms and take part in solving drug problems. The attempt is to examine what kind of meanings they give to their citizen activism, what are their goals and means as citizen activists and how they perceive their opportunities to social participation in the Finnish society.</p> <p>The empirical section of the study is preceded by a review of literature in which the rise of drug user activism has been closely connected to the increase of drug related harms in the 1980's and the 1990's, and to the harm reduction as an alternative way to react to drug-related problems in society. The review also examine peer-based outreach work and drug user organizations on the basis of previous studies. This study has been implemented in co-operation with a local know-how centre Osis that develops and carries out peer-based outreach work among injection drug user (Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskus Osis) and the user organization Suomen Lumme ry. The data has been collected during the spring 2013 by interviewing eight peer workers of Osis. Three of them were also active members of Suomen Lumme ry. The data collection method applied in this study would be somewhere between semi-structured interview and theme interview. The data was analysed by using theory driven content analysis.</p> <p>The results show that citizen activism can be the only chance for former and current drug users to participate in socially meaningful activities and to take their place as useful citizens. The peer workers and Lumme-activists interviewed in this study considered peer work and drug user activism as an important or even the most essential part of their everyday life. First of all, citizen activism meant them an opportunity to adopt an identity of active and competent citizen. It had also supported their recovering process and offered them a membership in the community of peer workers and professional drug workers.</p> <p>The goals of the peer workers and Lumme-activists were to help other people, to change prejudices and negative attitudes that drug users face in their everyday life, and enhance the right of the drug users to be treated as equal citizens in the Finnish society. However, they did not think that only non-users should change their attitudes and behaviour patterns but they also wanted to make a difference in other drug users' ways of thinking and behaving. The activists of Suomen Lumme ry tried to influence policies of the public services, above all. Fieldwork and offering individual support to other people struggling with drug-related problems was seen as the most meaningful and natural way to enhance the welfare of drug users and to improve their social status. The peer workers and Lumme-activists tried to influence the attitudes and the behaviour patterns of other people by talking to them, by offering information and by demonstrating that drug users can be responsible and "normal" citizens.</p>			

The peer workers and the Lumme-activists located the opportunities of drug users to participate in citizen activism and to get a say in social issues concerning them at the grass-root level. For some drug users the status of the expert by experience had offered a possibility to improve the ability of the social- and healthcare services to meet the needs of the drug users in co-operation with the experts and professionals. Participating in political decision making processes was considered impossible due to the marginal status of the drug users and to the moral panic related to drugs. Social inequality, personal crises, chaotic substance use and social stigma were mentioned as the major factors that prevented drug users getting involved in citizen activism and gaining power as citizens. The peer workers and Lumme-activists stated that the support, acceptance and appreciation they had received from the professionals working in the Osis and in the local needle exchange programme had made it possible for them to participate in citizen activism and to improve the living conditions of their community.

The harms associated with injection drug use as blood-borne viruses, overdoses, poverty, homelessness and social stigma are mainly consequences of social structures that discriminate and marginalize drug users. The most effective way to promote drug users' citizen activism and social integration is to take their needs into account in criminal, social, health and labour policies. Drug users are a highly stigmatized and resource-poor minority which means that their ability to advocate their rights as citizens requires a strong support from the society they are part of.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

drug users, citizen activism, harm reduction, peer-based outreach work, drug user organizations

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Keskeiset käsitteet.....	4
1.2 Tutkimusasetelma	7
1.3 Tutkielman rakenne.....	9
2 HUUMEHAITTOJEN VÄHENTÄMINEN JA HUUMEIDENKÄYTTÄJIEN YHTEISKUNNALLINEN AKTIVOITUMINEN	11
2.1 Huumehaittojen vähentäminen kasvavana trendinä huumeongelmien yhteiskunnallisessa hallinnassa.....	11
2.2 Huumeidenkäyttäjien toimintaympäristön ja toimintaposition muuttuminen haittojen vähentämisen ideologian ja politiikan myötä	15
2.3 Haittojen vähentämisen toimenpiteiden vaikutukset käyttäjien toimintaedellytyksiin ja elinolosuhteisiin	18
2.4 Haittojen vähentämisessä sovelletut osallistavat menetelmät	20
2.5 Huumeidenkäyttäjien aseman vahvistuminen haittojen vähentämisen liikkeen toimijoina	22
3 HUUMEIDENKÄYTTÄJIEN KANSALAISTOIMINTA	24
3.1 Huumehaittojen vähentäminen vertaistoiminnan keinoin	24
3.2 Huumeidenkäyttäjien järjestäytyminen ja yhdistystoiminta.....	29
3.3 Huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminnassa kohdattuja haasteita	35
4 TUTKIMUSYMPÄRISTÖ	43
4.1 Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskus Osis.....	43
4.2 Käyttäjäyhdistys Suomen Lumme ry.....	48
5 TUTKIMUSPROSESSI JA MENETELMÄT.....	54
5.1 Tutkielman taustaa	54
5.2 Aineistonkeruu	57
5.3 Aineistonanalyysi.....	65
6 TUTKIMUSTULOKSET	71
6.1 Tutkimukseen osallistuneet vertaiset ja Lumme-aktiivit	71
6.2 Osis-hankkeen vertaiset ja Lumme-aktiivit kansalaistoimijoina	73

6.2.1 Omatoimivertaisuus järjestetyn vertaistoiminnan edeltäjänä.....	73
6.2.2 Vertaisuus ja käyttäjäaktivismi elämäntapana: <i>"Tää on niinku se mun pääjuttu"</i>	74
6.2.3 Tulevaisuuteen kurkottava vertaisuus: <i>"Mahdollisuus päästä niinku ylemmäs"</i>	76
6.2.4 Duunin ja kansalaistoiminnan välimaastossa: <i>"Kylhän tää nyt ihan työstä menee mut ei täst saa niinku liksaa"</i>	77
6.2.5 Vertaistoiminta ja Lumme ry identiteetin uudelleenmäärittelyn paikkoina	78
6.2.6 Vertainen Osis-yhteisössä: <i>"Se yhteishenki tai sellanen välittäminen"</i>	80
6.2.7 Kokemusasiantuntijuus vertaisuuden perustana: <i>"Mä tiedän oikeesti"</i>	80
6.3 Osis-hankkeen vertaisten ja Lumme-aktiivien kokemuksia osallistumisesta ja vaikuttamisesta.....	84
6.3.1 Vaikuttamista ruohonjuuritasolla.....	84
6.3.2 Siltoja rakentamassa.....	85
6.3.3 Turvamiehet, tunnustelijat ja kapellimestarit Katuklinikan kotikäynneillä	87
6.3.4 Supervaihtajat ja terveystalustajat	89
6.3.5 Läheisenä: <i>"No joo, niinku ystävänä"</i>	90
6.3.8 Käyttäjäaktivismia Suomen Lumme ry:ssä.....	94
6.4 Osis-hankkeen vertaiset ja Lumme-aktiivit vastatulessa	96
6.4.1 <i>Ku ei MIKÄÄN natsaa</i>	96
6.4.2 Viileä asenneilmapiiri: Luovia vai lannistua?	97
6.4.3 <i>Jengii mukaan</i> –osallistumisen ja osallistamisen vaikeus.....	101
7 LOPUKSI	104
7.1 Yhteenveto ja johtopäätökset	104
7.2 Tutkielman arviointia ja jatkotutkimuksen tarve	118
LÄHTEET	123
LIITTEET.....	136
LIITE 1: Vancouver Declaration.....	136
LIITE 2: Haastattelurunko	138
LIITE 3: Kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumiselle.....	140
LIITE 4: Tutkielman ja haastattelun tiedot vertaisille	142

1 JOHDANTO

Tutkimuksissa, julkisessa keskustelussa ja erilaisissa kulttuurintuotteissa huumeidenkäyttäjät ovat useimmiten esiintyneet päihdepalveluiden asiakkaina, avuntarvitsijoina, rikollisina, riippuvuussairaudesta kärsivinä potilaina, vaarallisina poikkeusyksilöinä, traagisina kohtaloina ja joskus myös jännittävän alakulttuurin edustajina. Vaikka 1990-luvulta alkaen huumeidenkäyttäjistä on alettu vähitellen kiinnostua myös aktiivisina kansalaisina, kokemusasiantuntijoina ja päihdetyön ammattilaisten yhteistyökumppaneina, huumeidenkäyttäjien yritykset toimia yhteisönsä hyväksi ja ratkaista huumeidenkäyttöön liittyviä ongelmia eivät edelleenkään saa ansaitsemaansa huomiota. Tämän tutkielman tavoitteena on antaa entisille ja nykyisille huumeidenkäyttäjille ääni kansalaistoimijoina, jotka haluavat auttaa muita ihmisiä, vähentää huumeidenkäyttöön liittyviä terveydellisiä, sosiaalisia ja taloudellisia haittoja ja päästä vaikuttamaan omiin asioihinsa.

Tarkastelen tutkielmassani entisten ja nykyisten huumeidenkäyttäjien kokemuksia kansalaistoiminnasta. Olen kiinnostunut siitä, millaisia merkityksiä he kansalaistoiminnalleen antavat, miten ja mihin he pyrkivät vaikuttamaan sekä millaisina he kokevat omat osallistumis- ja vaikutusmahdollisuutensa suomalaisessa yhteiskunnassa. Olen toteuttanut tutkielmani yhteistyössä Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskus Osiksen ja sen tärkeän yhteistyökumppanin Käyttäjähdistys Suomen Lumme ry:n kanssa vuosien 2012–2015 aikana. Aineistoni koostuu Osis-hankkeessa työskentelevien vertaisten ja Lumme-aktiivien haastatteluista.

Huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminta on lähes poikkeuksetta liittynyt tavalla tai toisella huumehaittojen vähentämiseen. Huumeidenkäyttäjät eri puolilla maailmaa ovat jo 1970-luvulta alkaen yrittäneet vähentää huumehaittoja omissa yhteisöissään ja järjestäytyneet puolustamaan omia oikeuksiaan ja etujaan. HIV/AIDS-epidemioiden ja muiden huumehaittojen lisääntyttyä seuraavilla vuosikymmenillä käyttäjäaktivistit alkoivat painostaa myös viranomaisia ryhtymään huumehaittojen vähentämisen toimenpiteisiin. (Friedman et al. 2007; Osborn & Small 2006; Kerr et al. 2006; Bluthenthal 1998; Jürgens 2008, 14–26; Hunt et al. 2010, 370–372.) Monet haittojen vähentämisen menetelmistä, kuten esimerkiksi neulanvaihtotoiminta ja turvalliset pistoshuoneet, ovat alun perin huumeidenkäyttäjien ja heidän perustamiensa yhdistysten kehittämiä (Montañés Sánchez & Oomen 2009, 220).

1980- ja 1990-luvuilla viranomaiset ja kansalaisjärjestöt ympäri maailmaa alkoivat tarjota huumeidenkäyttäjille neulanvaihto- ja korvaushoitopalveluja ja haittojen vähentäminen hyväksyttiin yhä useammassa maissa osaksi huume politiikkaa (Riley & O'Hare 2000, 3-5;

Tammi 2007, 30–32; Friedman 2001, 3-5.) Huumeepoliittisten uudistusten seurauksena huumeongelmien yhteiskunnallinen hallinta ei enää perustunut ainoastaan kontrolli- ja rankaisupolitiikkaan ja huumeidenkäyttäjien toimintaympäristö alkoi siten muuttua sallivammaksi (Anker et al. 2006, 17; Asmussen Frank et al. 2010, 17–18.) Haittojen vähentämisen toimenpiteet, kuten neulanvaihto- ja korvaushoito-ohjelmat, ovat lisänneet huumeidenkäyttäjien mahdollisuuksia jäädä henkiin sekä pysyä terveinä ja toimintakykyisinä. Joissakin tapauksissa ne ovat myös edistäneet käyttäjien pääsyä sosiaali- ja terveystalveluiden piiriin. (Hunt et al. 2003; McNeil & Pauly 2011; Perälä 2012; Aalto et al. 2011.) Kun käyttäjien on ollut helpompi selviytyä arjesta ja tyydyttää perustarpeensa, yhteiskunnalliselle osallistumiselle on vapautunut aikaa ja voimavaroja.

Haittojen vähentämisen ideologiassa huumeidenkäyttöön suhtaudutaan arvoneutraalisti ja huumeidenkäyttäjät nähdään normaaleina, aktiivisina ja vastuulliseen toimintaan kykenevinä kansalaisina, mikä on muuttanut käyttäjien toimintapositiona ja itseymmärrystä merkittäväällä tavalla. Korostaessaan huumeidenkäyttäjien ihmisoikeuksia ja pragmaattista suhtautumista huumeongelmiin haittojen vähentämisen ideologia on tarjonnut käyttäjäaktiivisille ideologista taustatukea ja tilaa osallistua huumeepoliittiseen keskusteluun. (Tammi & Hurme 2007, 86; Anker 2006, 46. Henman et al. 1998, 406; Asmussen Frank et al. 2010, 18.) Lisäksi haittojen vähentämisen toimenpiteiden vaikuttavuutta ja kattavuutta on pyritty lisäämään osallistamalla huumeidenkäyttäjiä niiden kehittämiseen ja toteuttamiseen (McDermott 2014; Needle et al. 2004, 12–16; Hunt et al. 2010, 374).

Myös Suomessa huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet ovat lisääntyneet haittojen vähentämisen kontekstissa. A-Klinikkasäätiön sosiaali- ja terveystalveluontapiste Vinkki on järjestänyt pääkaupunkiseudulla haittoja vähentävää vertaistoimintaa vuodesta 2001 alkaen ja kehittänyt palveluitaan yhteistyössä asiakkaidensa kanssa (Malin-Kaartinen et al. 2008; Perälä 2012, 72–76). Käyttäjäjhdistys Suomen Lumme ry on syntynyt Vinkin vertaistoiminnan yhteydessä, kun joukko aktiivisia huumeidenkäyttäjiä on kerääntynyt yhteen ja päättänyt Vinkin työntekijöiden rohkaisemina järjestäytyä (Asmussen Frank et al. 2010, 15; Henttonen 30.5.2013). Käyttäjäjhdistykset ja huumehaittojen vähentäminen vertaistoiminnan keinoin ovatkin osittain päällekkäisiä ilmiöitä: käyttäjäjhdistysten toiminta sisältää useimmiten haittoja vähentävää vertaistoimintaa ja ammattilaisten järjestämässä vertaistoiminnassa käyttäjille tarjotaan aktiivisen ja tiedostavan kansalaisen roolia, mikä voi rohkaista heitä myös järjestäytymään.

Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskus Osis on A-klinikkasäätiön terveys- ja sosiaali-neuvontapiste Vinkin ja Omaiset huumetyön tukena ry:n yhdessä toteuttama hanke, jonka tavoitteena on edistää huono-osaisten huumeidenkäyttäjien hyvinvointia ja osallisuutta sekä vähentää huumehaittoja vertaistoiminnan keinoin. Vertaisina voivat toimia aktiivisesti huumeita käyttävät ihmiset, päihdekuntoutujat ja kaikki siltä väliltä. Osis-hanke perustuu mukaan ottamisen ideologialle, mikä tarkoittaa, että hankkeen rakenteet on suunniteltu sellaisiksi, että ne tukevat vertaisten mahdollisimman kattavaa osallistumista. Vertaiset ovatkin olleet mukana kaikessa hankkeen suunnittelusta lähtien aina sen toteutukseen ja arviointiin. Ennen kaikkea vertaiset toimivat siltana palvelujärjestelmän ja huono-osaisten huumeidenkäyttäjien välillä. (Osis 2012a; Osis 2012b; Osis 2013c.) Osis-hankkeessa työskenteleviä vapaaehtoisia kutsutaan virallisesti vertaistoimijoiksi, mutta tutkielmassani käytän heistä tekstin sujuvuuden vuoksi lyhyempää nimitystä vertaiset.

Osis-hankkeeseen sisältyy kaksi osahanketta, Vinkin Katuklinikka ja Omaiset Huumetyön tukena ry:n Verna. A-Klinikkasäätiö vastaa hankkeen koordinaatiosta. Katuklinikka tarjoaa asiakkailleen monipuolisia palveluita näiden luonnollisissa elinympäristöissä, kuten esimerkiksi kodeissa, asuntoloissa ja kaduilla. Vertaiset luovat yhteyksiä tuen tarpeessa oleviin käyttäjiin, johdattavat sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset heidän luokseen ja toimivat Katuklinikan tapaamisissa ja kotikäynneillä sekä ammattilaisten että käyttäjien tukena ja turvana. Vertaiset työskentelevät myös itsenäisesti omissa verkostoissaan. Verna on päihdemaailmassa elävien naisten vertaistoimintaa. Huumeita käyttäville naisille järjestetään koulutusryhmiä, joissa he jakavat kokemuksiaan ja koulutautuvat Vernan vertaisiksi. Koulutusjakson jälkeen naiset alkavat tarjota vertaistukea ja palveluohjausta omissa verkostoissaan kohtamilleen naisille. (Osis 2012a; Osis 2012b.)

Käyttäjäjyhdistys Suomen Lumme ry perustettiin vuonna 2005 Vinkin vertaistoiminnan yhteydessä. Se puolustaa huumeidenkäyttäjien oikeuksia ja etuja suhteessa palvelu- ja viranomaisjärjestelmään ja osallistuu huumeepoliittiseen keskusteluun. Yhdistys pyrkii edistämään huumeidenkäyttäjien ihmisarvoista kohtelua yhteiskunnassa ja muuttamaan heihin kohdistuvia kielteisiä asenteita. Lisäksi Suomen Lumme ry nostaa esille huumeidenkäyttäjien kohtamia ongelmia ja levittää asiallista tietoa huumeista, huumeidenkäytöstä ja huumehaittojen vähentämisestä. (Soimula 2010, 7; Suomen Lumme ry 2014, Henttonen 30.5.2013.)

1.1 Keskeiset käsitteet

Tutkielmani keskeisiä käsitteitä ovat huumehaittojen vähentäminen, kansalaistoiminta, haitto- ja vähentävä vertaistoiminta ja käyttäjäyhdistykset. Päähenkilöinä esiintyvät entiset ja nykyiset huumeidenkäyttäjät kansalaistoimijoina, joten myös termiä ”huumeidenkäyttäjä” on syytä avata hieman. Käyttäjäaktivistit ovat kiinnittäneet paljon huomiota kielenkäyttöön, koska he näkevät kielellisten valintojen vaikuttavan siihen, miten huumeongelma ja huumeidenkäyttäjät yhteiskunnassa nähdään. Siksi monet heistä käyttävät mieluiten termiä ihmiset / kansalaiset, jotka käyttävät huumeita viitattaessaan huumeidenkäyttäjiin. Se ei ole yhtä leimaava nimitys kuin huumeidenkäyttäjä ja huomioi huumeita käyttävät ihmiset heterogeenisenä ryhmänä. (INPUD 2011 ja Hunt et al. 2010, 370; Anker et al. 2006, 19.) Osis-hankkeessa puhutaan samasta syystä usein päihdemaailmassa elävistä ihmisistä. Tässä tutkielmassa olen kuitenkin käyttänyt nimitystä huumeidenkäyttäjä ensinnäkin siitä syystä, että se on lyhyempi käsite ja siten sujuvampi käyttää. Toiseksi huumeidenkäyttäjistä kirjoittaminen sijoittaa tutkielmani osaksi huumeidenkäyttäjien kansalaistoimintaa koskevaa tutkimuskirjallisuutta, kun myös aikaisemmissa tutkimuksissa on pääsääntöisesti puhuttu huumeidenkäyttäjistä.

Huumehaittojen vähentäminen viittaa politiikkoihin, ohjelmiin ja käytäntöihin, joiden ensisijaisena tavoitteena on ennaltaehkäistä ja lieventää huumeidenkäyttöön liittyviä terveydellisiä, sosiaalisia ja taloudellisia haittoja eikä niinkään vähentää itse huumeidenkäyttöä. Verrattuna huumeiden nollatoleranssiin ja rikosoikeudelliseen sääntelyyn perustuvaan kieltopolitiikkaan (ts. repressiiviseen huumepolitiikkaan) haittojen vähentämistä voidaan pitää vaihtoehtoisena lähestymistapana huumeongelmien hallintaan. (HRI 2014; Hunt et al. 2003.) Useissa länsimaissa haittojen vähentäminen hyväksyttiin osaksi huumeoliittista keinovalikoimaa, kun HIV/AIDS-epidemioiden ja muut huumehaitat alkoivat lisääntyä merkittävästi 1980–1990-luvuilla. Haittojen vähentämistä kannattavat asiantuntijat, ammattilaiset, AIDS-aktivistit sekä huumeidenkäyttäjät ja heidän läheisensä eri puolilta maailmaa alkoivat verkostoitua, jolloin syntyi kansainvälinen haittojen vähentämisen liike. (Stimson 2007; Riley & O’Hare 2000, 1; Tammi 2007, 15.)

Huumehaitat jaetaan yleensä terveydellisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin haittoihin. Huumeidenkäyttöön liittyviä terveyshaittoja ovat esimerkiksi yliannostukset, veriteitse tarttuvien tautien leviäminen, märkäpaiseet, suonitulehdukset ja –tukkeumat sekä niihin liittyvät amputaatiot (Varjonen et al. 2012, 83; Päihdelinkki 2014; Hunt et al. 2003). Sosiaalisia haittoja ovat syrjäytyminen, työttömyys, asunnottomuus, köyhyys, väkivalta, rikollisuus, leimautumi-

nen, syrjintä ja lasten turvattomat kasvuolosuhteet (Hakkarainen 2002, 114; Varjonen et al. 2012, 105–106). Taloudellisilla huumehaitoilla viitataan rahamääräisiin menetyksiin, joita yhteiskunnille aiheutuu huumeidenkäytön seurauksena (Varjonen et al. 2012, 30). Puhuttaessa huumehaitoista on kuitenkin tärkeää pohtia, miltä osin kysymys on nimenomaan huumeisiin ja huumeidenkäyttöön liittyvistä haitoista ja miltä osin tulisi puhua kieltopolitiikan, huumeiden vastaisen sodan, sosiaalisen epätasa-arvon ja huumehaittojen vähentämistä vaikeuttavien tai sen kokonaan estävien lakien aiheuttamista haitoista. (Hunt et al. 2003, Sarvanti 1998, 269; Jürgens 2008, 6; Keane 2003, 229.)

Tunnetuimpia ja yleisimmin käytettyjä huumehaittojen vähentämisen toimenpiteitä ovat neulanvaihto-ohjelmat, terveysvalistus ja opiaattiriippuvaisten korvaushoito. Suomessa neulanvaihtona muualla maailmassa tunnettua palvelumallia kutsutaan sosiaali- ja terveysneuvonaksi, koska sen on katsottu olevan poliittisesti korrekimpi termi ja kuvaavan paremmin suomalaista palvelukokonaisuutta, jossa neulanvaihdon lisäksi asiakkaille tarjotaan monipuolista tukea ja neuvontaa (Tammi 2005, 194; Törmä 2009, 29). Muita huumehaittojen vähentämisen keinoja ovat mm. turvalliset pistämisolosuhteet tarjoavat pistoshuoneet, huumeidenkäyttäjien asumispalvelut ja päivätoimintakeskukset, nopea huumeviestintä, etsivä työ, vertaistoiminta sekä heroiini-ylläpitohoito. (Hunt et al. 2003; Varjonen et al. 2012, 100–102, 105–107; Törmä 2009, 29–32.) Joissain maissa on pyritty vähentämään huumehaittoja myös huumausaineiden hallussapidon ja käytön eriasteisella dekriminallisoinnilla (Hunt et al. 2003).

Haittojen vähentäminen on varsin liukas käsite ja ristiriitainen ilmiö, joka pitää sisällään hyvin monenlaisia politiikkoja, käytäntöjä, tavoitteita ja ideologioita. Näkökulmasta ja toimijasta riippuen haittojen vähentäminen voi saada useita erilaisia sisältöjä, merkityksiä, painotuksia ja ideologisia perusteluja. (Tammi 2004, 383–385.) Useimmat haittojen vähentämisen liikkeen toimijoista ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että haittojen vähentämisen ideologiaan liittyy: 1) arvoneutraali suhtautuminen huumeidenkäyttöön, 2) huumeidenkäyttäjien näkeminen vastuullisina ja normaaleina kansalaisina, joilla tulee olla tasavertaiset osallistumisoikeudet suhteessa muihin kansalaisiin, 3) pragmaattinen ja tieteellinen orientoituminen huumeongelmiin, 4) kustannustehokkuuden tavoittelu, 5) ihmisoikeuksien ja humanien arvojen korostaminen huumeongelmien hallinnassa ja 6) kansanterveyden priorisoiminen suhteessa rikos oikeudelliseen kontrolliin (Tammi 2004, 384–385; Tammi & Hurme 2007).

Kansalaistoiminta on tutkielmani avainkäsite. Kun huumeidenkäyttäjät nähdään usein yhteiskunnan marginaalissa elävinä ja laittomuuden alueella toimivina ”ei-kansalaisina”, halusin käyttää tutkielmassani nimenomaan kansalaistoiminnan käsitettä. Kansalaisina ja kansalais-

toimijoina huumeidenkäyttäjät tulevat osaksi yhteiskuntaa ja kansalaisten muodostamia yhteisöjä. Näin tutkielmani asettuu osaksi käyttäjäaktivistien ja usein myös haittojen vähentämisen asiantuntijoiden edustamaa diskurssia, jossa huumeidenkäyttäjät esiintyvät yhteiskunnan hyödyllisinä ja arvokkaina jäseninä. Kansalaistoiminnan käsitettä käyttäessäni noudatan Aaro Harjun (2003, 10) esittämää määritelmää, jonka mukaan kansalaistoiminta on "ihmisen aktiivista toimintaa itsestä ulospäin, yhdessä toimien, yhteiseksi hyväksi".

Kansalaistoiminnan ensimmäinen tunnusmerkki eli ihmisen aktiivinen toiminta tarkoittaa sitä, ihminen käyttää omaa työpanostaan, joka voi olla pieni tai suuri. Olennaista on se, että toiminta on aktiivista ja konkreettista. Kansalaistoiminnan toisen tunnusmerkin mukaisesti toiminnan tulee suuntautua itsestä ulospäin, jolloin yksilön työpanos hyödyttää myös muita kuin häntä itseään tai hänen välitöntä lähipiiriään. Yhdessä toimiminen on kansalaistoiminnan kolmas tunnusmerkki. Kansalaistoiminta on kansalaisten yhdessä järjestämää kollektiivista ja organisoitua toimintaa. Itse työsuoritus voi toki olla itsenäinen, jolloin toiminnan kokonaisuus muodostuu useamman henkilön itsenäisestä työskentelystä. Kansalaistoiminnan viimeinen tunnusmerkki on, että se tapahtuu yhteiseksi hyväksi: toiminnan tulee hyödyttää laajempaa yhteisöä, kuten vaikkapa kylää, tiettyä vähemmistöryhmää tai harrastusseuraa. (Harju 2003, 10–12.)

Olen tarkastellut huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminnan kahta yleisintä muotoa eli haittoja vähentävää vertaistoimintaa ja käyttäjäyhdistyksiä. Haittoja vähentävässä vertaistoiminnassa huumeita käyttävät tai aikaisemmin käyttäneet ihmiset tarjoavat vertaistukea sekä sosiaali- ja terveysneuvontaa toisille käyttäjille omissa sosiaalisissa verkostoissaan. Vertaiset ovat myös toimittaneet haittojen vähentämistä käsitteleviä lehtiä sekä työskennelleet neulanvaihtopisteissä, turvallisissa pistohuoneissa ja huumetyön liikkuvissa yksiköissä yhdessä ammattilaisten kanssa. (Needle et al. 2004, 9, 11; Wieloch 2002; Malin-Kaartinen 2008.) Suomessa Katja Malin-Kaartinen et al. (2008, 11–12) ovat A-klinikkasäätiön sosiaali- ja terveysneuvontapiste Vinkin vertaistoimintaa tutkiessaan määritelleet vertaistoiminnan yläkäsitteeksi, jonka alle voi sisältyä erilaisia toiminnan tasoja ja muotoja. Tässä tutkielmassa viitataan käsitteellä haittoja vähentävä vertaistoiminta hyvin laajaan kirjoon käytäntöjä ja työmuotoja, jotka perustuvat entisten ja nykyisten huumeidenkäyttäjien aktiiviselle osallistumiselle, työpanokselle ja asiantuntemukselle.

Virginia Montañés Sánchez ja Josep Oomen (2009, 213) ovat määritelleet käyttäjäyhdistykset järjestöiksi, joiden toiminnassa huumeidenkäyttäjät itse ovat avainasemassa, vaikka niiden jäsenistöön ja aktiiveihin kuuluu usein myös huumeidenkäyttäjien läheisiä, huumetyön am-

mattilaisia ja asiantuntijoita. Tässä tutkielmassa olen keskittynyt katu- ja piikkihuumeidenkäyttäjien yhdistyksiin. Eri puolilla maailmaa toimivat käyttäjäyhdistykset ovat vastustaneet huumeidenkäyttäjää syrjiviä yhteiskunnallisia rakenteita ja huumeidenkäyttäjien leimaamista rikollisiksi ja moraalisesti alempiarvoisiksi yksilöiksi, tuoneet esille repressiiviseen huumeepolitiikkaan liittyviä ongelmia, kannattaneet haittojen vähentämistä ja puolustaneet huumeidenkäyttäjien ihmisoikeuksia (mm. Friedman 1996, 2; Goossens 2008, 120–121; Hunt et al. 2010, 376; Tammi 2004, 388–390).

Olen käyttänyt paljon myös käsitteitä osallistuminen ja vaikuttaminen ja viittaa monessa kohtaa erityisesti huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin. Tässä tutkielmassa ne eivät ole teoreettisia ja tarkasti määriteltyjä käsitteitä, vaan pikemminkin yleistajuisia termejä. Vertaisten kanssa käymissäni keskusteluissa pysähdyimme kuitenkin usein pohtimaan niiden merkitystä. Näiden keskustelujen perusteella vaikutti siltä, että olimme ymmärtäneet kyseiset käsitteet jotakuinkin samoin. Osallistuminen tarkoittaa meille sitä, että kansalainen on tavalla tai toisella mukana inhimillisessä ja yhteisöllisessä toiminnassa ja elämänmenossa, jolla on yhteiskunnallista merkitystä ja joka saa hänet tuntemaan itsensä yhteiskunnan tarpeelliseksi jäseneksi. Vaikuttaminen on pyrkimystä saada aikaan muutosta esimerkiksi muiden ihmisten tai ihmisryhmien ajattelutavoissa, asenteissa ja toimintamalleissa tai yhteiskunnassa vakiintuneissa käytännöissä, rakenteissa ja instituutioissa. Se voi olla myös pieniä tekoja ja tapahtua ruohonjuuritasolla.

1.2 Tutkimusasetelma

Suomessa huumeidenkäyttäjien kansalaistoimintaa ovat aikaisemmin tutkineet Tuukka Tammi (2006), Katja Malin-Kaartinen et al. (2008), Riikka Perälä (2009 ja 2012) ja Elina Virokannas (2014). Tammi (2006) on tutkinut korvaushoitopotilaiden järjestäytymistä 2000-luvun alkupuolella. Myöhemmin hän on julkaissut pohjoismaisia käyttäjäyhdistyksiä koskevan artikkelin yhdessä Vibeke Asmussen Frankin ja Jørgen Ankerin (2010) kanssa. Katja Malin-Kaartinen et al. (2008) ovat tutkineet vuosina 2004–2008 A-Klinikkasäätiön sosiaali- ja terveysneuvontapiste Vinkin järjestämää vertaistoimintaa. Riikka Perälä (2009, 2012) on väitöskirjatutkimuksessaan tarkastellut Vinkin vertaiskoulutuksia osana pisteen toimintaa. Elina Virokannas (2014) on tutkinut Katuklinikan vertaisten kokemuksia ja heidän omaksumiaan jäsenyysskategorioita suhteessa Katuklinikan ammattilaisiin. Muissa Pohjoismaissa, Keski-

Euroopassa, Pohjois-Amerikassa ja Australiassa käyttäjien kansalaistoimintaa on tutkittu jonkin verran enemmän.

Tammi (2006) ja Asmussen Frank et al. (2010) ovat käsitelleet käyttäjien yhteiskunnallista aktivoitumista laajempaan yhteiskunnallisena prosessina ja poliittisena kamppailuna. Itse olen ollut kiinnostunut kansalaistoimintaan osallistuvien käyttäjien henkilökohtaisista kokemuksista, joskin edellä mainitut tutkimukset auttavat asettamaan esittämäni tutkimustulokset laajempaan yhteiskunnalliseen viitekehykseen. Suhteessa Malin-Kaartisen et al. (2008) ja Perälän (2012) tutkimuksiin olen lähestynyt vertaistoimintaan osallistuvia ihmisiä erilaisesta näkökulmasta. Malin-Kaartinen et al. (2008) ovat olleet kiinnostuneita vertaisista Vinkin järjestämien koulutusten kohteina ja haittojen vähentämisen välineinä. Toisaalta he ovat kartoittaneet myös vertaisten kokemuksista ja todenneet, että vertaistoiminta voi voimauttaa siihen osallistuvia huumeidenkäyttäjiä. Perälä (2012) on puolestaan tarkastellut vertaiskoulutuksiin osallistuvia käyttäjiä Vinkin työntekijöiden vallankäytön kohteina, vaikka onkin lopulta todennut koulutusten olleen dialogisia tilanteita, jossa myös käyttäjillä oli valtaa työntekijöihin. Tällöin vertaiset määrittyvät joka tapauksessa ensisijaisesti Vinkin asiakkaiksi, mikä asettaa heidät ainakin jossain määrin objektin asemaan.

Tässä tutkielmassa tarjoan vertaisille autonomisen ja aktiivisen subjektin toimintapositiona, kuten myös Elina Virokannas (2014) sekä muutamat muut tutkijat ovat tehneet (mm. Bluthenthal 1998; Wieloch 2002; Kerr et al. 2004 ja 2006; Friedman et al. 2004 ja 2007). Virokannas (2014) on analysoinut Katuklinikan vertaisten kirjallisia raportteja selvittääkseen, millaisena Katuklinikkatyöskentely näyttäytyy vertaisten näkökulmasta katsottuna, millaisia rooleja he ottavat ja millaisia jäsenyyskategorioita vertaisten ja ammattilaisten yhteistyössä rakentuu. Virokannaksen (2014, 666–667) mukaan vertaisten ja Katuklinikan ammattilaisten suhteet näyttäytyvät tasavertaisena kumppanuutena, joka perustuu luottamukseen sekä kunkin toimijan asiantuntijuuden ja osaamisen kunnioittamiselle puolin toisin. Muutamat Virokannaksen (2014a) havainnoista ovat hyvin samansuuntaisia omien tutkimustulosteni kanssa, mihin palaan luvussa 7.

Suomalaisten huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminta on toistaiseksi melko tuntematon ilmiö, joten lähdin liikkeelle peruskysymyksistä, kuten esimerkiksi siitä, mitä kansalaistoiminta vertaisille ja Lumme-aktiiveille merkitsee ja millaisina toimijoina he itsensä näkevät. Halusin myös tietää tarkemmin, mikä on se yhteinen hyvä, johon vertaiset ja Lumme-aktiivit toiminnallaan pyrkivät; mitä kaikkea heidän työpanokseensa sisältyy ja millaisilla keinoilla he yhteistä hyvää edistävät. Olin varsin tietoinen huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminnan heikoista

lähtökohdista ja siksi halusin myös selvittää, millaisina vertaiset ja Lumme-aktiivit näkevät huumeidenkäyttäjien mahdollisuudet osallistua kansalaistoimintaan ja vaikuttaa itseään koskettaviin asioihin yhteiskunnassamme. Lopulta jaoin tutkimuskysymykseni kolmeen ryhmään:

1) Millaisia kansalaistoimijoita Osis-hankkeen vertaiset ja Lumme-aktiivit ovat ja millaisia merkityksiä he kansalaistoiminnalleen antavat?

2) Mihin vertaiset ja Lumme-aktiivit pyrkivät toiminnallaan vaikuttamaan ja millaisia vaikutuskeinoja he käyttävät?

3) Millaisina vertaiset ja Lumme-aktiivit näkevät huumeidenkäyttäjien mahdollisuudet osallistua kansalaistoimintaan ja vaikuttaa itseään koskettaviin asioihin yhteiskunnassa? Mitkä tekijät heidän kokemustensa mukaan toisaalta vähentävät ja toisaalta lisäävät huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia?

Keräsin tutkimusaineistoni keväällä 2013 haastattelemalla kahdeksaa Osis-hankkeen vertaista. Vertaisista puolet kuuluivat myös Suomen Lumme ry:een. Haastattelumenetelmäni sijoittui puolistrukturoidun haastattelun ja teemahaastattelun välimaastoon. Analyysimenetelmäni käytin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Jotta tutkielmani toteutus olisi linjassa Osis-hankkeen mukaan ottamisen ideologian kanssa, vertaiset arvioivat tutkielmani lähtökohtia ja haastattelurunkoa ennen aineistonkeruun aloittamista. Analysoituani aineiston he osallistuivat myös tutkimustulosten arviointiin. Myös minut otettiin mukaan muutamiin hankkeen työntekijöille ja vertaisille tärkeisiin tapahtumiin: pääsin osallistumaan Päihde- ja mielenterveysmessuille vuosina 2012 ja 2013 sekä Osis-hankkeen loppuseminaariin 27.11.2014.

1.3 Tutkielman rakenne

Luvut 2, 3 ja 4 taustoittavat tutkielmani empiiristä osuutta. Luvun 2 alussa esittelen lyhyesti haittojen vähentämisen historiaa ja suomalaisia haittojen vähentämisen käytäntöjä. Lisäksi pyrin aikaisempaan tutkimukseen nojautuen tähdentämään, kuinka ristiriitaisesta ja monitahoisesta ilmiöstä haittojen vähentämisessä on kysymys. Sen jälkeen siirryn tarkastelemaan haittojen vähentämisen ideologian, politiikan ja käytäntöjen sekä sen ympärille muodostuneen sosiaaliseen liikkeen vaikutuksia huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien lisääntymiseen.

Kolmannessa luvussa luon katsauksen huumeidenkäyttäjien kansalaistoimintaa koskevaan aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen. Luvussa 3.1 tuon esille, mitä haittoja vähentävä vertais-toiminta käytännössä tarkoittaa, mihin se perustuu ja millaisia kokemuksia huumeidenkäyttäjillä siitä on. Luvussa 3.2 käsittelen käyttäjähdistyksiä. Selvitän, mitä käyttäjähdistykset tavoittelevat, millaista niiden toiminta eri puolella maailmaa on ollut, mitä ne ovat saaneet aikaan ja minkä laajuudesta ilmiöstä on kysymys. Luvussa 3.3 tuon esille huumeidenkäyttäjien vertais- ja yhdistystoimintaan liittyviä haasteita sekä erilaisia keinoja vastata niihin. Luvussa 4 kuvailen tutkimusympäristöäni eli Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskus Osista osahankkeineen ja Käyttäjähdistys Suomen Lumme ry:tä. Viidennessä luvussa käyn läpi tutkimusprosessiani. Aluksi tuon esille tutkielmani taustoja ja lähtökohtia sekä perustelen valitsemaani näkökulmaa huumeidenkäyttäjien vertais- ja yhdistystoimintaan. Sen jälkeen esittelen käyttämiäni aineistonkeruu- ja analyysimenetelmiä sekä tarkastelen tutkimusprosessiani. Samalla käsittelen myös tutkimuseettisiä näkökohtia.

Kuudennessa luvussa esitän tutkimustulokseni. Luvussa 6.1 olen esitellyt tutkimukseen osallistuneet vertaiset ja Lumme-aktiivit. Tutkimustulokset olen jakanut kolmeen alalukuun. Luvussa 6.2 pyrin vastaamaan kysymyksiin ”millaisia kansalaistoimijoita vertaiset ja Lumme-aktiivit ovat?” ja ”millaisia merkityksiä he kansalaistoiminnalleen antavat?”. Luvussa 6.3 tarkastelen vertaisten ja Lumme-aktiivien käytännön toimintaa, heidän toiminnalleen asettamiin tavoitteita sekä heidän käyttämiään vaikutuskeinoja. Näissä luvuissa olen lisäksi käsitellyt vertaisten näkemyksiä siitä, millaiset tekijät lisäävät heidän ja muiden huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia. Suoraan kysyttäessä he eivät nimittäin useinkaan osanneet nimetä edellä mainittuja tekijöitä, mutta kertoivat niistä epäsuorasti muissa asiayhteyksissä. Luvussa 6.4 tuon esille vertaisten ja Lumme-aktiivien kohtaamia haasteita sekä heidän kokemuksiaan tekijöistä, jotka vähentävät huumeidenkäyttäjien mahdollisuuksia osallistua kansalaistoimintaan ja vaikuttaa omiin asioihinsa. Luku 7 sisältää yhteenvedon, jossa vastaan tutkimuskysymyksiini tiivistetyssä muodossa, vertailen tutkimustuloksiani aikaisempaan tutkimukseen, arvioin tutkielmaa ja pohdin jatkotutkimuksen kannalta kiinnostavia kysymyksiä.

2 HUUMEHAITTOJEN VÄHENTÄMINEN JA HUUMEIDENKÄYTTÄJIEN YHTEISKUNNALLINEN AKTIVOITUMINEN

Useat huumeidenkäyttäjien kansalaistoimintaa tarkastelleet tutkijat ovat liittäneet huumeidenkäyttäjien emansipaation ja yhteiskunnallisen aktivoitumisen haittojen vähentämisen ideologian, politiikan ja käytäntöjen tuomiin muutoksiin (mm. Tammi & Hurme 2007, 86; Wieloch 2002, 47–49; McDermott 2014; Anker et al. 2006, 16–18). Huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien lisääntymistä selittäviä tekijöitä ovat: 1) käyttäjien toimintaympäristön ja toimintaposition muuttuminen haittojen vähentämisen ideologian ja politiikan myötä, 2) haittojen vähentämisen toimenpiteiden vaikutukset käyttäjien toimintaedellytyksiin ja elinolosuhteisiin, 3) haittojen vähentämisen ammattilaisten soveltamat osallistavat menetelmät sekä 4) huumeidenkäyttäjien aseman vahvistuminen haittojen vähentämisen liikkeen toimijoina. Monet huumeidenkäyttäjät haittojen vähentämisen varhaisimpina esitaistelijoina ovat omalla toiminnallaan antaneet alkusysäyksen omissa osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksissaan tapahtuneisiin muutoksiin (Marlatt 1996, 786).

Seuraavaksi tarkastelen haittojen vähentämistä 1980–1990-lukujen aikana nopeasti maasta toiseen levinneenä tapana reagoida huumeisiin ja huumeidenkäyttöön liittyviin ongelmiin. Sen jälkeen käsittelen tarkemmin haittojen vähentämisen paradigman valtavirtaistumiseen liittyviä muutoksia, joiden myötä huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminta on lisääntynyt erityisesti länsimaissa. Tuon lisäksi esille, kuinka haittojen vähentämisen politiikkaan ja käytäntöihin voi sisältyä myös huumeidenkäyttäjiä syrjäyttäviä rakenteita.

2.1 Huumehaittojen vähentäminen kasvavana trendinä huumeongelmien yhteiskunnallisessa hallinnassa

Haittojen vähentämisen juuret ulottuvat 1800-luvun Iso-Britanniaan. Jo tuolloin muutamat apteekkarit ja lääkärit ajattelivat, että opiaattiriippuvaisille ihmisille on viisainta määrätä opiaatteja lääkkeeksi, jotta nämä voivat säilyttää toimintakykynsä ja pysyä siten yhteiskunnan hyödyllisinä jäseninä. (Berridge 1993, 55–64, ref. Tammi 2004, 386.) Hollannissa, Kanadassa, Yhdysvalloissa ja Tanskassa opiaattiriippuvaisille on tarjottu korvaushoitoa jo 1960–1970-luvulta alkaen (Quirion 2003, 248; Anker 2006, 45; EMCDDA 2015; Tammi 2007, 116). Laajempaan tietoisuuteen haittojen vähentäminen tuli 1980-luvulla, kun hepatiittien ja hiv:n havaittiin leviävän huolestuttavan nopeasti piikkihuumeidenkäyttäjien keskuudessa (Törmä 2009, 23; Riley & O’Hare 2000, 3-5). Haittojen vähentämistä kannattaneet ja sen puolesta

taistelleet huumeidenkäyttäjät ja heidän läheisensä, asiantuntijat, ammattilaiset ja AIDS-aktivistit muodostivat kansainvälisen haittojen vähentämisen liikkeen, jonka ympärille alkoi syntyä erilaisia järjestöjä, verkostoja ja yhteistyösuhteita. Vuonna 1997 perustettu Harm Reduction International on suurin ja tunnetuin liikkeen toimijoita yhdistävä kansainvälinen verkosto. (Riley & O’Hare 2000, 1; Tammi 2007, 15.)

Ensimmäisinä huumehaittoja ryhtyivät vähentämään hollantilaiset ja britit. Aivan 1980-luvun alussa rotterdamilaisen käyttäjähdistyksen Junkiebondin aktiivit alkoivat jakaa puhtaita pistovälineitä omissa verkostoissaan ja vuonna 1984 käyttäjähdistys MDHG (Doelstelling Belangenvereniging Druggebruikers) perusti Amsterdamiin kaikkien aikojen ensimmäisen neulanvaihto-ohjelman (Friedman et al. 2007, 110; Trautmann 1995a, Tops 2006, 72). Liverpoolissa paikalliset lääkärit ja sosiaalityöntekijät alkoivat 1980-luvun alusta lähtien vaihtaa huumeidenkäyttäjille puhtaita pistovälineitä ja tarjota heille metadoni-korvaushoitoa (Riley & O’Hare 2000, 4-5; Curtis 2004, 287.) Iso-Britanniasta ja Hollannista haittojen vähentämisen käytännöt muualle Eurooppaan sekä Kanadaan ja Australiaan (Perälä 2012, 33; Tammi 2007, 30–31). Penseämmin huumehaittojen vähentämiseen ovat suhtautuneet Yhdysvallat, Venäjä ja monet Aasian maat (Törmä 2009, 25; Stimson 2007, 68).

Pohjoismaisessa vertailussa Tanskalla on pisimmät haittojen vähentämisen perinteet ja liberaalin huume politiikka. Maassa on sovellettu haittojen vähentämisen politiikkaa ja käytäntöjä 1990-luvun alusta lähtien, joskin korvaushoito otettiin käyttöön jo 1970-luvulla (Anker 2006, 39–40.) Ruotsi ja Norja ovat noudattaneet Pohjoismaissa tiukinta huume politiikkaa, mutta vähitellen myös ne ovat omaksuneet huumehaittojen vähentämisen käytäntöjä (Anker et al. 2006, 15; Brandsberg Willersrud & Olsen 2006, 86–87; Laanemets 2006, 105, 118–119, EMCDDA 2014). Suomessa huumehaittojen vähentämisen omaksuminen osaksi valtion virallista huume politiikkaa oli seurausta 1990-luvulla koetusta toisesta huumeaallostasta (Tammi 2005, 196). 1990-luvun puoliväliin saakka huumeidenkäyttö ja huumehaitat olivat verrattain marginaalisia ilmiöitä Suomessa. Sen jälkeen huumeidenkäyttö, huumeainekorvikot, huume kuolemat ja huumeidenkäytöstä aiheutuneet terveydelliset haitat lisääntyivät kuitenkin merkittävästi. (Hakkarainen 2002, 110–114; Tammi 2005, 187, 196). Keväällä 1997 A-Klinikkasäätiö avasi Helsingin Kallioon Suomen ensimmäisen terveysneuvontapisteen ja vuonna 1998 Valtioneuvosto antoi huumeainepolitiikasta periaatepäätöksen, jossa terveysneuvontatoiminta vahvistettiin virallisesti osaksi kansallista huume politiikkaa. (Tammi 2005, 189; Tammi 2003, 258).

Helsingin Vinkin avaamisen jälkeen terveysneuvontatoiminta alkoi levitä melko nopeasti muuallekin Suomeen ja vuonna 2003 kuntien terveysviranomaiset veloitettiin järjestämään paikallisille käyttäjille terveysneuvontaa tartuntatautilakiin ja –asetukseen tehdyin muutoksin (Törmä 2009, 30; Perälä 2012, 21). Nykyään huumeidenkäyttäjille tarkoitettuja sosiaali- ja terveysneuvontapisteitä on jo lähes 50 noin 35 eri paikkakunnalla ympäri Suomea (Varjonen et al. 2012, 100). Pääkaupunkiseudulla on vuodesta 2003 lähtien kierrellyt myös Helsingin diakonissalaitoksen liikkuva terveysneuvontayksikkö (Törmä 2009, 31). Terveysneuvonnan on arvioitu tavoittavan noin 70 % piikkihuumeita käyttävistä kansalaisista (Perälä 2012, 21).

Suomalainen sosiaali- ja terveysneuvonta tarkoittaa käytännössä ruiskujen ja neulojen vaihtoa, turvallisempaa pistämistä ja turvaseksiä koskevaa neuvontaa, psykososiaalista tukea, palveluohjausta, hiv-, hepatiitti-, klamydia ja tippuritestausta, ilmaisten A- ja B-hepatiittirokotusten tarjoamista huumeidenkäyttäjille sekä pienimuotoisia hoitotoimenpiteitä, kuten haavojen ja suonitulehdusten hoitoa. Asiakkaille jaetaan myös ilmaisia kondomeja sekä pistohygieniaan liittyviä tarvikkeita kuten mm. klikkikuppeja, filttareita, desinfiointilappuja ja laastareita. Joidenkin sosiaali- ja terveysneuvontapisteiden palvelukokonaisuuteen sisältyvät myös lääkärin ja sosiaalityöntekijän palvelut, vertaistoiminta ja päivätoiminta. (Törmä 2009, 30–31; A-Klinikkasäätiö 2014a; Arponen et al. 2008, 31–32.) Viimeisin innovaatio huumeidenkäyttäjien avunsaannin helpottamiseksi on ollut korvaushoidon tarpeen arvion ja haittoja vähentävän korvaushoidon tuominen osaksi Vinkkien palveluja Helsingissä (ks. A-Klinikkasäätiö 2014b).

Korvaushoidosta tuli Suomessa laillista vuonna 1997, mutta korvaushoitoon pääseminen oli pitkään vaikeaa tiukkojen kriteerien, niukkojen hoitopalveluiden ja vähäisten hoitopaikkojen vuoksi. Vuonna 2008 hoitoon pääsyä pyrittiin helpottamaan korvaushoitoasetuksella, jossa vastuuta hoidon järjestämisestä siirrettiin perusterveydenhoitoon ja A-klinikoille (Törmä 2009, 31–32). Korvaushoito on jaettu kuntouttavaan ja haittoja vähentävään hoitoon (Varjonen et al. 2012, 70). Kuntouttavassa korvaushoidossa tavoitteena on tukea potilasta päihteettömyyteen ja lisätä hänen kokonaisvaltaista elämänhallintaansa. Haittoja vähentävässä korvaushoidossa potilaalta ei edellytetä päihteettömyyttä eikä raittiuden tavoittelemista, vaan pyrkimyksenä on parantaa ihmisten elämänlaatua ja vähentää huumeidenkäyttöön liittyviä haittoja. Nykyisin noin 10–15 % suomalaisista opiaattiriippuvaisista on korvaushoidon piirissä (Pirkola et al. 2007; Aalto et al. 2011, 238).

Lääketieteen, kansanterveystieteen ja epidemiologian alalla toteutetun tutkimuksen valossa neulanvaihto- ja korvaushoito-ohjelmat on todettu tehokkaiksi tavoiksi hallita huumeongel-

mia. Neulanvaihto-ohjelmilla on onnistuttu rajoittamaan hiv:n ja hepatiittien leviämistä piikkihuumeita käyttävien ihmisten keskuudessa sekä vähentämään suonitulehduksia ja -tukoksia (mm. Arponen et al. 2008; Hunt et al. 2003; Kimber et al. 2010; Van Den Berg et al. 2007; WHO 1994). Opiattiiriippuvaisten korvaushoito on raittiustavoitteisia hoitomuotoja ja vielä neulanvaihto-ohjelmiakin tehokkaampi keino vähentää huumehaittoja (Aalto et al. 2011, 242). Tarjoamalla korvaushoitoa voidaan vähentää laittomien huumeiden käyttöä, huumekuolleisuutta, hiv-tartuntoja, rikollisuutta ja pistämistä. Lisäksi se parantaa opiaattiiriippuvaisten elämänlaatua ja terveydentilaa. (Hunt et al. 2003; Aalto et al. 2011.) Myös heroiniylläpitohoitoon, huumeiden dekriminialisoinnin ja pistoshuoneiden vaikutuksista on saatu lupaavia tutkimustuloksia. (Hunt et al. 2003.)

Vaikka haittojen vähentämisen politiikkaa ja käytäntöjä voidaan pitää askelina kohti humanimpaa ja vaikuttavampaa huume politiikkaa ja päihdehoitojärjestelmää, vallitsevana trendinä useimmissa länsimaissa on ollut kielto- ja kontrollipolitiikan kiristyminen haittojen vähentämisen rinnalla sekä huumeongelmien yhteiskunnallisen hallinnan medikalisoituminen (Miller 2001, 169; Tammi 2007, 38–39; Anker 2006, 40; Tops 2006, 67–69.) Tuukka Tammi (2007, 28–40) on todennut, että myös Suomessa haittojen vähentäminen on asettunut osaksi kieltopolitiikkaa samalla, kun huumeidenkäytön rikosoikeudellinen kontrolli on tehostunut. Haittojen vähentäminen ja kieltopolitiikka ovat 2000-luvulla sulautuneet yhteen ja muodostaneet siten uudenlaisen kahden raiteen huume politiikan. Lisäksi haittojen vähentämisen politiikka on tarkoittanut erikoistuneiden, lääketieteeseen perustuvien päihdepalveluiden syntyä ja terveydenhuollon ammattilaisten lisääntynyttä vaikutusvaltaa huumeongelmien hallinnassa. Terveydenhuollon ammattilaisten pääasiallisesti hallinnoima ja toteuttama terveysneuvonta ja korvaushoito ovat haastaneet aiemmin suomalaisessa päihdehoidossa vallalla olleen psykososiaalisen työorientaation.

Useat tutkijat ovat liittäneet haittojen vähentämisen ja huumeongelmien hallinnan medikalisoitumisen 1980–1990-lukujen aikana tapahtuneeseen talous- ja yhteiskuntapoliittiseen murrokseen, jonka myötä neoliberalismi nousi hallitsevaksi poliittiseksi ideologiaksi (mm. Miller 2001; Quirion 2003, Chen 2011; Bourgois & Schonberg 2009; Moore & Frazer 2006). Peter G. Miller (2001, 175–177) on todennut, että haittojen vähentäminen on sopinut kätevästi liberaalin hallinnan logiikkaan muokatessaan huumeidenkäyttäjistä autonomisia ja rationaalisesti toimivia kansalaisia, jotka kykenevät tekemään terveytensä kannalta järkeviä valintoja. Haittojen vähentämisen politiikan myötä on kehitelty lääketieteeseen perustuvia ja kustannustehokkaita välineitä hallita ja vastuuttaa yksilöitä, jotka uhkaavat kansanterveyttä ja yleistä

turvallisuutta. Millerin (2001, 176) mukaan huumehaittojen vähentäminen on hyväksytty osaksi huume politiikkaa, koska se ei ole edellyttänyt muutoksia vallitsevaan yhteiskuntajärjestelmään, vaan sulautunut sopivasti osaksi taloudellista rationalismia, asiantuntijavaltaa ja yksilönvastuuta korostavaa diskurssia.

Haittojen vähentäminen laajalle levinneenä huume poliittisena suuntauksena ei ole käytännössä onnistunut täyttämään lupauksiaan uudenlaisesta repressiivisen mallin ongelmiin puuttuvasta huume ongelmien hallinnasta, vaan korostanut lähinnä kansanterveydellisten uhkien hallintaa. Haittojen vähentäminen ei ole myöskään tarkoittanut sosiaalista epätasa-arvoa ja huono-osaisuutta luovien rakenteiden purkamista, vaikka juuri siten voitaisiin kaikkein tehokkaimmin vähentää huumeidenkäyttöön liittyviä terveydellisiä ja sosiaalisia haittoja. (Tammi 2007, 38–39; Pauly 2008; Bourgois & Schonberg 2009; Hurme 2002, 419, 421.) Kaksiraiteinen huume politiikka on pikemminkin johtanut hyvin ristiriitaiseen tilanteeseen: samalla kun huumeidenkäytöstä aiheutuvia haittoja pyritään vähentämään erilaisin lääketieteeseen perustuvien toimenpitein, sosiaalista epätasa-arvoa tuottavat rakenteet ja kieltopolitiikka ajavat huumeidenkäyttäjät yhteiskunnan marginaaliin ja lisäävät huume haittoja. (Hurme 2002, 415; Miller 2005, 246.)

2.2 Huumeidenkäyttäjien toimintaympäristön ja toimintaposition muuttuminen haittojen vähentämisen ideologian ja politiikan myötä

Haittojen vähentäminen on tarkoittanut huume ongelman uudelleen määrittelyä ja muutoksia huumeidenkäyttäjien toimintapositioneissa. Haittojen vähentämisen liike on haastanut hegemonisen diskurssin, jossa repressiivinen huume politiikka on näyttäytynyt ainoana vaihtoehtona. (Anker et al. 2006, 7; Tammi & Hurme 2007, 84, 87). Vaatiessaan huumeidenkäyttäjille tukea ja apua rankaisemisen ja kontrolloinnin sijaan liike on luonut uudenlaisen merkitys järjestelmän ja kulttuurisen kentän, johon huumeidenkäyttäjät ovat pystyneet nojautumaan (Wieloch 2002, 49; Anker 2006, 46). Jos huume politiikka ja sitä koskeva julkinen keskustelu rajoittuu ainoastaan rikosoikeudellisiin kysymyksiin, huumeidenkäyttäjien on vaikea asettua vaatimaan oikeuksiensa kunnioittamista ja huumeidenkäyttöön liittyvien tarpeidensa huomioimista (Assmussen Frank et al. 2010, 18; Anker et al. 2006, 17).

Haittojen vähentämisen liikkeen toimijoiden näkemyksen mukaan huumeidenkäyttöä ei tulisi määritellä moraaliseksi ongelmaksi, jonka voisi ratkaista rankaisu- ja kontrollipolitiikalla, vaan sitä tulisi lähestyä ennen kaikkea terveydellisenä ja sosiaalisena ongelmana. Kun perin-

teistä kieltopolitiikkaa on perusteltu arvoilla ja ihanteilla, haittojen vähentämisessä peräänkuulutetaan tieteellistä ja pragmaattista lähestymistapaa huumeongelmaan. Kieltopolitiikan keinoin tavoiteltua huumeetonta yhteiskuntaa voidaan pitää epärealistisena tavoitteena, joten on järkevintä keskittyä vähentämään huumeidenkäytöstä koituvia haittoja tieteellisen näytön nojalla vaikuttavimmiksi todetuin menetelmin. (Tammi & Hurme 2007, 84–86; Riley & O’Hare 2000, 6-7; Hunt et al. 2003.)

Haittojen vähentämisen liikkeen piirissä vastustetaan ylimitoitettua huumekontrollia, koska sen katsotaan aiheuttavan mittavia huumehaittoja niin käyttäjille kuin ulkopuolisillekin erilaisten ihmisoikeusrikkomusten muodossa. Useimmat liikkeen toimijoista kannattavat inkluusiivista sosiaalipolitiikkaa ja huumeidenkäyttäjien integroimista yhteiskuntaan. (Tammi & Hurme 2007, 85; HRI 2015.) Lisäksi liike vetoaa kustannustehokkuuteen: haittojen vähentäminen on edullista verrattuna raittiustavoitteiseen huumehoitoon ja huumekontrolliin ja sen vaikutukset näkyvät yhteiskunnassa laajemmin (Riley & O’Hare 2000, 7; Hunt et al. 2003). Kyseenalaistamalla huumeidenkäyttäjää marginalisoivan kieltopolitiikan logiikan haittojen vähentämisen liike on tarjonnut käyttäjäaktiivisille päteviä perusteluja ja ideologista taustatukea (Tammi & Hurme 2007, 86; Anker 2006, 45–46).

Haittojen vähentämisen ideologiassa on korostettu käyttäjien ihmisoikeuksia, autonomiaa sekä kykyä rationaaliseen ja vastuulliseen toimintaan, mikä on muuttanut huumeidenkäyttäjien käsityksiä itsestään ja vapauttanut heitä leimoistaan. Käyttäjää ei pidetä poikkeavana, moraalisesti heikompina ja vaarallisina yksilöinä, joihin on perusteltua kohdentaa erilaisia kontrollitoimenpiteitä, vaan normaaleina ja täysivaltaisina yhteiskunnan jäseninä. (Tammi & Hurme 2007; 86, Tammi 2007, 23; HRI 2015.) Haittojen vähentämisen liike on siten rohkaisut käyttäjiä muotoilemaan itselleen uudenlaisia identiteettejä ja ajamaan omia intressejään. Voitaisiinkin todeta, että haittojen vähentämisen myötä on syntynyt yhteiskunnallisesti aktiivisen huumeidenkäyttäjäkansalaisen subjekti. (Tammi & Hurme 2007; 86; Tammi 2007, 41.)

Toisaalta huumeidenkäyttäjien autonomian ja vastuullisuuden korostaminen voi vähentää huumeidenkäyttäjien tietoisuutta yhteiskunnallisista rakenteista ja valtasuhteista, jotka vähentävät heidän valinnanvapauttaan. Jos huumehaittojen nähdään olevan seurausta joidenkin yksilöiden rationaalisista valinnoista ja myös käyttäjät itse saadaan ajattelemaan näin, politisoitumista ei tapahdu. (Moore & Fraser 2006, 3038.) Haittojen vähentämisen ideologian maa-laama kuva autonomisista, rationaalisesti toimivista ja terveystietoisista huumeidenkäyttäjäkansalaisista sopii mainiosti neoliberaalin ihannekansalaisen konseptiin. Ne, jotka eivät kykene näihin saappaisiin astumaan, ovat epäonnistuneita yksilöitä, joille kyllä annettiin mahdolli-

suus huolehtia itsestään. Tällainen logiikka voi työntää huumeidenkäyttäjiä yhä syvemmälle yhteiskunnan marginaaliin ja syrjäytymiskierteeseen. (mm. Miller 2001, 176–177; Andersen & Järvinen 2007, 243; Chen 2011, 187; Bourgois & Schonberg 2009, 306.)

Myös haittojen vähentämiseen liittyvä huumeongelmien hallinnan medikalisoituminen on huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminnan kannalta monitahoinen ilmiö. Toisaalta huumeidenkäyttäjien on ollut helpompi vaatia yhteiskunnan tukea ja tasavertaista kohtelua, kun huumeongelmaa on alettu ymmärtää riippuvuussairautena, josta yksilöä ei voida vastuuttaa. Erityisesti korvaushoito on tarjonnut huumeidenkäyttäjille potilaan statusta ja samoja oikeuksia, kuin muillekin potilaille. (Anker et al. 2006, 18; Palm 2006, 169–171.) Toisaalta sairaustukinta on ongelmallinen. Eliot Ross Albert (2010, 2, 9) on esittänyt, että riippuvuus on aina määritetty itsehillinnän ja vapaan tahdon menetykseksi ja siten loukkaukseksi modernia subjektia kohtaan. Jos huumeidenkäyttäjät siis leimataan riippuvuussairaudesta kärsiviksi potilaiksi, heistä tulee patologisesti sairaita, hallitsemattomien himojensa riivaamia infantiileja objekteja, joiden oikeus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin on helppo kyseenalaistaa.

Kyynisesti voidaan todeta, että huumeidenkäyttäjien toimintaposition muuttui ennen kaikkea HIV/AIDS-epidemioiden ja niistä aiheutuneen paniikin seurauksena. Huumeidenkäyttäjien status riskyksiönä kasvoi, kun myös heidän lapsensa ja heidän kanssaan seksiä harrastavat ihmiset olivat vaarassa. Huumeidenkäyttäjien riskikäyttäytymistä oli siis tavalla tai toisella hillittävä normaalikansalaisten ja viattomien lasten suojelemiseksi. Kun huumehaitat eivät enää koskettaneet ainoastaan omien valintojensa seurauksena yhteiskunnan marginaaliin joutunutta vähemmistöä, heidät oli saatava sisäistämään oma roolinsa ”vastuullisina kansalaisina”. Toisaalta HIV/AIDS-kysymys tarjosi huumeidenkäyttäjille yleisesti hyväksytyin oikeutuksen kansalaistoimintaan ja edisti heidän politisoitumistaan. Sen myötä käyttäjät saivat huomiota myös muille ongelmilleen. (Wodak 1993, 1; McDermott 2014, 1-2; Bluthenthal 1998, 1165.)

2.3 Haittojen vähentämisen toimenpiteiden vaikutukset käyttäjien toimintaedellytyksiin ja elinolosuhteisiin

Erilaiset haittojen vähentämisen toimenpiteet ovat helpottaneet huumeidenkäyttäjien arkista selviytymistä ja luoneet siten enemmän tilaa yhteiskunnalliselle aktivoitumiselle ja kansalais-toiminnalle. Yhä useammat käyttäjät ovat päässeet tarvitsemiensa terveys-, sosiaali- ja päihdepalveluiden piiriin ja onnistuneet säilyttämään terveydentilansa ja toimintakykynsä aiempaa parempina (Hunt et al. 2003; Arponen et al. 2008; Strathdee et al. 2006; Heimer 1998). Huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminnan lisääntymistä on selitetty etenkin korvaushoidon käyttönotolla. Sen avulla huumeidenkäyttäjät voivat saavuttaa riittävän stabiilin elämäntilanteen kyetäkseen osallistumaan kansalaistoimintaan. Ennen korvaushoitoon pääsyä monien käyttäjien arki voi olla niin pakkotahtista ja raskasta, ettei kansalaistoiminnalle yksinkertaisesti jää aikaa ja voimavaroja. (Anker et al. 2006, 17–18; Jauffret 2014; Friedman et al. 2007, 110.)

Sikäli, kun neulanvaihto-ohjelmiin ja muihin haittojen vähentämiseen keskittyneisiin päihdepalveluihin on sisältynyt monipuolista tukea ja ohjausta sekä asiakkaan tarpeita kunnioittavaa työskentelyä, niiden vaikutus käyttäjien toimintaedellytyksiin ja elinolosuhteisiin on ollut merkittävä. Huumeidenkäyttäjät ovat saaneet apua mm. toimeentuloon, asumiseen, psyykkiseen ja somaattiseen terveyteen, ihmissuhteisiin sekä rikollisuuteen ja väkivaltaan liittyviin ongelmiin. Sosiaali- ja terveysneuvontapisteissä on onnistuttu lisäksi helpottamaan asiakkaiden pääsyä erilaisiin päihdehoitoihin. Tämä on perustunut siihen, että huumeidenkäyttäjiin on voitu luoda matalalla kynnyksellä kontakteja ja luottamussuhteita, jotka ovat toimineet ensimmäisinä askeleina kohti suurempia muutoksia. (Arponen et al. 2008, 139; McNeil & Pauly 2011, 30; Rogers & Ruefli 2004; Törmä 2009, 30; Perälä 2012, 71–72, 86.)

Sitä vastoin kansanterveydellisten uhkien torjuntaan keskittynyt ja neoliberaaliin hallintaan sulautunut haittojen vähentäminen on saattanut syrjäyttää huumeidenkäyttäjiä entisestään. Bastien Quirion (2003, 248–249) on tuonut esille, että hyvinvointivaltion purkamisen seurauksena haittojen vähentäminen vieraantui alkuperäisistä humaaneista periaatteistaan korva-ten ne riskinhallintaa ja valtaväestön turvallisuutta korostavilla strategioilla. Quirion (2003, 245) on esittänyt, että haittojen vähentämisen yhdistyttyä neoliberaliin politiikkaan huumeongelmat on alettu tulkita normaalista poikkeavien yksilöiden ongelmiksi, jolloin riskiryhmä on voitu eristää ja säilöä erityis- ja huono-osaisuuspalveluiden piiriin vaarantamasta normaali-kansalaisten terveyttä ja turvallisuutta. Jos huumehaittojen vähentämisen politiikassa haluttaisiin haittojen vähentämisen ideologian mukaisesti huomioida huumeidenkäyttäjät tasaver-

taisina kansalaisina, erityispalvelujen asemasta tulisi kehittää vahva, helposti saavutettava sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmä, jossa huomioitaisiin myös huumeita suonensisäisesti käyttävien ja muutoinkin keskiluokkaisesta normista poikkeavien kansalaisten tarpeet (Chen 2011, 184; Hunt 2008, 13; Quirion 2003, 254).

Etenkin kaikkein huono-osaisimpien huumeidenkäyttäjien näkökulmasta katsottuna monet haittojen vähentämisen toimenpiteet ovat jättäneet toivomisen varaa. Sinikka Törmä (2009) on todennut, että yksilön autonomian ja aktiivisuuden liiallinen korostaminen haittojen vähentämisen ideologiaan perustuvissa matalan kynnyksen päihdepalveluissa voi olla varsin ongelmallista kaikkein huono-osaisimpien huumeidenkäyttäjien avunsaannin kannalta. Esimerkiksi juuri sosiaali- ja terveysneuvonnassa asiakkaiden elämään ei juuri puututa, elleivät nämä itse tuo esille avuntarvettaan. Huono-osaisimmat huumeidenkäyttäjät voivat kuitenkin olla sekä fyysisesti että psyykkisesti niin heikossa kunnossa, ettei heillä ole voimia pyytää apua tai edes selvää käsitystä omista tarpeistaan. (emt., 119–120, myös Adersen & Järvinen 2007, 244.) Törmän (2009, 121) mukaan huono-osaisimmat huumeidenkäyttäjät hyötyvät eniten palveluista, joissa käytetään aktiivisia ja kiinnipitäviä työmuotoja. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi erilaisia matalan kynnyksen käytäntöjä sekä jalkautuvan työn ja vertaistoinnin projekteja, joissa työntekijät ja vertaiset ovat pyrkineet tavoittamaan huumeidenkäyttäjii näiden luonnollisissa ympäristöissä ja ohjaamaan heitä kädestä pitäen erilaisiin palveluihin (emt., 31, 48).

Sinikka Törmä (2009, 136–137) on esittänyt, että haittojen vähentämistä korostavien ja entistä matalamman kynnyksen päihdepalvelujen kehittäminen on saattanut korottaa vakiintuneen päihdehoitojärjestelmän kynnystä. Matalan kynnyksen palvelut ovat tarjonneet korkeamman kynnyksen palveluille moraalisen oikeutuksen käännättä huono-osaisimmat ja ”haastavimmat” asiakkaat omaan hoitojärjestelmäänsä, koska näin ainakin jokin taho huolehtii heistä. Huono-osaisuuspalveluiden ja normaalipalveluiden eriytyessä toisistaan kolmas sektori on ottanut yhä enemmän vastuuta kaikkein haavoittuvaisimmassa asemassa olevista kansalaisista. Huono-osaisimmat huumeidenkäyttäjät määrittyvät siten usein kolmannen sektorin projektiasiakkiksi ja erityisryhmäksi, joita ei voida auttaa normaalipalveluiden keinoin. Myös Osis-hanketta voidaan tarkastella tästä näkökulmasta käsin: kun edes matalalla kynnyksellä toimiva sosiaali- ja terveysneuvontapiste Vinkki ei tavoita kaikkia huumeidenkäyttäjii, tarvitaan Kattoklinikan ja Vernan kaltaisia projekteja, joita voitaisiin ehkä luonnehtia ”extramatalan kynnyksen palveluiksi tai interventioiksi”.

Kontrollipolitiikka, huono-osaisuus ja sosiaalinen eristäminen synnyttävät ja voimistavat huumehaittoja, jolloin neulanvaihto-ohjelmat voivat olla silkkää näpertelyä lukuisista terveydellisistä ja sosiaalisista huumehaitoista kärsivien ihmisten näkökulmasta katsottuna (Bourgeois & Schonberg 2009, 82–115; Miller 2005, 249, 251–252; Des Jarlais 2000). Jos ihminen ei pysty elämään edes juuri ja juuri ihmisarvoista elämää ja tyydyttämään perustarpeitaan, hän ei todennäköisesti ole myöskään kovin kiinnostunut omasta terveydestään (Perälä 2012, 80–81). Sanfranciscolaisten asunnottomien huumeidenkäyttäjien arkea tutkineet ja dokumentoineet Philip Bourgeois ja Jeff Schonberg (2009, 306) ovatkin todenneet, että huumehaittojen vähentämisellä ei ole vaikutusta huono-osaisten huumeidenkäyttäjien elämään ennen kuin siinä aletaan huomioida paremmin kohderyhmän olosuhteet, arkirealiteetit ja ensisijaiset tarpeet. Huono-osaisimpien huumeidenkäyttäjien kanssa työskenneltäessä prioriteetteina tulisi olla henkisen ja fyysisen kivun lievitys sekä perustarpeisiin vastaaminen (emt. 298–307). Kurjissa olosuhteissa eläville huumeidenkäyttäjille on turha välittää hypersanitääristä tieteellistä tietoa tartuntataudeista ja muista huumehaitoista, jos heillä ei ole materiaalisia edellytyksiä ottaa saamansa tieto käyttöön (emt., 106–107).

2.4 Haittojen vähentämisessä sovelletut osallistavat menetelmät

Kun edes matalan kynnyksen neulanvaihto- ja korvaushoito-ohjelmat asiakasystävällisine käytäntöineen eivät tavoittaneet kaikkia käyttäjiä, monet huumeutkijat ja asiantuntijat alkoivat jo 1980-luvun lopulle tultaessa ymmärtää, että ainoa keino tavoittaa laajempia käyttäjäpopulaatioita oli käyttäjien osallistaminen huumehaittojen vähentämiseen. Entiset käyttäjät olivat toki aiemminkin toimineet päihdetyöntekijöinä, mutta nyt mukaan tarvittiin aktiivisesti huumeita käyttäviä ihmisiä, joilla oli paljon kontakteja muihin käyttäjiin. Ajatuksena oli, että kun huumeidenkäyttäjiä ei saatu edes houkuteltua ammattilaisten tarjoamiin palveluihin, haittojen vähentämisestä on tehtävä osa käyttäjäyhteisöjen sosiaalista kanssakäymistä ja kulttuurina. 1980–1990-lukujen vaihteessa alkaen vertaisvalistus, vertaistuki- ja koulutusryhmät, päihdepalveluiden asiakkaista kootut asiantuntija- ja konsultaatioryhmät sekä erilaiset vertais toiminnan hankkeet lisääntyivät haittojen vähentämisen kentällä. (McDermott 2014, 2; Needle et al. 2004, 12, 18–20.)

Vertaistoiminnassa, kehittämissäryhmissä, koulutuksissa ja vertaistukiryhmissä käyttäjät ovat päässeet verkostoitumaan, kehittämään kansalaistoiminnassa tarvittavia taitoja, jakamaan kokemuksiaan ja muodostamaan uudenlaista kollektiivista identiteettiä. Kun huumeidenkäyttäjiä

on kuunneltu ja heidän kokemusasiantuntijuuttaan on arvostettu, heille on syntynyt kokemus siitä, että heidän näkemyksillään on painoarvoa ja että he pystyvät vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin. (McDermott 2014, 4; Tammi 2004, 389–390; Asmussen Frank et al. 2010, 21; Perälä 2009, 119–120; Grosso 2008, 49.) Lisäksi monissa vertaistoiminnan ohjelmissa käyttäjille on tietoisesti tarjottu aktiivisen, tiedostavan ja tärkeää työtä tekevän kansalaisen roolia, mikä on muuttanut heidän käsityksiään itsestään yhteiskunnan jäsenenä (Perälä 2009, 118–120; Wieloch 2002, 50–51; Bluthenthal 1998, 1160–1161; Weeks et al. 2009, 342). Haittojen vähentämisen ammattilaiset ovat myös kannustaneet huumeidenkäyttäjää järjestäytymään, olleet mukana käyttäjähdistysten toiminnassa ja tarjonneet niille monenlaista tukea (mm. Asmussen Frank et al. 2010, 22; Hunt et al. 2010, 374).

Niin pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa ja kuin laajemminkin eurooppalaisessa sosiaalipolitiikassa on siirrytty yhä enemmän hyvinvointipalveluiden käyttäjien aktivoimisen ja osallistamisen suuntaan. Tämä on luonut myös huumeidenkäyttäjille enemmän vapauksia sekä mahdollisuuksia osallistua päihdepalveluiden kehittämiseen ja huumeongelmia koskevaan julkiseen keskusteluun. (McDermott 2014; Asmussen Frank et al. 2010, 19.) Toisaalta osallistamispolitiikka on liitetty myös neoliberaaliin hallintaan, jossa tavoitteena on lisätä palvelujärjestelmän kustannustehokkuutta tuottamalla asiantuntija-potilaita ja –asiakkaita sekä itsestään ja muista vastuuta ottavia kuluttajia. (Zibbels 2004; Miller & Rose 2010 307–308; Asmussen 2003). Esimerkiksi vertaistoiminta voidaan siten nähdä pyrkimyksenä siirtää vastuuta haittojen vähentämisestä kansalaisille, joiden elämässä yksilönvastuuta korostava neoliberaali politiikka näkyy jo valmiiksi varsin laaja-alaisena huono-osaisuutena.

Osallistavien käytäntöjen lisäksi arvostava kohtaaminen voi olla huumeidenkäyttäjille korjaava kokemus, joka lisää heidän luottamustaan toisiin ihmisiin ja yhteiskuntaan sekä vähentää ulkopuolisuuden tunteita (Perälä 2012, 71–72, 88). Haittojen vähentämisen ideologiaan perustuvissa palveluissa käyttäjiä on pyritty kohtelemaan normaalikansalaisina ja he ovat saaneet osakseen kunnioitusta ja hyväksyntää. Muutoin yhteiskunnan taholta lähinnä halveksuntaa ja kontrollia kohdanneille käyttäjille esimerkiksi neulanvaihtopisteet ovat toimineet hyväksyvinä tiloina, joissa heidän ei ole tarvinnut pelätä tulevansa leimatuiksi tai moraalisesti tuomituiksi. Neulanvaihtopisteissä työntekijät ovat yhdessä huumeidenkäyttäjien kanssa luoneet uudenlaisia tulkintoja huumeongelmille sekä asettuneet kyseenalaistamaan kontrolli- ja rankaisupolitiikkaa. (Perälä 2012, 73, 67–72; McNeil & Pauly 2011, 29–31 Wieloch 2002, 50–51.) Jørgen Ankerin et al. (2006, 17–18) mukaan huumeidenkäyttäjien yhteiskunnallisen aktivoitumisen kannalta olennaisia ovat juuri sellaiset tilat, joissa käyttäjät voivat rakentaa

kollektiivista identiteettiä hyväksyvässä ilmapiirissä, luoda ymmärrystä yhteisistä intresseistään sekä kokea olevansa oikeutettuja toimimaan ja puhumaan omasta puolestaan.

2.5 Huumeidenkäyttäjien aseman vahvistuminen haittojen vähentämisen liikkeen toimijoina

Kansainvälisen haittojen vähentämisen liikkeen juuret ovat huumeidenkäyttäjien omassa kansalaistoiminnassa. Huumeidenkäyttäjät ovat nimittäin kehittäneet suuren osan haittojen vähentämisen menetelmistä (mm. aineiden laadun testaus, neulanvaihto, korvaushoito ja turvalliset pistoahuoneet) ja toimineet haittojen vähentämisen pioneereina (Montañés Sánchez & Oomen 2009, 220). 1980- ja 1990-lukujen kuluessa haittojen vähentämisen liike kuitenkin professionalisoitui ja irtaantui alkuperäisistä juuristaan, joille se tosin alkoi 2000-luvulle tultaessa tehdä paluuta. Huumeidenkäyttäjien aseman vahvistuminen liikkeen sisällä on luonut heille ensinnäkin uusia mahdollisuuksia kansainväliseen verkostoitumiseen. Toiseksi se on lisännyt käyttäjien vaikutusvaltaa suhteessa liikkeen tavoitteenasetteluun ja poliittisiin linjauksiin. (Byrne & Albert 2010; Hunt et al. 2010, 370; Asmussen Frank et al. 2010, 28; Jürgens 2008, 15.)

Tuukka Tammen (2004, 388–390) mukaan huumeidenkäyttäjät ja heidän järjestönsä muodostavat haittojen vähentämisen liikkeen sisällä oman jaostonsa, joka korostaa vertaistuen, vastavuoroisen auttamisen ja identiteettien uudelleenrakentamisen merkitystä. Huumeidenkäyttäjien jaoston asemasta voidaan puhua myös huumeidenkäyttäjien liikkeestä (mm. Asmussen Frank et al. 2010; Friedman et al. 2001; Byrne & Albert 2010). Se on vertaistukeen perustuva kansainvälinen kansalaisoikeusliike, jonka tavoitteena on vähentää huumehaittoja, joista ihmiset joutuvat kärsimään - ei ainoastaan huumeidenkäyttönsä - vaan ennen kaikkea yhteiskunnallisen epätasa-arvon ja repressiivisen huume politiikan vuoksi (Asmussen Frank et al. 2010, 28). Asiantuntijaposition ottavat huumeidenkäyttäjät itse kokemusasiantuntijoina ja vertaistuen myötä käyttäjillä on mahdollisuus saada apua myös virallisen auttamisjärjestelmän ulkopuolelta (Tammi 2004, 388–389).

Huumeidenkäyttäjien liikkeen suhde haittojen vähentämisen liikkeeseen on ollut melko ristiriitainen. Haittojen vähentämisen liikkeen toiminnassa on painottunut usein kansanterveydellinen näkökulma haittojen vähentämiseen, kun taas huumeidenkäyttäjien liike on alusta alkaen perustunut käyttäjien ihmisoikeuksien puolustamiselle. (Byrne & Albert 2010; Hunt 2005, 234–236.) Kansanterveydellisten uhkien hallintaa korostaneet asiantuntijat ja ammattilaiset ovat saavuttaneet eniten näkyvyyttä, menestystä ja vaikutusvaltaa niin liikkeen sisällä kuin

sen ulkopuolellakin verrattuna huumeidenkäyttäjiiin ja voimakkaammin kieltopolitiikkaa ja huumeiden vastaista sotaa vastustaviin tutkijoihin ja aktivisteihin. Heidän toimintansa ja argumentointinsa on sopinut paremmin vallitsevan huumepolitiikan arvoihin ja logiikkaan. (Tammi 2007, 26–27; Hurme 2002, 416–417; Tammi & Hurme 2007, 87.)

Huumeidenkäyttäjiiä ei kovinkaan aktiivisesti otettu mukaan 1980–1990-luvuilla käytyyn poliittiseen kamppailuun, jonka seurauksena haittojen vähentämisestä tuli osa yhä useampien maiden huumepolitiikkaa. He määrittyivät pikemminkin haittojen vähentämisen liikkeen empatian kohteiksi kuin sen toimijoiksi. Haittojen vähentämisen liikkeen harjoittama ihmisoikeus- ja osallistamisretoriikka huomioon ottaen huumeidenkäyttäjien merkitys liikkeen keskeisinä toimijoina tunnustettiin ihmeen myöhään. (Byrne & Albert 2010.) Monissa Euroopan maissa, kuten myös Suomessa, haittojen vähentämiseen ryhdyttiin asiantuntija- ja viranomaisvetoisen prosessin myötä ja käyttäjien yhteiskunnallinen aktivoituminen tapahtui vasta liberaalimman huumepolitiikan ja haittojen vähentämisen palveluiden ilmaantumisen seurauksena (Byrne & Albert 2010; Anker 2006, 39–40; Tammi 2006, 33).

Jude Byrne ja Elliot Ross Albert (2010, myös Van Dam 2008, 62) ovat esittäneet, että huumeidenkäyttäjien kansainvälisen liikkeen vahvistuminen on perustunut haittojen vähentämisen liikkeen toimijoita yhdistävän järjestön Harm Reduction Internationalin (HRI) pyrkimykseen osallistaa huumeidenkäyttäjiiä toimintaansa. Erityisesti HRI:n järjestämät kansainväliset haittojen vähentämisen konferenssit ovat tarjonneet huumeidenkäyttäjille tilaisuuden verkostoitua ja kehittyä kansalaistoimijoina. Vielä 1990-luvulla konferensseihin kutsuttiin vain muutamia huumeidenkäyttäjiiä ja heidän edustajiaan, mikä osaltaan muokkasi haittojen vähentämisen liikettä asiantuntija- ja ammattilaisvetoiseen suuntaan.

Vuosituhannen vaihteessa HRI alkoi kuitenkin kehittää huumeidenkäyttäjien osallistumista mahdollistavia ja tukevia rakenteita. Vuodesta 1999 lähtien huumeidenkäyttäjien liikkeellä on ollut oma edustaja konferenssin järjestelyissä vastaavassa toimikunnassa ja huumeidenkäyttäjät ovat päässeet järjestämään konferenssin yhteydessä omia tapahtumiaan sekä puhumaan avajais- ja päätöstilaisuuksissa suurille yleisöille. Lisäksi HRI ja muutamat muut järjestöt ovat tukeneet käyttäjäaktivisteja taloudellisesti, jotta nämä pääsisivät osallistumaan konferensseihin. Kansainvälisten haittojen vähentämisen konferenssien myötä huumeidenkäyttäjät ovat saaneet vähitellen hankittua enemmän kokemusta yhteiskunnallisesta osallistumisesta ja vaikuttamisesta, jolloin heidän yhteistyösuhteensa asiantuntijoiden ja ammattilaisten kanssa on muuttunut tasa-arvoisemmaksi. 2000-luvulle tultaessa HRI alkoi myös politisoida ja vastustaa entistä kiivaammin käyttäjiiin kohdistuvia ihmisoikeusloukkauksia, mikä lujitti huu-

meidenkäyttäjien liikkeen ja haittojen vähentämisen liikkeen yhteistyösuhdetta. (Byrne & Albert 2010.)

Haittojen vähentämisen liike on luonut erilaisia verkostoja ja rakenteita, joilla on ollut huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminnan kannalta ratkaisevia seurauksia (Anker et al. 2006, 8; Tammi & Hurme 2007, 86; Jürgens 2008, 27). Erityisesti Vancouverissa vuonna 2006 järjestetty kansainvälinen haittojen vähentämisen konferenssi oli merkittävä virstanpylväs huumeidenkäyttäjien kansainväliselle liikkeelle. Käyttäjäaktivistit eri puolilta maailmaa kokoontuivat ja perustivat Harm Reduction Internationalin tuella käyttäjähdistysten kansainvälisen kattojärjestön INPUD:n (International Network of People who Use Drugs). (Byrne & Albert 2010, 111.) INPUD edustaa huumeidenkäyttäjää kansainvälisillä areenoilla, valvoo näiden etuja ja pyrkii vahvistamaan huumeidenkäyttäjien asemaa kansalaistoimijoina. Järjestö tarjoaa tukea jäsenyhdistyksilleen ja auttaa huumeidenkäyttäjää järjestäytymään maissa, joissa käyttäjähdistyksiä ei vielä ole. (INPUD 2015a.)

Vancouverin konferenssissa osallistuneet käyttäjäaktivistit laativat myös Vancouverin julistukseksi nimetyn julkilausuman, josta monet käyttäjähdistykset ympäri maailmaa ovat johtaneet ideologiansa, tavoitteensa ja sloganinsa (mm. Albert 2012, 7-8). Se yhdistää eri puolilla maailmaa vaikuttavia huumeidenkäyttäjää ja liittää heidät osaksi kansainvälistä huumeidenkäyttäjien liikettä:

"We are people from around the world who use drugs. We are people who have been marginalized and discriminated against; we have been killed, harmed unnecessarily, put in jail, depicted as evil, and stereotyped as dangerous and disposable. Now it is time to raise our voices as citizens, establish our rights and reclaim the right to be our own spokespersons striving for self-representation and self-empowerment." (Statement by International Activists who use drugs, 30 April 2006, Vancouver, Canada)

3 HUUMEIDENKÄYTTÄJIEN KANSALAISTOIMINTA

3.1 Huumehaittojen vähentäminen vertaistoiminnan keinoin

Haittoja vähentävää vertaistoimintaa koskevissa tutkimuksissa on enimmäkseen keskitytty kartoittamaan vertaisten suorittaman terveysneuvonnan vaikutusta huumeidenkäyttäjien riskikäyttäytymiseen. (mm. Needle et al. 2004; Latkin et al. 2003; Broadhead et al. 1998, Tobin et al. 2010.) Tämä on toki ymmärrettävää, kun haittoja vähentävän vertaistoiminnan ensisijaisena tavoitteena on veriteitse tarttuvien tautien ja muiden terveystaittojen ennaltaehkäiseminen käyttäjyhteisöissä. Muutamissa tutkimuksissa on kuitenkin kiinnitetty huomiota myös vertai-

sina toimivien ihmisten ja heidän kontaktiensa kokemuksiin sekä vertaistoiminnan yhteiskunnallisiin ulottuvuuksiin (mm. Malin-Kaartinen et al. 2008; Perälä 2009; Virokannas 2014; Weeks et al. 2009; Friedman et al. 2007; Kerr et al. 2006; Wieloch 2002; Bluthenthal 1998).

Haittoja vähentävä vertaistoiminta tarkoittaa useimmiten sitä, että terveysneuvontakoulutuksen saaneet vertaiset neuvovat toisia huumeidenkäyttäjiä turvallisempaan pistämiseen ja turvaseksiin liittyvissä asioissa ja jakavat näille puhtaita pistovälineitä. Vertaiset voivat tarjota sosiaalisissa verkostoissaan myös monipuolisempaa sosiaali- ja terveysneuvontaa. He työskentelevät itsenäisesti tai jalkautuvat kentälle yhdessä ammattilaisten kanssa. Monesti vertaiset keräävät lisäksi tietoa käyttäjien näkemyksistä, toimintatavoista ja verkostoista, jotta sosiaali- ja terveysneuvontaa sekä muita palveluita voidaan kehittää vastaamaan paremmin heidän tarpeisiinsa. Vertaistoiminnan sisältö ja luonne vaihtelevat riippuen sitä järjestävästä tahosta, paikallisesta lainsäädännöstä ja huume politiikasta, käytettävissä olevista resursseista, palvelujärjestelmästä ja kulttuurista. (Needle et al. 2004, 13; Malin-Kaartinen et al. 2008, 10.)

Haittoja vähentävä vertaistoiminta voi olla vapaamuotoisten aktivistiryhmien, käyttäjäyhdistysten, muiden kansalaisjärjestöjen ja säätiöiden tai viranomaisten järjestämää (Needle et al. 2004, 13; Friedman et al. 2007, 109; Kerr et al. 2004; Wieloch 2002; Bluthenthal 1998). Se voi perustua myös monien eri toimijoiden yhteistyölle (Trautmann 1995a). Ensimmäisinä haittoja vähentävän vertaistoiminnan aloittivat kuitenkin käyttäjät itse. Hollannin Rotterdammassa käyttäjäyhdistys Junkiebondin jäsenet ryhtyivät vuonna 1981 jakamaan verkostoissaan puhtaita pistovälineitä ennaltaehkäistäkseen hepatiittien leviämistä yhteisöissään. He toimittivat puhtaita välineitä myös huumekauppiaille, jotta nämä antaisivat niitä kaupanteon yhteydessä asiakkailleen. Junkiebondin neulanvaihtotoiminta lisäsi käyttäjien kiinnostusta haittojen vähentämiseen ja sai käyttäjät tarjoamaan toisilleen vertaistukea ja tietoa. Hieman myöhemmin Junkiebond alkoi myös julkaista turvallisempaa pistämistä koskevia esitteitä käyttäjille jaettavaksi. Amsterdamissa käyttäjäyhdistys MDHG perusti vuonna 1984 maailman ensimmäisen neulanvaihtopisteen, jossa työskenteli vertaisten lisäksi myös ammattilaisia. (Friedman et al. 2007, 110; Curtis 2004, 287; Trautmann 1995a.)

Newyorkilaisten huumeidenkäyttäjien keskuudessa oli 1980-luvulla yleistä neuvoa muita yhteisön jäseniä välttämään huumeidenkäyttöä, ohjata toisia käyttäjiä huumehoitoon ja (laitto-miin) neulanvaihtopisteisiin sekä levittää tietoa suojaamattoman seksin ja pistovälineiden yhteiskäytön vaaroista. Monet käyttäjät huolehtivat myös AIDS:in sairastuneista läheisistään ja tuttavistaan. (Friedman et al. 2004, 256.) Buenos Airesissa huumeidenkäyttäjät alkoivat 1990-luvulla varoitella toisiaan pistämiseen ja suojaamattomaan seksiin liittyvistä riskeistä, kun

ensimmäiset HIV/AIDS-epidemioiden rantautuivat kaupunkiin. Tieto levisi käyttäjien verkostoissa ja monet vähensivät riskikäyttäytymistään. (Friedman et al. 2007, 111–112.) Keski-Aasiassa huumeidenkäyttäjät ja heidän läheisensä ovat 2000-luvulle tultaessa alkaneet harjoittaa välineidenvaihtoa, ohjausta ja neuvontaa omissa yhteisöissään, kun muuta tukea ei ole ollut saatavilla (emt., 113–114).

1980-luvun loppupuolelta alkaen monet neulanvaihto-ohjelmat ja muut haittojen vähentämisen yksiköt erityisesti länsimaissa ovat ryhtyneet järjestämään vertaistoimintaa voidakseen palvella myös vaikeammin tavoitettavia ihmisiä. (Needle et al. 2004, 12, 18–20; Trautmann 1995b; McDermott 2014, 2.) Suomessa piikkihuumeidenkäyttäjille alettiin järjestää vertaistoimintaa 2000-luvun alussa, jolloin Helsingin Vinkeissä käynnistettiin belgialaisen kansalaisjärjestön Modus Vivendin kehittämään Boule de Neige -konseptiin perustuvat Lumipallokoulutukset. Niissä huumeidenkäyttäjät opiskelivat terveysneuvontaa ja saivat koulutuksen päätyttyä oikeuden vaihtaa Vinkeissä suurempia määriä pistovälineitä, jotta voisivat jakaa niitä eteenpäin omissa verkostoissaan. (Malin-Kaartinen et al. 2008, 8-9.)

Myöhemmin Vinkissä alettiin järjestää kattavampia vertaiskoulutuksen koulutuksia, erityisryhmille suunnattuja terveysneuvonta- ja vertaiskoulutuksia sekä pienimuotoisempia ja paikallisemmalla tasolla toteutettavia Passi-satoihin -koulutuksia, joihin käyttäjät saattoivat osallistua entistä matalammalla kynnyksellä. (Malin-Kaartinen et al. 2008, 16–23, 62–63.) Nykyisin Vinkin terveysneuvontakoulutuksia kutsutaan Vinkki-koulutuksiksi. Tavoitteena on, että vertaiset vievät sosiaali- ja terveysneuvontaa huumeidenkäyttäjille, jotka eivät asioi Vinkissä ja tuovat heitä vähitellen Vinkin palveluiden piiriin. Lisäksi vertaiset yrittävät vähentää huumeidenkäyttäjien viranomaispelkoa, joka estää monia heistä hakemasta apua sosiaali- ja terveyspalveluista. Osa vertaisista työskentelee myös Vinkki-pisteissä vertaisavustajina. (emt., 15–16, 24.)

Huumehaittojen vähentäminen vertaistoiminnan keinoin perustuu ensinnäkin siihen, että vertaisilla on mahdollisuus työskennellä verkostoissa, joihin huumetyön ammattilaisilla ei ole pääsyä. (Needle et al. 2004, 9; Malin-Kaartinen et al. 2008, 10; Trautmann 1995b). Osa käyttäjistä elää palvelujärjestelmän ja tavanomaisten informaatiokanavien ulkopuolella eivätkä edes sosiaali- ja terveysneuvontapisteet siten tavoita heitä. Synä palveluiden ulkopuolelle jättäytymiseen ovat usein tietämättömyys palvelukäytännöistä, rikosoikeudellisten sanktioiden ja leimautumisen pelko, häpeä, aikaisemmin erilaisissa palveluissa kohdattu syrjintä ja huono kohtelu sekä palvelujärjestelmän kyvyttömyys vastata piikkihuumeita käyttävien ih-

misten tarpeisiin. Sosiaali- ja terveysneuvontapisteiden saatetaan luulla toimivan yhteistyössä poliisin ja lastensuojeluviranomaisten kanssa. (Malin-Kaartinen et al. 2008, 8, 34.)

Toiseksi vertaisilla on mahdollisuus tarjota ihmisille tukea näiden luonnollisissa ympäristöissä. Vertaiset tuntevat paikallisen käyttäjäyhteisön ja tietävät missä, milloin ja miten tavoittaa piilossa olevia käyttäjäryhmiä. (Needle et al. 2004, 11, 13.) Suomessa huumekauppa ja huumeiden yhteisöllinen käyttö on keskittynyt ennen kaikkea yksityisasuntoihin ja ”huumeluukuihin” (Perälä 2013, 60–74). Vinkin vertaisilla on vakituisia paikkoja, joissa he jakavat puhaita pistovälineitä sekä neuvovat muita käyttäjiä. Näihin paikkoihin jätetyt välineet ja ohjeet leviävät edelleen kolmansille käyttäjille. (Malin-Kaartinen et al. 2008, 34–35.) Vertaiset toimivat joustavasti kaikkina vuorokaudenaikoina, jolloin avun saaminen ei ole niin riippuvainen erilaisten palveluiden aukioloajoista (Friedman et al. 2004, 251). Kolmanneksi huumeidenkäyttäjien on todettu oppivan oikeanlaisen pistämistavan paremmin vertaisiltaan kuin ei-käyttävältä henkilöltä (Barendregt & Trautmann 1996, 31–32; ref. Malin-Kaartinen et al. 2008, 33). Vertaisilla on mahdollisuus olla mukana käyttötilanteissa, joissa riskejä otetaan. Tällöin he voivat omalla oikeaoppisella pistämiskäyttämällä toimia malleina muille käyttäjille ja ohjata näiden toimintaa turvallisempaan suuntaan. (Weeks et al. 2009, 337; Aggleton et al. 2005, 25.)

Haittoja vähentävän vertaistoiminnan neljäntenä vahvuutena on se, että vertaiset ja heidän kohtaamansa huumeidenkäyttäjät jakavat yhteisen kokemusmaailman ja kulttuurin. Päihdemaailmassa elävät vertaiset pystyvät reagoimaan nopeasti kentällä tapahtuviin muutoksiin, kuten erilaisten huumeiden saatavuuden vaihteluihin sekä uusiin huumeisiin ja käyttötapoihin. (Needle et al. 2004, 11.) Kokemustietonsa ja käyttäjästatuksensa turvin vertaiset kykenevät saavuttamaan nopeammin käyttäjien luottamuksen ja lievittämään heidän ennakkoluulojaan, pelkojaan ja häpeäntunteitaan. Vertaiset tuntevat kohtaamiensa käyttäjien olosuhteet ja osaa- vat siten antaa näille toteuttamiskelpoisia neuvoja. (Aitken et al. 2002, 36; Malin-Kaartinen et al. 2008, 38–40; Weeks et al. 2009, 338–339.) Huumeidenkäyttäjien on myös helpompi kertoa tilanteestaan vertaisille, joille päihdemaailmassa eläminen on tuttua, kuin ammattilaisille, joilla ei ole omakohtaista kokemusta huumeidenkäytöstä (Aitken et al. 2002, 36; Trautmann 1995b).

Kulttuurinen pääoma tekee vertaisista toisten käyttäjien keskuudessa uskottavia ja auttaa heitä viemään huumehaittojen vähentämistä osaksi käyttäjien omaa kulttuuria (Weeks et al. 2009 336; Wieloch 2002, 51–52; Allman et al. 2006, 402). Margaret Weeks et al. (2009, 341) ovat havainneet, että vertaiset osaavat tehdä huumehaittojen vähentämisen käytännöistä vetovoi-

maisista, hyväksyttävistä ja jopa "trendikkäitä", koska he tietävät, miten vedota toisiin käyttäjiin ja esittää muutosehdotukset heidän kulttuuriaan, arvojaan ja identiteettiään kunnioittavalla tavalla. Vertaisten kulttuurista pääomaa ja kokemusasiantuntijuutta arvioitaessa ja hyödynnettäessä on kuitenkin huomioitava, ettei voida puhua mistään yhtenäisestä "huumekulttuurista", vaan erilaisissa käyttäjäyhteisöissä voi olla erilaisia tapoja, käytäntöjä ja uskomuksia (Allman et al. 2006, 402; Malin-Kaartinen et al. 2008, 8).

Vertaistoiminnan on voitu osoittaa olevan tehokkaampi keino vähentää huumehaittoja kuin pelkästään ammattilaisten toteuttama sosiaali- ja terveysneuvonta ja sen eduista on ehtinyt kertyä tieteellistä näyttöä jo yli 20 vuoden ajalta. Vertaistoiminnan keinoin on kyetty tavoittamaan piilossa olevia käyttäjäpopulaatioita ja ennaltaehkäisemään hiv-tartuntoja sosiaali- ja terveysneuvontapalveluiden ulkopuolelle jääneiden käyttäjien keskuudessa. (Needle et al. 2004, 17–24.) Sekä vertaisten että heidän kontaktiansa on todettu vähentäneen huumeidenkäyttöön liittyvien terveysriskien ottamista ja lisäksi he ovat olleet aikaisempaa halukkaampia hakeutumaan erilaisten sosiaali- ja terveyspalveluiden piiriin (Needle et al. 2004, 21–24; Weeks et al. 2009, 332–333).

Vertaistoiminta ei ole pelkästään tehokas keino viedä sosiaali- ja terveysneuvontaa käyttäjäyhteisöihin, vaan se voi lisäksi voimauttaa huumeidenkäyttäjiä ja kannustaa heitä ottamaan uusia askelia elämässään. Vertaistoiminnan myötä useiden huumeidenkäyttäjien omanarvontunne ja itseluottamus ovat vahvistuneet, kun heille on avautunut tilaisuus olla hyödyksi muille, käyttää omaa asiantuntemustaan ja tehdä mielekästä työtä yhdessä muiden kanssa. Oma elämä on alkanut näyttäytyä aikaisempaa merkityksellisempänä ja identiteettityöskentelyyn on löytynyt uudenlaisia rakennuspalikoita. (Malin-Kaartinen et al. 2008, 31, 38–39, Virokannas 2014, 666; Grosso 2008, 44–45; Latkin et al. 2003, 337–338; Perälä 2012, 73–74; Trautmann 1995a; Wieloch 2002, 66.) Vertaistoiminnan myötävaikutuksesta joidenkin ihmisten elämässä voi tapahtua suuriakin muutoksia. Aloitettuaan vertaistoiminnan monet käyttäjät ovat alkaneet panostaa enemmän omaan hyvinvointiinsa, vähentäneet huumeidenkäyttöään tai jopa lopettaneet sen kokonaan (Malin-Kaartinen et al. 2008, 30; Weeks et al. 2009, 335; Latkin et al. 2003, 338.)

Neil Wielochin (2002) tutkimus on hyvä esimerkki siitä, kuinka vertaistoiminta voi voimauttaa huumeidenkäyttäjiä. Wieloch (2002) on analysoinut kalifornialaisen Santa Cruzin neulanvaihto-ohjelman yhteyteen 1990-luvulla syntynyttä zine-julkaisua Junkphoodia, jota toimittivat neulanvaihto-ohjelmassa vapaaehtoisina työskentelevät huumeidenkäyttäjät (emt., 50–51). Lehden sisältämät terveysvalistusviestit oli muotoiltu käyttäjiin vetoavalla, humoristisella ja

kulttuuriseen kontekstiin sopivalla tavalla, eivätkä ne siten heijastelleet yhteisön ulkopuolelta tulevien ammattilaisten vallankäyttöä ja yrityksiä kontrolloida käyttäjiä poikkeavina toisina. Tavoitteena oli, että käyttäjät voimaantuisivat itse huolehtimaan oman yhteisönsä hyvinvoinnista omista eettisistä lähtökohdistaan ja arvoistaan käsin. (emt., 61–63.)

Junkphood pyrki myös purkamaan ja rakentamaan uudelleen huumeidenkäyttöä ja huumeidenkäyttäjiä koskevia hallitsevia tulkintoja. Kritisoimalla huumeiden vastaista sota, lainsäädäntöä, vankeinhoitojärjestelmää ja käyttäjiin kohdistuvaa syrjintää kirjoittajat rakensivat identiteettiään poliittisina aktivisteina. (Wieloch 2002, 59–61.) Lehdessä yhdisteltiin kekseliäästi pop-kulttuuriin ja huume-kulttuuriin liittyviä symboleja, jotka toimivat kapinallisen ja vaihtoehdoisen elämäntavan, tyylin ja kulttuurin ilmauksina. Huumeidenkäyttö ja siihen liittyvä alakulttuuri näyttäytyivät siten arvokkaina ja haluttavina vaihtoehtoina ”normaalille” valtakulttuurille. Junkphood tarjosi käyttäjille epäsovinnaisen ja massasta erottuvien kapinallisten, ylpeiden käyttäjien ja aktivistien rooleja. (emt., 55–58, 61–64.)

Pitkällä tähtäimellä vertaisten voimaantuminen voi johtaa myös laajempiin muutoksiin käyttäjäyhteisöissä ja huumeidenkäyttäjien toimintapositioneissa. Osallistuminen haittoja vähentävään vertaistoimintaan auttaa käyttäjiä tunnistamaan omat voimavaransa ja vaikutusmahdollisuutensa sekä löytämään samanhenkisiä ystäviä ja tuttavuuksia (Weeks et al. 2009, 343). Vertaistoisinnassa käyttäjien välinen vuorovaikutus ja heidän sosiaaliset roolinsa eivät perustu ainaakaan pääasiallisesti huumeiden hankkimiseen ja käyttämiseen, vaan vertaistukeen, itsestä ja muista huolehtimiseen sekä ponnisteluun yhteisen hyvän ja yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi, mikä voi luoda perustan järjestäytymiselle (Grosso 2008, 45; Weeks et al. 2009, 341–342; Latkin et al. 2003, 338).

3.2 Huumeidenkäyttäjien järjestäytyminen ja yhdistystoiminta

Huumeidenkäyttäjien järjestäytymistä ja yhdistystoimintaa on tutkittu suhteellisen vähän. Käyttäjähdistykset ovat haastavia tutkimuskohteita monestakin eri syystä. Repressiivinen huume-politiikka, käyttäjien heikko sosiaalinen status ja vihamielinen asenneilmapiiri johtavat usein siihen, että käyttäjähdistykset pyrkivät toimimaan mahdollisimman piilossa. Käyttäjähdistyksillä on harvoin voimavaroja toimintansa dokumentoimiseen, joten niiden historia kulkee suullisena tietona käyttäjäaktivistilta toiselle. Lisäksi käyttäjähdistysten elinkaaret jäävät usein lyhyiksi, jonka jälkeen niiden olemassaolo unohtuu nopeasti. Huumeidenkäyttäjien järjestäytymistä ja yhdistystoimintaa on tutkittu eniten Euroopassa, Kanadassa ja Austra-

liassa. Myös Yhdysvalloissa käyttäjäaktivismia on tutkittu jonkin verran. (Hunt et al. 2010, 371, 384, 387.)

Euroopan maista Hollanti on ollut edelläkävijä käyttäjien järjestäytymisessä ja maassa on ollut vuoden 1977 jälkeen yhteensä 15–30 käyttäjäyhdistystä. Vuoteen 1994 mennessä käyttäjäyhdistyksiä oli jo 11 Euroopan maassa. Tanskaan ensimmäinen käyttäjäyhdistys perustettiin vuonna 1993, Ruotsiin vuonna 2002 ja Suomeen vuonna 2006. (Hunt et al. 2010, 372; EuroHRN 2012.) Venäjällä huumeidenkäyttäjät alkoivat järjestäytyä 1990-luvun loppupuolella (Jürgens 2008, 19). Australiassa huumeidenkäyttäjät ovat perustaneet yhdistyksiä jo 1980-luvulta alkaen ja osallistuneet sekä paikallisella että kansallisella tasolla aktiivisesti HIV/AIDS:n vastaiseen taisteluun. Australialaisilla käyttäjäyhdistyksillä on kansallinen kattojärjestö, joka ajaa huumeidenkäyttäjien asioita kansallisella tasolla. Muualla maailmassa yhtä vahvoja ja järjestelmällisesti toimivia kansallisia kattojärjestöjä ei ole onnistuttu rakentamaan. (Jürgens 2008, 16–17.)

Kanadassa vuonna 1997 perustettu Vancouver Area Network of Drug Users (VANDU) on yksi maailman tunnetuimmista, menestyneimmistä ja suurimmista käyttäjäyhdistyksistä. Sen toimintaa on dokumentoitu ja tutkittu paljon. (Jürgens 2008, 25–26.) Yhdysvalloissa käyttäjäaktivismi on keskittynyt usein neulanvaihtopisteiden toiminnan ympärille. 1980-luvulta alkaen käyttäjäaktivistit ovat yhdessä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten ja HIV/AIDS-aktivistien kanssa perustaneet laittomia neulanvaihtopisteitä ympäri maata. Yhdysvalloissa huumeidenkäyttäjien järjestäytyminen on ollut hidasta johtuen äärimmäisyyksiin menevästä kieltopolitiikasta ja syrjinnästä. (Jürgens 2008, 26; Bluthenthal 1998; Henman 1998.) Nykyisin maassa on kuitenkin jo useampia paikallisia käyttäjäyhdistyksiä (INPUD 2015b). Aasiassa käyttäjäyhdistyksiä ja muita huumeidenkäyttäjien verkostoja on useammassakin maassa, mutta niiden toimintaa on dokumentoitu ja tutkittu hyvin vähän (Jürgens 2008, 20–22; INPUD 2013, 1). Afrikassa ja Etelä-Amerikassa ei tiettävästi ole kuin muutamia käyttäjäyhdistyksiä, mutta merkkejä huumeidenkäyttäjien yhteiskunnallisesta aktivoitumisesta on jo havaittavissa (INPUD 2013, 1-3.) Nykyisin käyttäjäyhdistyksiä on arviolta jo yli 40 maailman maassa (Asmussen Frank et al. 2010, 2).

Monet käyttäjäyhdistykset kuuluvat kansainvälisiin verkostoihin ja järjestöihin, jotka pyrkivät edistämään huumeidenkäyttäjien yhteiskunnallista osallisuutta, kannattavat vaihtoehtoista huumepolitiikkaa ja vastustavat USA:n ja YK:n sanelemaa kielto- ja kontrollipolitiikkaa (Asmussen Frank et al. 2010, 3). Harm Reduction Internationalin (HRI) ja käyttäjäyhdistysten kansainvälisen kattojärjestön INPUD:n lisäksi The European Coalition for Just and Effective

Drug Policies (ENCOD) on puolustanut huumeidenkäyttäjien ihmisoikeuksia kansainvälisillä foorumeilla. ENCOD pyrkii erityisesti Euroopan ja YK:n tasolla edistämään huumeepoliittisia uudistuksia ja puhumaan niiden kansalaisten oikeuksien ja hyvinvoinnin puolesta, joiden elämään huumeepoliittika ja huumeet vaikuttavat. Muita käyttäjähdistyksille tärkeitä kansainvälisiä verkostoja ja järjestöjä ovat International Coalition of NGOs for Just and Effective Drug Policies (ICN), Correlation: European Network of Social Inclusion and Health, European Harm Reduction Network (EuroHRN) sekä International Harm Reduction Development Program. (Hunt et al. 2010, 373–374) Lisäksi käyttäjähdistyksillä on useita alueellisia verkostoja (INPUD 2015).

Kansainvälisillä verkostoilla ja esikuvilla on ollut suuri vaikutus käyttäjien järjestäytymiseen ja heidän yhdistystensä kehitykseen. Edellä mainittujen verkostojen ja järjestöjen avulla huumehaittojen vähentämisen parissa työskentelevät käyttäjät ja käyttäjähdistykset ovat päässeet verkostoitumaan muiden käyttäjien ja käyttäjähdistysten kanssa, vaihtamaan ideoita ja imeämään vaikutteita. Kansainväliset järjestöt ja verkostot ovat tukeneet paikallisia käyttäjähdistyksiä myös taloudellisesti. Käyttäjähdistyksiä on perustettu usein toisten yhdistysten tuella. Esimerkiksi Tanskan käyttäjähdistys on tukenut muita pohjoismaisia yhdistyksiä niiden perustamisvaiheessa ja toiminut niille esikuvana. (Asmussen Frank et al. 2010, 15–27.)

Useimmiten käyttäjähdistysten jäseniin kuuluu sekä aktiivisesti huumeita käyttäviä ihmisiä että entisiä käyttäjiä ja korvaushoitopotilaita. Lisäksi kannattajajäsenenä on huumeidenkäyttäjien läheisiä ja huumetyön ammattilaisia ja asiantuntijoita. Valtaosa käyttäjähdistyksistä on heroinin ja muiden opiaattien käyttäjien perustamia ja erityisesti korvaushoitopotilaat ovat olleet aktiivisia käyttäjähdistyksissä. Vaikka entiset käyttäjät ja korvaushoitopotilaat ovat ylliedustettuina ainakin eurooppalaisten käyttäjähdistysten ydinryhmissä, yhdistykset ilmoittavat useimmiten ajavansa ennen kaikkea aktiivikäyttäjien etuja. (Albert 2012, 4-7.)

Käyttäjähdistysten yleisimpiä tavoitteita ovat olleet: 1) huumeidenkäyttöön liittyvien terveyshaittojen vähentäminen, 2) päihdepalveluiden ja muiden huumeidenkäyttäjien kannalta relevanttien sosiaali- ja terveystalvelujen saatavuuden ja laadun parantaminen, 3) vaikuttaminen kansalliseen ja kansainväliseen huumeepoliittikkaan, 4) huumeidenkäyttäjää koskevien kielteisten asenteiden muuttaminen, heidän ongelmiaan koskevan ymmärryksen lisääminen ja huumeidenkäyttäjien ihmisoikeuksien puolustaminen 5) huumeidenkäyttäjien, heidän perheenjäsentensä ja paikallisyhteisöjensä elämänlaadun lisääminen sekä 6) tiedontuotanto. (Goossens 2008, 120–121; Hunt et al. 2010, 376.) Joidenkin käyttäjähdistysten keskeisimpiin tavoitteisiin kuuluu huumausaineiden laillistaminen (Friedman 1996, 2).

Eri puolilla maailmaa vaikuttaneita käyttäjähdistyksiä on yhdistänyt ennen kaikkea taistelu huumeidenkäyttäjien syrjintää ja leimaamista vastaan. Käyttäjääkivistit ovat pyrkineet omalla esimerkillään osoittamaan, että huumeita käyttävät ihmiset voivat olla vastuullisia kansalaisia ja yhteiskunnan hyödyllisiä jäseniä, jotka kykenevät toimimaan järjestelmällisesti ja osallistumaan itseään koskevaan päätöksentekoon. (Friedman 1996, 2; Anker et al. 2006, 18–19; Anker 2006, 47–50; Tammi 2004, 389.) Käyttäjähdistysten toimintaan kuuluu usein käyttäjien puolustaminen tilanteissa, joissa heitä on syrjitty erilaisissa palveluissa, naapurustoissa ja oikeusjärjestelmässä. Käyttäjääkivistit ovat saattaneet toisia käyttäjiä esimerkiksi ensiapuun ja sosiaalitoimistoon varmistaakseen, että nämä saavat asiallista kohtelua ja tarvitsemaansa apua. Lisäksi käyttäjähdistykset ovat tarjonneet huumeidenkäyttäjille tietoa omista oikeuksistaan, puolustaneet näitä pidätysten ja poliisin väärinkäytösten yhteydessä sekä pyrkineet edistämään poliisin tietoisuutta käyttäjien oikeudesta ihmisarvoiseen kohteluun. (Friedman 1996, 2; Kerr et al. 2006, 66; Tops 2006, 72; Anker 2006, 42.)

Käyttäjähdistykset ovat lähes poikkeuksetta pyrkineet vähentämään huumehaittoja paikallisella tasolla. Niiden toimintaan kuuluu monesti sosiaali- ja terveysneuvontaa, vertaistukiryhmiä, etsivää työtä, ruoan jakelua ja ympäristön puhdistamista käytetyistä pistovälineistä. (Friedman 1996, 1-3, Albert 2012, 5-6; Goossens 2008, 121–122.) Joissakin maissa käyttäjähdistykset ovat myös jakaneet naloksiinia yliannostuskuolemien ennaltaehkäisemiseksi, pyörittäneet omaa metadonihoidto-ohjelmaa, perustaneet turvallisia pistohuoneita ja pyrkineet oman huumekaupan avulla varmistamaan käytettävien aineiden turvallisuuden ja puhtauden. (Hunt et al. 2010, 381–382). Lisäksi käyttäjähdistykset ovat mahdollisuuksiensa mukaan tarjonneet käyttäjille turvallisia oleskelutiloja ja päivätoimintakeskuksia, joissa nämä voivat tavata toisiaan, harrastaa, verkostoitua ja viettää aikaa yhdessä (Johnson 2006, 141–143; Anker 2006, 41; Tops 2006, 72).

Käyttäjääkivistit ovat painostaneet mielenosoituksin ja erilaisin kansalaistottelemattomuuteen perustuvien tempauksin päättäjiä ja viranomaisia ryhtymään haittojen vähentämisen toimenpiteisiin tai tehostamaan niitä. (Friedman 1996, 1-3, Albert 2012, 5-6; Kerr et al. 2004; Kerr et al. 2006; Bluthenthal 1998; Tops 2006, 70-71.) He ovat tuoneet esille kieltopolitiikkaan liittyviä ongelmia ja kannattaneet rankaisulle ja kontrollille vaihtoehtoisia toimenpiteitä, kuten esimerkiksi neulanvaihto- ja korvaushoito-ohjelmien perustamista, huumehoitoihin pääsyn helpottamista, huumeidenkäytön ja hallussapidon dekriminialisointia sekä huumeusainerikoksisista määrättävien tuomioiden lieventämistä (Johnson 2006, 141–143).

Omien lehtien toimittaminen on usein hyvin tärkeä osa käyttäjähdistysten toimintaa. Käyttäjähdistysten julkaisemat lehdet vaihtelevat suuresti sisällöltään, laadultaan ja tyyliltään. Toiset lehdet ovat luonteeltaan konservatiivisempia ja niissä korostuu haittojen vähentämistä koskevan tiedon välittäminen, kun taas toiset ovat sisällöltään poliittisempia ja yhteiskuntakriittisempiä. Liberaalimpaa ajattelutapaa edustavat lehdet nostavat esille myös käyttäjien alakulttuureihin ja elämäntapaan liittyviä positiivisia puolia. (Hunt et al. 2010, 379.) Viime vuosina huumeidenkäyttäjät ovat alkaneet yhä enenevässä määrin toteuttaa itseään koskevaa tutkimusta ja osallistua myös yhteisönsä ulkopuolisten tutkijoiden projekteihin. Myös medialla on ollut merkittävä rooli käyttäjähdistysten toiminnassa. Esimerkiksi Huumeisiin kuolleiden muistopäivänä 21.7. monet käyttäjähdistykset yrittävät kiinnittää median huomion niihin yhteiskunnallisiin epäkohtiin, jotka lisäävät huumekuolemia. (Hunt et al. 2010, 382–384.)

Käyttäjähdistysten toimintaa ja saavutuksia arvioitaessa on syytä muistaa, että ne toimivat useimmiten hyvin pienin taloudellisin ja inhimillisin resurssein ennakkoluulojen ja epäluottamuksen värittämissä –elleivät jopa vihamielisissä toimintaympäristöissä (Crofts & Herkt 1995, 614; Hunt et al. 2010, 387). Ne edustavat hyvin marginaalisia näkemyksiä ja niiden vaikutusmahdollisuudet jäävät yleensä varsin heikoiksi jopa kaikkein suurimpien ja vaikutusvaltaisimpien yhdistysten kohdalla (Asmussen Frank et al. 2010, 20; Tops 2006, 78; Jauffret 2014). Leopoldo Grosso (2008, 44–47) on todennut, että käyttäjähdistykset ovat kuitenkin onnistuneet vähentämään huumehaittoja ja huumeidenkäyttäjiin kohdistuvia ennakkoluuloja, normalistamaan huumeidenkäyttöä ja muuttamaan päihdepalvelujärjestelmää paremmin huumeidenkäyttäjien tarpeita vastaavaksi. Lisäksi yhdistystoiminta on vertaistoiminnan tavoin voimauttanut huumeidenkäyttäjiä ja tarjonnut heille mahdollisuuden yhteiskunnalliseen osallistumiseen (Grosso 2008, 45; Tammi 2004, 390; Kerr et al. 2006, 67–68).

Huumeidenkäyttäjien omalla toiminnalla on voinut olla paikallisella tasolla vaikutusta HIV/AIDS-tilanteeseen. Rotterdammassa Junkiebondin toiminta auttoi todennäköisesti vakiinnuttamaan hiv:n esiintyvyyden verrannollisesti varsin maltilliselle tasolle paikallisten käyttäjien keskuudessa (Friedman et al. 2007, 110). Juuri Junkiebondin ja amsterdamilaisen MDHG:n ansiosta hollantilaiset viranomaiset vakuutuivat neulanvaihtotoiminnan kannattavuudesta ja alkoivat perustaa jo vuonna 1987 suuria neulanvaihto-ohjelmia (Friedman et al. 2007, 110; Trautmann 1995a.) Vancouverissa viranomaiset ryhtyivät haittojen vähentämisen toimenpiteisiin vuosituhannen vaihteessa VANDU:n aktivistien käymän taistelun seurauksena (Osborn & Small 2006). Yhdysvalloissa käyttäjäaktivistien ja AIDS-aktivistien pystyttämien laittomien neulanvaihtopisteiden on arvioitu pelastaneen 1990-luvulla tuhansia huumeiden-

käyttäjiä sekä heidän seksikumppaneitaan ja lapsiaan hiv-tartunnoilta (Bluthenthal 1998, 1164). Käyttäjähdistysten toimintaan osallistuneet huumeidenkäyttäjät ovat omaksuneet turvallisempia käyttötapoja ja vähentäneet huumeidenkäyttöään (Grosso 2008, 45.)

Huumeidenkäytön normalisaatio tarkoittaa sitä, että huumeidenkäyttöön suhtaudutaan yhteiskunnallisella tasolla kuten mihin tahansa muuhun ihmiselämään kuuluvaan sosiaaliseen ilmiöön. Taistelemalla haittojen vähentämisen puolesta ja tarjoamalla huumeidenkäyttäjille erilaisia palveluja käyttäjähdistykset ovat osoittaneet, että jopa kovia huumeita suonsisäisesti käyttävät ihmiset voivat selviytyä arjesta, pitää yllä ihmissuhteita ja elää hyvää elämää, kun he saavat oikeanlaista tukea ja heidät kohdataan samanarvoisina ihmisinä kuin muutkin. (Grosso 2008, 45–46.) Osallistuminen käyttäjähdistysten toimintaan on tuonut monien käyttäjien elämään uudenlaista merkityksellisyyden tunnetta, itsearvostusta ja sosiaalisia tukiverkostoja (Kerr et al. 2006, 67–68; Grosso 2008, 45; Anker 2006, 56). Yhteinen toiminta ja taistelu omien oikeuksien ja ihmisarvon puolesta on ollut käyttäjille ainutlaatuinen mahdollisuus korvata leimautunut identiteetti ja heikko sosiaalinen status uudenlaisella itseymmärryksellä, omanarvontunnolla ja poliittisella tietoisuudella (Tammi 2004, 389–390; Osborn & Small 2006, 71).

Käyttäjähdistykset ovat onnistuneet muuttamaan sosiaali- ja terveystaloudissa ja erityisesti päihdehoitojärjestelmässä esiintyviä käytäntöjä, jotka eivät palvele huumeidenkäyttäjien tarpeita. Ne ovat myös vaikuttaneet siihen, miten käyttäjiä palvelujärjestelmässä kohdataan ja millaista palvelua he saavat. (Grosso 2008, 46–47.) Rikosoikeudellisissa ja huumeepoliittisissa kysymyksissä käyttäjähdistykset ovat kuitenkin olleet varsin voimattomia, kun niiden kontekstissa käyttäjät määrittyvät turvallisuusuhaksi ja rikollisiksi. Rikollisen statuksella on vaikea vaatia rikolliseksi luokitellun käyttäytymisen dekriminointia. (Asmussen Frank 2010, 20–22; Albert 2011, 18; Jürgens 2008, 48.) Toisaalta muutamien käyttäjähdistysten, kuten esimerkiksi venäläisen Kolodetšin ja australialaisen AIVL:n (Australian Injecting and Illicit Drug Users League), toiminnalla on ollut jonkin verran vaikutusta myös kansalliseen huumeepolitiikkaan (Albert 2011, 18; Hunt et al. 2010, 337; Human Rights Watch 2004).

3.3 Huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminnassa kohdattuja haasteita

Haittoja vähentävää vertaistoimintaa ja käyttäjähdistyksiä koskettavat haasteet ovat suurimaksi osaksi samoja. Eniten vaikeuksia tuottavat kieltopolitiikka, syrjintä, niukat resurssit sekä huumeidenkäyttäjien vaikeat olosuhteet, huono-osaisuus ja nopeasti muuttuvat elämäntilanteet. Erona on, että käyttäjähdistykset ovat useimmiten poliittisesti kantaaottavia järjestöjä, joiden tavoitteita ja näkemyksiä suuri enemmistö ei jaa, kun taas haittoja vähentävää vertaistoimintaa järjestävien organisaatioiden on helpompi pysytellä poliittisesti neutraaleina toimijoina. Toisaalta myös monet käyttäjähdistykset ovat varsin maltillisia toimijoita, jotka esiintyvät ennen kaikkea palveluntuottajina ja asiantuntijaorganisaatioina.

Kieltopolitiikka, huono-osaisuus, ennakkoluulot ja syrjintä

Kieltopolitiikka, syrjintä ja sosiaalinen epätasa-arvo ajavat huumeidenkäyttäjiä haastaviin elinolosuhteisiin yhteiskunnan laitamille, kun heidän on pakoiltava kontrolliviranomaisia ja piilotettava vaikeuksiaan. Köyhyys, sairastumiset, tapaturmat, vankilaan joutumiset, läheisten kuolemat ja muut henkilökohtaiset kriisit määrittelevät useimpien huumeidenkäyttäjien arkea. Valtaosa huumeidenkäyttäjien ajasta kuluu huumeidenkäytön rahoittamiseen, aineiden hankintaan ja ensisijaisten tarpeiden tyydyttämiseen. Tällaisessa elämäntilanteessa on vaikeaa suunnata ajatuksia muuhun kuin arjesta selviytymiseen. (mm. Allman et al. 2006, 409; Asmussen Frank et al. 2010, 1-2; Osborn & Small 2006, 71; Kerr et al. 2006, 68; Friedman 1996, 3.) Huumeidenkäyttäjien sitouttaminen vertaistoimintaan on haastavaa ja käyttäjähdistysten toiminta on monesti muutaman aktiivijäsenen ja karismaattisen johtohahmon varassa, kun niin harvoilta käyttäjiltä löytyy aikaa ja voimia kansalaistoimintaan (Malin-Kaartinen 2008, 21-22; Perälä 2009, 121; Asmussen Frank et al. 2010, 22–23).

Huumeidenkäyttäjien elämäntilanteet muuttuvat nopeasti, joten vertaisia ja yhdistysaktiiveja jää jatkuvasti pois toiminnan piiristä. He raitistuvat, joutuvat vankilaan tai sairaalaan, vaihtavat sosiaalisia ympyröitään, muuttavat tai kuolevat. (Weeks et al. 2009, 342; Malin-Kaartinen et al. 2008, 20, 50.) Toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi uusia vertaisia ja yhdistysaktiiveja olisi tärkeää rekrytoida, perehdyttää ja kouluttaa koko ajan (Friedman 1996, 3; Weeks et al. 2009, 342). Lisäksi vaikeissa elämäntilanteissa olevat ihmiset, joiden psyykinen ja somaattinen terveys voi olla heikko, kaipaavat paljon motivointia, tukea, joustamista ja palkitsemista jaksakseen jatkaa vertais- tai yhdistystoimintaa (Weeks et al. 2009, 342; Malin-Kaartinen et al. 2008, 20–21, Kerr et al. 2006, 67).

Huumeidenkäyttäjien kansalaistoimintaa tarkasteltaessa on aina muistettava, että jo pelkästään huumeidenkäyttäjäksi identifioituminen julkisesti on äärimmäisen leimaavaa. Käyttäjät pelkäävät syrjintää, vaikeuksia työnhaussa, asunnon menettämistä ja etenkin lastensuojelun puuttumista perhe-elämään. Ne käyttäjät, joilla olisi eniten voimavaroja osallistua yhdistys- ja vertaistoimintaan, ovat samaan aikaan niitä, joilla on myös parhaat mahdollisuudet työllistyä ja pitää yllä ns. normaalia elämää. (Anker et al. 2006, 18–19; Efthimiou-Mordaunt 2014; Jürgens 2008, 38; McDermott 2014, 3.)

Kun huumeiden tuottaminen, myyminen, hallussapito ja usein myös käyttäminen on laitonta, käyttäjäyhdistykset saatetaan nähdä rikollisten laittomina järjestöinä (Asmussen Frank et al. 2010, 2). Myös haittoja vähentävässä vertaistoiminnassa liikutaan joskus lain näkökulmasta harmaalla alueella. Esimerkiksi käyttötilanteessa tapahtuva turvallisemman pistämisen opettaminen ja kädestä pitäen neuvominen voidaan samanaikaisesti tulkita lain sallimaksi terveysneuvonnaksi ja toisaalta käyttöririkokseksi. (Henman et al. 1998, 404.) Kieltopolitiikan ja moraalisen paheksunnan läpäisemässä toimintaympäristössä käyttäjäyhdistykset joutuvat usein käyttämään suuren osan voimavaroistaan olemassaolonsa oikeuttamiseen ja legitimiin aseman saavuttamiseen (Anker et al. 2006, 18–19; Hunt et al. 2010, 384–385). Ammattilaisten kanssa työskentelevät vertaiset ovat kohdanneet epäluottamusta käyttäjästatuksensa vuoksi: kun toiminnassa ilmenee ongelmia, niiden saatetaan heti ensimmäisenä pelätä liittyvän jotenkin vertaisten huumeidenkäyttöön. (Jürgens 2008, 38; Allman et al. 2006, 408–409.)

Monissa maissa käyttäjäaktivistit ja vertaisina toimivat huumeidenkäyttäjät ovat kohdanneet ennakkoluuloja, häirintää ja vastustusta erityisesti poliisin, mutta myös lähiyhteisöjen taholta (Friedman 1996, 3; Needle et al. 2004, 25; Asmussen Frank et al. 2010, 2; Kerr et al. 2006, 68; Tops 2006, 72). Etenkin vertaistoiminnassa, jossa ammattilaiset ovat vastuussa vertaisista, turvallisuusriskit tulisi aina arvioida huolellisesti etukäteen ja vertaisten turvallisuus ja anonymiteetti tulisi pyrkiä takaamaan kaikin mahdollisin keinoin. (Needle et al. 2004, 25.) Käyttäjäyhdistykset ja haittoja vähentävää vertaistoimintaa järjestävät organisaatiot ovat onnistuneet saavuttamaan niiden vaikutuspiirissä olevien yhteisöjen luottamuksen esimerkiksi avoimia keskustelutilaisuuksia järjestämällä, liittoutumalla yhteen muiden huono-osaisten kansalaisten muodostamien etujärjestöjen kanssa ja kehittämällä toimintaa, joka hyödyttää lähiyhteisöä laajemminkin. (Needle et al. 2004, 31–33, Tops 2006, 73; Friedman 2001, 8.)

Paikallinen huumeilanne ja huumeekulttuuri

Paikallinen huumeilanne ja huumeekulttuuri ovat olennainen osa huumeidenkäyttäjien toimintaympäristöä ja vaikuttavat merkittävästi etenkin käyttäjien järjestäytymiseen (Anker et al. 2006, 13; Hunt et al. 2010, 369–370). Suomalaisen käyttäjien verraten myöhään tapahtuneen järjestäytymisen on arveltu johtuneen siitä, että huumeidenkäyttö oli Suomessa pitkään varsin marginaalinen ilmiö ja käyttäjiä oli vähän verrattuna moniin muihin Euroopan maihin. Suomessa kovien huumeidenkäyttö alkoi lisääntyä vasta 1990-luvulla, jolloin ns. kriittinen massa, jota käyttäjien järjestäytyminen edellyttää, alkoi muodostua myöhemmin kuin muissa Pohjoismaissa ja Keski-Euroopassa. (Tammi 2006, 33; Asmussen Frank et al. 2010, 16.)

Paikalliseen huumeekulttuuriin liittyvät sosiaaliset kuviot ja tapa käyttää huumeita selittävät osaltaan käyttäjäyhdistysten syntymistä ja syntymättä jäämistä (Friedman 1996, 3–4). Suomessa huumeikauppa ja huumeidenkäyttö ovat keskittyneet yksityisasuntoihin eli ”luokkuihin”, joissa toimitaan piilossa pienten piirien kesken (Perälä 2013, 69–74), kun taas esimerkiksi Kanadassa ja Itä-Australiassa avoimet huumemarkkinat ja yhteiset käyttöpaikat ulkotiloissa ovat tarjonneet käyttäjille enemmän tilaisuuksia luoda vuorovaikutussuhteita ja kokea olevansa osa suurempaa yhteisöä (Friedman 1996, 4; Osborn & Small 2006). Vertaistoiminnan näkökulmasta katsottuna käyttäjien piiloutuminen suljettuihin ympyröihin hankaloittaa luonnollisestikin avun ulottamista mahdollisimman syväälle käyttäjien verkostoihin ja edellyttää paikallisten käyttäjäryhmien ja verkostojen huolellisempaa analysoimista (Needle et al. 2004, 11; Friedman 1996, 4).

Suomessa käyttäjäyhdistyksen ilmaantumista saatiin odottaa kauan myös siitä syystä, että heroininikäyttö on ollut hyvin vähäistä ja kovista huumeista suosituin on ollut amfetamiini. 1990-luvulla opiaattien (erityisesti buprenorfiinin) käyttäjien määrä alkoi kuitenkin lisääntyä ja korvaushoito otettiin käyttöön vuonna 1997. 2000-luvulla yhä useampi käyttäjä pystyi siten sijoittamaan aikaansa muuhunkin kuin arkiseen selviytymiseen. (Anker et al. 2006, 13; Anker 2006, 45; Asmussen Frank et al. 2010, 16.) Lisäksi suomalaiset huumeidenkäyttäjät ovat pitkään olleet keskimäärin nuorempia kuin pohjoismaiset ja keskieuropallaiset toverinsa. Poliittinen tiedostaminen ja yhteiskunnallinen aktivoituminen vaativat yleensä riittävän pitkän käyttäjän uran. (Tammi 2006, 33.)

Joissakin huumeekulttuureissa ihmiset voivat arvostaa oman ja toisten ihmisten terveyden vaalimisen asemasta enemmänkin huumeidenkäyttöön liittyviä mielihyvän, vaaran ja ulkopuolisuuden elementtejä. Terveys ja sosiaalinen integroituminen eivät ole kaikkien ihmisten tavoittelemia ihanteita, mikä on ymmärrettävä erityisesti järjestettäessä vertaistoimintaa huu-

meidenkäyttäjille. Sopivilla kannusteilla, kunnioittavalla kohtaamisella ja käyttäjien omaa asiantuntijuuttaan arvostavilla käytännöillä voidaan kuitenkin saada houkuteltua käyttäjiä mukaan vertaistoimintaan. (Perälä 2009, 117–119.)

Vertaisten ja yhdistysaktiivien huumeidenkäyttö ja huumeriippuvuudesta toipuminen

Yhdistysaktiivien liiallinen huumeidenkäyttö ja päihtymys yhdistystehtävissä voivat vaarantaa koko yhdistyksen olemassaolon, kun tehottoman toiminnan, resurssien väärinkäytön ja harkitsemattoman esiintymisen riskit kasvavat. Raittiuden vaatiminen käyttäjäyhdistyksen aktiiveilta olisi kuitenkin erikoinen ajatus. Raitistuneista käyttäjistä koostuva yhdistys miellyttäisi toki viranomaisia ja muita yhteistyökumppaneita, pystyisi toimimaan tehokkaammin ja saavuttaisi helpommin hyväksyntää, mutta aktiivisesti huumeita käyttävät ihmiset eivät välttämättä kokisi sen edustavan itseään. Yhteistyökumppaneiden ja tukijoiden kärsivällisyys voi auttaa yhdistyksiä ajan kanssa hankkimaan riittävästi kokemusta ja pääsemään yli jäsentensä vaikeiden elämäntilanteiden ja päihteidenkäytön aiheuttamista vastoinkäymisistä. (Wodak 1993, 3.)

Vertaistoiminnassa koulutukset, palaverit sekä vertaisten ja ammattilaisten yhteistyö voivat hajota käsiin, jos vertaiset ovat liian päihtyneitä tai huonokuntoisia. Samalla huumeita aktiivisesti käyttävät vertaiset ovat suuri voimavara, koska heidän on helpoin tavoittaa kaikkein syrjäytyneimpiä käyttäjiä. (Malin-Kaartinen 2008, 22; Perälä 2009, 121; Virokannas et al. 2014 28–29). Yhteisesti sovitut säännöt voivat kuitenkin auttaa asiaa: esimerkiksi Osis-hankkeessa on sovittu, että vertaisen tehtävät hoidetaan selvin päin. Pääsääntöisesti vertaiset ovatkin noudattaneet sopimusta ongelmitta. Ammattilaisten on kyettävä arvioimaan nopeasti vertaisen mahdollinen päihtymystila ja keskustelemaan hänen kanssaan asiasta kunnioittavasti ja hänen arvoaan loukkaamatta. (Virokannas et al. 2014, 12, 28–29.)

Raitistuneilla vertaisilla ja käyttäjäaktiivisteilla on suuri retkahdusriski. Muiden käyttäjien parissa työskennellessään ja uusia kontakteja luodessaan he altistuvat monille houkutuksille. Vertais- ja yhdistystoiminnassa entisille käyttäjille tulee siksi tarjota tukea retkahdusten ennaltaehkäisyyn ja retkahduksen sattuessa vertaistoimintaa järjestävien organisaatioiden ja käyttäjäyhdistysten on kyettävä tarjoamaan heille mahdollisimman nopeasti tukea ja hoitoonohjausta. Jos huumehoitoon on paikallisella tasolla vaikea päästä, vertaisten ja käyttäjäaktiivistien asema on hyvin ongelmallinen ja he joutuvat ottamaan suuria henkilökohtaisia riskejä jatkaessaan toimintaansa. (Needle et al. 2004, 25; McDermott 2014, 3).

Rahoitus ja inhimilliset resurssit

Vertaistoiminnan tulisi olla pitkäjännitteistä, jotta käyttäjyhteisöissä vallitsevat asenteet ja toimintatavat muuttuisivat pysyvästi (Malin-Kaartinen et al. 2008, 38–40). Haittoja vähentävää vertaistoimintaa ovat kuitenkin järjestäneet useimmiten kansalaisyhteiskunnan piiriin kuuluvat toimijat, joiden rahoitus on ollut epävakaalla pohjalla (Needle et al. 2004, 25). Vähäiset resurssit voivat johtaa myös siihen, ettei haittoja vähentävässä vertaistoiminnassa kyetä auttamaan kaikkia, jotka apua tarvitsevat (Virokannas et al. 2014, 29; Bluthenthal 1998, 1165). Rahoittajien löytäminen on suuri haaste myös käyttäjyhdistyksille, koska piikkihuumeidenkäyttäjät ongelmineen eivät herätä suuren yleisön myötätuntoa. Käyttäjyhdistysten potentiaalisia rahoittajia ovat julkinen sektori, vaihtoehtoista huume politiikkaa kannattavat kansalaisjärjestöt sekä huumetyötä tekevät organisaatiot. (Hunt et al. 2010, 385; Asmussen Frank et al. 2010, 24–25.)

HIV/AIDS:n ennaltaehkäisemisen priorisointi on usein lisännyt käyttäjyhdistysten mahdollisuuksia saada rahoitusta. Tällöin yhdistykset ovat kuitenkin joutuneet rajaamaan toimintansa HIV/AIDS:n ennaltaehkäisyyn. (Wodak 1993, 1-2.) Myös julkinen rahoitus on käyttäjyhdistyksille ristiriitainen asia. Toisaalta se voi tehostaa niiden toimintaa, mutta toisaalta se voi luoda paineita esiintyä maltillisemmin, sitoutua konservatiivisempiin arvoihin, luopua kaikkein innovatiivisimmista toimintatavoista ja ottaa yhä voimakkaammin palveluntuottajan rooli. (Hunt et al. 2010, 385; Tops 2006, 76, 79; Albert 2012, 7-8; Asmussen Frank 2010, 19; Anker et al. 2006, 12.)

Kun taloudelliset resurssit ovat niukat, inhimillisten ja sosiaalisten resurssien merkitys vertaistoiminnassa ja käyttäjyhdistyksissä on sitäkin suurempi. Vertaisten ja yhdistysaktiivien osaamiseen ja jaksamiseen tulisi siten kiinnittää paljon huomiota. Pitkään päihdemaailmassa eläneet ja päihteitä käyttäneet ihmiset voivat olla huonomuistisia, keskittymiskyvyttömiä ja lyhytjännitteisiä ja heidän luku- ja kirjoitustaitonsa voivat olla heikot, mikä on huomioitava vertais- ja yhdistystoimintaa suunniteltaessa (Törmä 2009, 120; Allman et al. 2006, 409; Malin-Kaartinen et al. 2008, 22). Huumeidenkäyttäjillä ei monestikaan ole riittäviä taitoja ja tietoja yhdistyksen perustamista ja pyörittämistä varten eikä ymmärrystä yhteiskuntajärjestelmästä, jonka sisällä myös käyttäjyhdistysten on toimittava. (Hunt et al. 2010, 384–385; Jürgens 2008, 45–46.) Pitkän linjan käyttäjäaktivisti Andria Efthimiou-Mordaunt (2014) onkin pitänyt koulutusta vertaisten ja käyttäjäaktivistien arvokkaimpana voimavarana, johon tulisi panostaa eniten.

Vertaisten työ on raskasta ja he kohtaavat kentällä vaikeita tilanteita työskennellessään monista vaikeuksista kärsivien ihmisten kanssa, mikä voi herättää heissä voimattomuuden, turhautumisen ja riittämättömyyden tunteita sekä surua. Pahimmassa tapauksessa vertaiset voivat uupua. (Malin-Kaartinen et al. 2008, 34, 37; Virokannas et al. 2014, 21–23.) Vertaistoimintaa järjestävien ammattilaisten on siten arvioitava jatkuvasti vertaisten suorittaman työn kuormittavuutta suhteessa vertaisten voimavaroihin, toimittava taustatukena vertaisten työskennellessä kentällä sekä tarjottava heille riittävästi tilaisuuksia purkaa työnsä aiheuttamia tunteita. Vertaistoiminta ei saa olla heikossa asemassa olevien kansalaisten hyväksikäyttöä, vaan sen tulisi palvella myös vertaisten omaa hyvinvointia. (Virokannas et al. 2014, 21–25, 28; Malin-Kaartinen et al. 2008, 36.)

Vertaisten ja käyttäjäaktivistien yhteistyösuhteet ammattilaisiin, asiantuntijoihin ja muihin tukijoihin

Haittoja vähentävä vertaistoiminta ja myös käyttäjähdistysten toimintaan osallistuminen vaatii ammattilaisilta paljon. Heidän on kyettävä luopumaan päihdetyöntekijän roolista ja arvostamaan vertaisten ja käyttäjäaktivistien osaamista ja asiantuntemusta. Ammattilaisten ammatillisen identiteetin on oltava niin vahva, ettei heidän tarvitse asettua vertaisten ja käyttäjäaktivistien yläpuolelle. Heidän on siedettävä kritiikkiä ja ymmärrettävä oman asiantuntijuutensa rajat. (Grosso 2008, 52; Virokannas et al. 2014, 32.) Toisaalta vertaistoiminta tarjoaa ammattilaisille tilaisuuden täydentää osaamistaan ja saada asiantuntevilta ja muiden käyttäjien luotamusta nauttivilta vertaisilta tukea työhönsä. (Perälä 2009, 119; Grosso 2008, 53.) Ammattilaisten kanssa yhteistyössä toimivien vertaisten ja käyttäjäaktivistien voi puolestaan olla vaikea kokea olevansa tasavertaisia suhteessa ammattilaisiin, jos nämä ovat perillä heidän henkilökohtaisista ongelmistaan (Efthimiou-Mordaunt 2014, 2; Malin-Kaartinen et al. 2008, 52).

Käyttäjähdistysten menestymisen ja koossa pysymisen edellytyksenä ovat lähes poikkeuksetta olleet liittolaiset, jotka eivät käytä huumeita ja ole siten niin alttiita muuttuville elämäntilanteille, kontrollitoimenpiteille ja syrjinnälle. Lisäksi ammattilaisilla ja asiantuntijoilla on usein sellaisia taitoja ja sosiaalisia verkostoja, joista yhdistyksille on hyötyä. Myös entisten käyttäjien rooli käyttäjähdistyksissä on tärkeä: heillä on arvokasta kokemusasiantuntijuutta, mutta he eivät ole niin haavoittuvaisessa asemassa kuin aktiivikäyttäjät. (Anker et al. 2006, 17; Hunt et al. 2010, 374; Osborn & Small 2006, 71; Asmussen Frank et al. 2010, 24-25; McDermott 2014, 3; Friedman 1996,7.)

Toisaalta entisten käyttäjien, ammattilaisten ja asiantuntijoiden voimakkaaseen tukeen liittyy omat riskinsä. Heidän näkemyksensä esimerkiksi päihdehoitojärjestelmästä ja huumeapolitiikasta voivat olla hyvin erilaisia kuin aktiivikäyttäjien. (McDermott 2014, 3.) Entisillä huumeidenkäyttäjillä saattaa lisäksi olla moralisoivia asenteita aktiivikäyttäjiä kohtaan (Anker 2006, 48; Trautmann 1995a). Käyttäjähdistykset ovat ratkaisseet jäsentensä ja tukijoidensa erilaisiin taustoihin ja elämäntilanteisiin liittyviä ongelmia rajaamalla äänioikeuden ja mahdollisuuden tulla valituksi yhdistyksen hallitukseen koskemaan vain entisiä ja nykyisiä käyttäjiä. Joissakin yhdistyksissä kriteerit ovat vielä tiukemmat ja edellä mainittuja oikeuksia nauttivat vain aktiivikäyttäjät. (Anker 2006, 48; Jürgens 2008, 48; Albert 2012, 8; VANDU 2014.) Jotta ammattilaisten ja muiden liittolaisten tuesta olisi enemmän hyötyä kuin haittaa, näiden tulisi pysytellä fasilitaattorin roolissa ja jättää päätösvalta käyttäjille (Osborn ja Small 2006, 71).

Joskus läheinen suhde päihdetyön ammattilaisiin ja heidän edustamiinsa organisaatioihin voi myös imeä käyttäjähdistyksiltä resursseja (Hunt et al. 2010, 374; Albert 2011, 18.) Käyttäjähdistyksistä on vuotanut inhimillisiä resursseja esimerkiksi vertaistoiminnan piiriin, kun yhdistykset eivät ole kyenneet tarjoamaan aktiiveilleen riittävästi taloudellisia kannusteita ja muuta tukea. Lisäksi käyttäjäaktivistit kokevat monesti, että suurten ja vakiintuneiden organisaatioiden edustajina heillä on paremmat mahdollisuudet vaikuttaa kuin pienissä ja huonosti resursoiduissa käyttäjähdistyksissä. (Jauffret 2014; Efthimiou-Mordaunt 2014 2; Asmussen Frank et al. 2010, 15.)

Ruohonjuuritasolla tapahtuva auttaminen vs. poliittinen vaikuttaminen

Huumeidenkäyttäjien kohtaamat riskitilanteet ja vastoin käymiset liittyivät useimmiten yhteiskunnallisiin ongelmiin, kuten kodittomuuteen, työttömyyteen, köyhyyteen, rasismiin, yhteiskunnalliseen epätasa-arvoon, kontrollipolitiikkaan ja leimautumiseen. Vertaistoimintaan osallistuvat käyttäjät saattavat siten kokea, että heidän mahdollisuutensa vähentää huumehaittoja ja edistää hyvinvointia omissa yhteisöissään ovat melko rajalliset. (Weeks et al. 2009, 343.) Riikka Perälä (2009, 122) on tuonut esille, että Vinkin vertaiskoulutuksiin osallistuneet käyttäjät kritisoivat samasta syystä vertaiskoulutuksia siitä, että ne olivat tavoitteiltaan liian naiiveja, kunnianhimoisia ja epärealistisia. Oman terveyden hallintaa korostava terveysneuvonta voi tuntua huono-osaista ihmisistä jopa halventavalta, kun heidän todellinen avuntarpeensa olisi paljon laaja-alaisempi (Bourgeois & Schonberg 2009, 106–111).

Tim Rhodes (1994, 97) on korostanut, että jos käyttäjäyhteisöissä todella halutaan saada aikaan kestävää muutosta ja ”voimaantumista”, vertaistoiminnassa tulee tukea ja rohkaista käyttäjiä järjestäytymään ja ryhtymään omaehtoiseen kansalaistoimintaan. Muutospaineet, joita ulkopuolisten tahojen organisoimassa vertaistoiminnassa käyttäjäyhteisöihin kohdistetaan, voivat olla ristiriidassa käyttäjäyhteisöjen omien ongelmanmäärittelyjen kanssa. Rhodesin (1994, 96–97) mukaan vertaistoiminnasta voi tulla vertaismanipulointia, jos käyttäjäyhteisön ulkopuoliset tahot eli ammattilaiset ja asiantuntijat päättävät toiminnan tavoitteista ja sisällöstä. Käyttäjien tulisi päästä itse määrittelemään, millaista muutosta yhteisössä kaivataan. Ammattilaisvetoiseen vertaistoimintaan voikin liittyä myös pyrkimys vahvistaa vertaisten poliittista tietoisuutta, edistää käyttäjien järjestäytymistä ja tukea käyttäjäyhdistysten toimintaa (Margaret Weeks et al. 2009, 339; Asmussen Frank et al. 2010, 15; Hunt et al. 2010, 374). Useimmiten vertaistoimintaa järjestävät kolmannen sektorin organisaatiot pyrkivät kuitenkin pysyttelemään poliittisesti neutraaleina kansanterveyttä edistävinä toimijoina turvatakseen rahoituksen jatkuvuuden (Henman et al. 1998, 399–400).

Tasapainottelu erilaisten strategioiden välillä on tyypillistä myös käyttäjäyhdistyksille. Maltillinen imago voi auttaa käyttäjäyhdistyksiä löytämään rahoittajia sekä vakiinnuttamaan asemansa yhteiskunnassa ja sen päätöksentekojärjestelmässä. Samalla se voi kuitenkin karkottaa voimakkaammin kieltopolitiikkaa ja yhteiskunnan valtasuhteita kyseenalaistavat ihmiset niiden toiminnan piiristä. (Tops 2006, 61, 78–79; Palm 2006, 177; Laanemets 2006, 125–127; Asmussen Frank et al. 2010, 19–20.) Useimpien käyttäjäyhdistysten toiminta jakautuu kahteen kilpailevaan, mutta samalla toisiaan tukevaan osa-alueeseen. Pitkällä tähtäimellä niiden tavoitteena on muuttaa huume- ja yhteiskuntapolitiikkaa osallistumalla julkiseen keskusteluun ja päätöksentekoon siinä määrin kuin se on mahdollista. Samalla ne pyrkivät lyhyellä tähtäimellä lisäämään käyttäjien elämänlaatua ja hyvinvointia tarjoamalla heille erilaisia palveluja ja luomalla heille sosiaalisia tukiverkostoja. (Johnson 2006, 141–143; Albert 2012, 7; Friedman 1996, 3.) Konkreettisen tuen tarjoaminen huumeidenkäyttäjille auttaa yhdistyksiä pysymään ajan tasalla ruohonjuuritasolla ilmenevistä ongelmista ja ilmiöistä sekä saavuttamaan jäsenistönsä ja käyttäjäyhteisöjen luottamuksen. Toisaalta palvelutuotantoon käytetyt resurssit ovat pois yhdistysten poliittisesta toiminnasta. (Tops 2006, 71–73; 80–81.)

4 TUTKIMUSYMPÄRISTÖ

4.1 Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskus Osis

Osis pyrkii edistämään huono-osaisimpien huumeidenkäyttäjien hyvinvointia ja osallisuutta kehittämällä uusia huumetyön käytäntöjä, jotka perustuvat ammattilaisten ja vertaisten yhteistyöhön. (Osis 2012a; Osis 2012b.) Osis on A-klinikkasäätiön terveys- ja sosiaalineuvontapiste Vinkin ja Omaiset huumetyön tukena ry:n kumppanuushanke, jolle Raha-automaattiyhdistys myönsi rahoituksen vuosille 2011–2014 (Osis 2011). Vuoden 2014 lopulla RAY päätti jatkaa hankkeen rahoittamista vielä vuoden 2017 loppuun saakka. Alun perin Osis-hanke koostui kolmesta osahankkeesta: Vinkin Katuklinikasta, Omaiset Huumetyön Tukena ry:n Vernasta ja Stop Huumeille ry:n Fattaluudasta. Hanketta koordinoi A-Klinikkasäätiö. (Osis 2012a.) Tammikuussa 2013 Osis-hankkeen ja Stop Huumeille ry:n Fattaluudan tiet erosivat yhteistyövaikkeuksien ja luottamuspuolan seurauksena. Vinkki ja Omaiset Huumetyön Tukena ry jatkoivat vertaistoiminnan kehittämistä siten pienemmällä kokoonpanolla. Aineistonkeruu- ja analyysiprosessini sijoittuvat aikaan, jolloin Fattaluuta ei kuulunut enää Osis-kokonaisuuteen, joten olen esitellyt Fattaluudan toimintaa vain lyhyesti tämän luvun lopussa. (Osis 2013a; Osis 2013d.)

Vuosina 2011–2014 Osis-hankkeen tavoitteina oli kehittää uusia työmuotoja, joiden avulla tavoitettaisiin myös kaikkein syrjäytyneimmät huumeidenkäyttäjät ja voitaisiin parantaa heidän asemaansa palvelujärjestelmässä, voimauttaa vertaisia ja osallistaa heitä mahdollisimman laajasti hankkeen kaikkiin toimintoihin, lisätä vertaistyön arvostusta sekä kartoittaa yhteisiä rajapintoja muiden vertaistoimintaa järjestävien järjestöjen kanssa. (Osis 2013c.) Hankkeessa on viisi työntekijää: Osis-kokonaisuutta koordinoiva projektipäällikkö, Katuklinikan ja Vernan projektisuunnittelijat sekä osa-aikainen lääkäri ja osa-aikainen kokemusasiantuntija-ohjaaja. Vuosien 2011–2014 aikana Osis-hankkeen vertaistoimintaan ehti osallistua noin 130 vertaista, jos hankkeeseen vielä vuosina 2011–2012 kuuluneen Fattaluudan vertaisia ei lasketa mukaan. Hankkeen johtoryhmä koostuu Vinkin ja Omaiset Huumetyön Tukena ry:n vastuuhenkilöistä, Osis-hankkeen projektipäälliköistä ja vertaisista. Vertaisille maksetaan tuloverolain 92§:n mukaista ahkeruusrahaa kolme euroa tunnilta ja korkeintaan 12 euroa päivässä. (Osis 2011; Osis 2012b; Virokannas et al. 2014, 15, 7, 54, 72.)

Osis-hankkeessa tehtävään työhön kuuluu Vernan ja Katuklinikan ydintoimintojen lisäksi osahankkeiden yhdessä toteuttama koordinointi- ja kehittämistyö sekä huumetyön vertaistoiminnan tunnetuksi tekeminen erilaisilla sosiaali- ja terveysalan foorumeilla ja palvelujärjes-

telmässä. Hankkeessa tuotetaan uutta tietoa huumeidenkäytön vertaistoiminnan mahdollisuuksista ja siihen liittyvistä ongelmista sekä toimivista käytännöistä. Vertaisten kautta saadaan ajankoh- taista tietoa huumeidenkäyttäjien tarpeista, jolloin hankkeen toimintaa voidaan kehittää pa- remmin näiden tarpeita vastaaviksi. (Osis 2013c.) Lisäksi Osis tarjoaa koulutusta muille sosi- aali- ja terveysalan toimijoille, jotka ovat kiinnostuneita hyödyntämään hankkeessa kehitettyä vertaistoiminnan mallia (tähän viite). Vertaiset osallistuvat kaikkeen hankkeessa tehtävään työhön. He ovat olleet mukana hankkeen kehittämisessä, suunnittelussa, toteutuksessa ja arvi- oinnissa. (Osis 2012a.)

Vertaiset ovat hankkeen avaintoimijoita: ilman heidän osaamistaan ja työpanostaan ammatti- laiset eivät tavoittaisi huono-osaisimpia huumeidenkäyttäjiä. Vertaisten läsnäolo lisää myös hankkeen uskottavuutta ja luotettavuutta huumeidenkäyttäjien keskuudessa. He toimivat silta- na ja sanansaattajina huumeidenkäyttäjien ja palvelujärjestelmän välillä. (Osis 2012a; Viro- kannas 2013b, 4.) Vertaistoimintaan ovat tervetulleita sekä huumeita käyttävät ihmiset että päihdekuntoutujat ja vertaiset voivat osallistua hankkeen toimintoihin oman kiinnostuksensa ja voimavarojensa mukaan. (Osis 2013c). Tarkoituksena on, että vertaistoimintaan osallistu- minen ei kuormittaisi vertaisia liikaa, vaan lisäisi heidän hyvinvointiaan. Joillakin vertaisilla on ollut taipumusta ottaa liikaakin toisten ihmisten taakkoja kannettavakseen ja työntekijät ovat tällöin puuttuneet tilanteeseen ja tukeneet vertaisia huolehtimaan omasta jaksamisestaan. (Virokannas et al. 2014, 22–25.) Työntekijät ovat myös kiinnittäneet huomiota siihen, etteivät kuntoutumisprosessissa olevat vertaiset ottaisi turhia retkahtamisriskejä työskennellessään huumeidenkäyttäjien parissa. (Virokannas 2013a.)

Katuklinikka

Katuklinikka tarjoaa asiakkailleen mahdollisuuden kutsua sosiaali- ja terveydenhuollon am- mattilaiset luokseen sinne, missä he ovat. Tämä voi tarkoittaa asiakkaiden koteja, asuntoloita, asumisyhteisöjä, julkisia tiloja tai muita paikkoja, joissa he haluavat tavata Katuklinikan työn- tekijöitä ja vertaisia. Katuklinikka tavoittaa siten huumeidenkäyttäjiä, jotka eivät syystä tai toisesta pääse asioimaan Vinkissä tai muissa sosiaali- ja terveyspalveluissa. Tavoitteena on saattaa ihmisiä heidän tarvitsemiensa palveluiden piiriin ja vähentää huumehaittoja sosiaali- ja terveysneuvontapalveluiden ulottumattomissa olevien ihmisten keskuudessa. (Osis 2011; Osis 2013c.)

Katuklinikan työtiimi koostuu vertaisista, projektisuunnittelijasta, osa-aikaisesta lääkäristä ja osa-aikaisesta kokemusasiantuntija-ohjaajasta. Aiemmin Katuklinikalla on työskennellyt myös yksi aktiivisesti päihteitä käyttävä työharjoittelija. Vuosien 2011–2014 aikana Katuklinikan toimintaan osallistui yhteensä 100 lähi- ja etävertaista, joista 60 hoiti vertaisen tehtäviä satunnaisesti ja 40 säännöllisesti ja varsin aktiivisesti. Useat vertaisista ovat olleet ennen Katuklinikan perustamista jo pitkään mukana Vinkin vertaistoiminnassa ja osallistuneet Lumipallo-koulutukseen (nykyinen Vinkki-koulutus). (Osis 2012a; Osis 2013a; Virokannas et al. 2014, 12, 54; Virokannas 2013b, 4.)

Katuklinikan palveluja ovat sosiaali-, terveys- ja ehkäisyneuvonta, lääkärin palvelut, A- ja B-hepatiitti rokotukset sekä testaaminen seksi- ja veriteitse tarttuvien tautien varalta. Lääkäri suorittaa pienimuotoisia hoitotoimenpiteitä ja kirjoittaa asiakkaille lähetteitä ja lääkemääräyksiä. Hän ei kuitenkaan määrää asiakkaille lääkkeitä, joiden kohdalla on olemassa väärinkäytön riski. Lisäksi vertaiset lähtevät tarvittaessa saattamaan asiakkaita erilaisiin palveluihin. Katuklinikan kotikäynneillä yhtä asiakasta kohden voi kertyä jopa seitsemän työsuoritetta, joten asiakkaat saavat hyvin monipuolista palvelua. Katuklinikalla asiointi on anonyymia ja tapahtuu nimimerkillä. Henkilötietoja tarvitaan vain rokotusten, lääkemääräysten ja lääkärin läheteiden yhteydessä. Kotikäynnejä tehdään 1-3 päivänä viikossa. (Osis 2011; Osis 2012a; 2013c.)

Kontaktit asiakkaisiin syntyvät yleensä vertaisten kautta, mutta asiakkaat voivat halutessaan myös itse soittaa Katuklinikan työntekijöille ja kutsua heidät luokseen. Katuklinikan tiimille on tärkeää, että asiakas toivottaa heidät tervetulleiksi paikkaan, jossa hän haluaa vertaisia ja työntekijöitä tavata. (Osis 2011; Osis 2013c.) Jokaista asiakasta kohden varataan reilusti aikaa, jotta kohtaaminen olisi kiireetön ja asiakkaan tarpeita kunnioittava. Katuklinikan työs-kentelyn lähtökohtana on asiakkaan ihmisarvon kunnioittaminen ja jokaisen oikeus tulla kuul-luksi ja nähdyksi. Haittojen vähentämisen ideologian mukaisesti Katuklinikalla kunnioitetaan asiakkaan omaa tavoitteenasettelua ja hänen ilmaisemaansa tuentarvetta. (Osis 2012a.)

Asiakkaiden luottamus Katuklinikan työntekijöitä kohtaan saavutetaan vertaisten avulla. He toimivat työntekijöiden ja asiakkaiden tukena ja tulkkeina sekä huolehtivat lisäksi työnteki-jöiden turvallisuudesta. (Osis 2011; Osis 2012a; Osis 2013a.) Vertaisten tehtävänä on kom-munikoida moniin suuntiin. Kohtaamilleen käyttäjille he kertovat Katuklinikan palveluista ja työntekijöille käyttäjien tarpeista ja kentällä havaitsemistaan ilmiöistä. Vertaiset työskentele-vät myös itsenäisesti omissa verkostoissaan. He saattavat asiakkaita palveluihin, kuuntelevat heidän huoliaan, vaihtavat heille puhtaita pistovälineitä sekä ohjaavat ja neuvovat heitä mo-

nenlaisissa asioissa. Päihdemaailmassa elävät ihmiset kysyvät neuvoa mieluiten vertaisilta, jotka voivat selvittää heidän asioitaan Katuklinikan tiimin tuella. (Osis 2011; Osis 2012a; Osis 2013a.) Katuklinikan vertaisilla on kahden viikon välein tiimipalaveri ja työnohjausta heille järjestetään kuukauden välein (Osis 2013b).

Monet Katuklinikan kokeneimmista vertaisista ovat jo melko pitkällä kuntoutumisessaan eivätkä siten liiku enää käyttäjäverkostoissa samoin kuin ennen. Tämä tarkoittaa, että heidän kauttaan ei enää synny juurikaan uusia asiakaskontakteja. Ratkaisuksi ongelmaan Katuklinikalla kehitettiin etäverto-malli. Sen myötä vanhoja vertaisia alettiin kutsua lähivertaisiksi, koska nämä toimivat lähiyhteistyössä työntekijöiden kanssa. Etävertaiset ovat ihmisiä, jotka käyttävät huumeita ja elävät päihdemaailmassa. Alun perin he ovat olleet Katuklinikan asiakkaita. Etävertaisilla on usein laajat verkostot ja he kutsuvat ystäviään ja tuttujaan kotiinsa tapaamaan Katuklinikan työntekijöitä. Etävertaiset ovat olleet myös työntekijöiden ja lähivertaisien mukana muilla kotikäynneillä. Heidän avullaan Katuklinikka on voinut ulottaa palvelunsa yhä syvemmälle käyttäjien verkostoihin. (Osis 2013a; Virokannas et al. 2014, 12.)

Katuklinikan asiakkaista yli 90 % on suomenkielellä huumeita käyttäviä ihmisiä. Monilla on ns. kaksoisdiagnoosi eli he kärsivät samanaikaisesti päihderiippuvuudesta ja jostakin psyykkisestä sairaudesta. Useat heistä ovat jääneet paitsi tarvitsemiensa sosiaali- ja terveyspalveluiden myös piikkihuumeidenkäyttäjien sosiaali- ja terveysneuvontapalveluiden ulkopuolelle. Asiakkaat ovat olleet iältään 15–79 vuotiaita. Katuklinikka on onnistunut tavoittamaan erityisesti päihdemaailmassa eläviä naisia: verrattuna Vinkin asiakasprofiiliin Katuklinikan asiakkaissa on huomattavasti enemmän naisia. Kolmen ja puolen toimintavuoden aikana Katuklinikka on palvellut 600 asiakasta ja tavannut heitä yhteensä 1300 kertaa. (Osis 2012a; Osis 2013a; Virokannas et al. 2014, 51–54.)

Verna

Verna on lyhenne vertaistoiminnallisesta nais- ja perhetyöstä. Vernassa päihdemaailmassa elävät naiset koulutautuvat vertaisiksi, jotka tukevat ja ohjaavat palvelujen ulkopuolelle jääneitä naisia omissa verkostoissaan. Tarkoituksena on ollut, että vertaiset pääsisivät tarjoamaan tukeaan erityisesti raskaana oleville tai raskautta suunnitteleville päihteitä käyttäville naisille ja saisivat ohjattua näitä palveluiden piiriin. Jopa vertaisten on ollut kuitenkin vaikea tavoittaa tähän ryhmään kuuluvia naisia. Lisäksi hankkeessa on tuettu koulutukseen osallistuneita ja vertaisina toimivia naisia, vahvistettu heidän naiseuttaan ja itsetuntoaan sekä tuettu heidän

kanssaan uutta tietoa päihteitä käyttävien naisten tarpeista. Vernan toiminnan lähtökohtana on se, että naisten itsensä on ensin saatava elämäänsä jotain hyvää ennen kuin he voivat jakaa sitä muille. Faktatietoon perustuva koulutus ei siten riitä, vaan naiset tarvitsevat myös tukea, arvostavaa kohtaamista ja hemmottelua. (Osis 2012b; Osis 2013c; Virokannas et al. 2014, 59–60.) Hankkeen toteutuksesta vastaa projektisuunnittelija ja koulutuksia on järjestetty Helsingissä Omaisat Huumetyön Tukena ry:n tiloissa ja Vanajan avovankilassa (Osis 2012a; Virokannas et al. 2014, 65–67).

Verna kokoaa vuosittain kaksi päihdemaailmassa elävien naisten koulutusryhmää, jossa naiset pääsevät työntekijän ohjauksessa pohtimaan yhdessä mm. naiseuteen, itsetuntoon, terveyteen, seksuaalisuuteen ja seksuaaliterveyteen, parisuhteeseen, raskauteen, vanhemmuuteen, lastensuojeluun ja vertaisuuteen liittyviä asioita. Ryhmässä keskustellaan myös siitä, miten päihteidenkäyttö vaikuttaa naisten fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Koulutusryhmässä naisille tarjotaan välineitä, joiden avulla he voivat pohtia omaa elämäntilannettaan ja viedä koulutusjakson aikana saamaansa tietoa eteenpäin. (Osis 2013c, Osis 2012a.)

Keskustelun lisäksi koulutusjaksolle osallistuville naisille tarjotaan naiseutta vahvistavaa yhteistä toimintaa, kuten esimerkiksi kauneudenhoitoa, valokuvausta, käsitöitä ja zumbaa. Heitä pyritään myös hemmottelemaan esimerkiksi hyvällä ruoalla ja muulla mukavalla yhdessäololla. Koulutusjakso kestää yhteensä neljä kuukautta ja ryhmä kokoontuu yhdestä kahteen kertaan viikossa. Keskustelukertojen teemoja ja erityisesti toiminnallisten ryhmäkertojen aktiviteetteja suunniteltaessa pyritään huomioimaan naisten toiveet. (Osis 2013c, Osis 2012a.) Vuosina 2011–2014 Vernan koulutusryhmistä valmistui yhteensä 29 vertaista. Koulutusryhmistä neljä järjestettiin Helsingissä ja kolme Vanajan avovankilassa. (Virokannas et al. 2014, 65–67, 71, 73 ks. tarkka sivu.)

Koulutusjakson käytyään naiset aloittavat kenttätönsä. Ensimmäisen koulutusryhmän valmistumisen jälkeen vertaiset ovat olleet kontaktissa apua tarvitseviin ihmisiin 450 kertaa ja tavanneet yhtä ihmistä keskimäärin 2,3 kertaa. 60 % heidän kontakteistaan oli naisia. (Osis 2013a; Virokannas et al. 2014, 73.) Vernan projektisuunnittelija toimii vertaisten taustatukena ja ohjaa näiden työskentelyä. Palveluohjauksen ja vertaistuen lisäksi kenttätööhön kuuluu tiedon kerääminen hankkeen seurantaan ja kehittämistä varten. Vernan vertaiset tapaavat toisinaan 1-2 viikon välein työnohjauksellisissa Verna-tiimissä, jossa he jakavat projektisuunnittelijan ohjauksessa kuulumisiaan, pohtivat kentällä kohtaamia tilanteita ja saavat sekä työntekijältä että toisilta vertaisilta tukea työhönsä. (2012a; 2012b; 2013c.) Vernan vertaiset tapaa-

vat projektisuunnittelijaa myös kahden kesken päästäkseen keskustelemaan omasta elämästään ja saadakseen tukea asioidensa selvittelyyn. (Osis 2013a)

Vernan koulutusryhmiin osallistuneet naiset ovat olleet tyytyväisiä hankkeeseen. Ongelmana on kuitenkin ollut se, että heidän on haastavien elämäntilanteidensa vuoksi ollut vaikeaa sitoutua ryhmän toimintaan. (Osis 2012a.) Vankilaolosuhteissa erityisesti luottamuksen rakentaminen ryhmän vetäjän ja naisten välille on ollut työlästä ja myös naisten keskinäisiä ristiriitoja on jouduttu jonkin verran selvittämään ryhmissä. Ryhmien edetessä luottamussuhteet ovat kuitenkin vahvistuneet, osa naisista on ystäväystynyt ja suurin osa heistä on ryhtynyt hoitamaan vertaisen tehtäviä sekä vankilassa että siviilissä. (Virokannas et al. 2014, 65–67, 71, 73.)

Fattaluuta

Stop huumeille ry:n Fattaluuta-hankkeessa koulutetaan vertaisia toimimaan tulkkeina ja neuvonantajina päihdeikäisille, jotka tarvitsevat tukea erilaisissa palveluissa asioimiseen. Fattaluudan koulutuksissa osallistujat saavat tietoa keskeisimmistä sosiaali- ja terveystalouksista sekä rikosseuraamusjärjestelmästä. Lisäksi niissä käsitellään elämänhallintaa. Koulutukset on suunnattu täysi-ikäisille päihdekuntoutujille. Fattaluudan vertaiset tukevat ihmisiä mm. asumis-, toimeentulotuki-, lastensuojelu-, velkaneuvonta ja työllisyysasioissa. Toisin kuin Vernassa ja Katuklinikalla, Fattaluudalla edellytetään, että vertaiset ovat raittiita. Korvaushoidossa olevien vertaisten tulee esittää puhdas seulatodistus aloittaessaan vertaistoiminnan ja myös muiden vertaisten on pyydettyä todistettava päihdeettömyytensä. (Osis 2011; Osis 2013a; Osis 2013b.)

4.2 Käyttäjähdistys Suomen Lumme ry

Suomen Lumme ry:n toimintaa ei ole vielä tutkittu lainkaan lukuun ottamatta Vibeke Asmusen Frankin, Jørgen Ankerin ja Tuukka Tammen (2010) tutkimusta, jossa he ovat tarkastelleet pohjoismaisia käyttäjähdistyksiä, niiden toimintaedellytyksiä sekä niiden heikkouksia ja voimavaroja. Lumpeella ei ole ollut resursseja dokumentoida toimintaansa kovin tarkasti, joten yhdistyksellä ei ollut tarjota esimerkiksi vuosikertomuksia, joiden avulla olisin voinut perehtyä sen toimintaan. Yhdistys on esiintynyt muutamissa lehtiartikkeleissa ja sillä on omat kotisivut sekä oma lehti, Weturi. Näissä julkaisuissa esitetyt tiedot Lumme ry:n historiasta, saavutuksista ja vastoinkäymisistä eivät kuitenkaan ole kovin kattavia. Siksi päätin haastatella

yhdistyksen puheenjohtajaa Sami Henttosta taustoittaakseni tutkielmaani. Toteutimme haastattelun 30.5.2013 Helsingin talvipuutarhan pihalla.

Pieni ryhmä Vinkin vertaisia perusti Suomen Lumme ry:n vuonna 2006 Helsingissä. Ajatus järjestäytymisestä syntyi, kun Vinkin vertaiset ja työntekijät olivat huomanneet, että muualla Euroopassa käyttäjillä oli omia yhdistyksiä. (Henttonen 30.5.2013; Asmussen Frank et al. 2010, 15.) Kun yhä suurempi osa opiaattiriippuvaisista oli päässyt korvaushoitoon ja käyttäjyhteisöissä alkoi olla enemmän kolmekymppisiä ja sitä vanhempia ihmisiä (Varjonen et al. 2012, 56–57), suomalaisten käyttäjien valmiudet järjestäytyä lisääntyivät. (vrt. Tammi 2006, 33; Anker et al. 2006, 16–18.) Huumehaittojen kasvun seurauksena huumehoitoon oli alettu kiinnittää enemmän huomiota 1990-luvun loppupuolelta alkaen, jolloin myös käyttäjyhdistyksen oli helpompi löytää paikkansa päihdehoitojärjestelmää ja huume politiikkaa koskevassa julkisessa keskustelussa (Asmussen Frank et al. 2010, 16).

Vinkin työntekijät kannustivat Vinkin asiakkaita ja vertaisia perustamaan oman yhdistyksen. Vinkki on myös tarjonnut Lumpeelle tukea ja mahdollisuuden käyttää toimintaansa Vinkin tiloja, mikä on mahdollistanut yhdistyksen säännöllisen kokoontumisen. Vinkin työntekijät ovat toimineet fasilitaattoreina, joiden tuella Lumme-aktiivit ovat opetelleet yhdistystoiminnan edellyttämiä taitoja. Lisäksi Vinkki on osallistanut Lummetta erilaisiin projekteihinsa ja verkostoihinsa. (Henttonen 30.5.2013; Asmussen Frank et al. 2010, 15.) Samalla kun Vinkin tuki on ollut edellytys Lumpeen koossa pysymiselle ja kehittymiselle, Vinkki on myös imenyt yhdistykseltä resursseja, kun Lumme-aktiivit ovat usein priorisoineet vertaistoiminnan yhdistystoiminnan kustannuksella. (Asmussen Frank et al. 2010, 15.)

Maaliskuussa 2015 Suomen Lumme ry:llä oli 192 jäsentä (Henttonen 25.3.2015). Yhdistys ei peri jäseniltään jäsenmaksua ja jäseneksi voi liittyä anonyymisti ilmoittamalla nimimerkkinsä ja syntymävuotensa. Suurin osa yhdistyksen jäsenistä on entisiä tai nykyisiä huumeidenkäyttäjiä, mutta siihen kuuluu myös ihmisiä, joilla ei ole omakohtaista kokemusta huumeidenkäytöstä. Lumpeen ydinryhmään kuuluu viisi aktiivia, jotka muodostavat yhdistyksen hallituksen. Lisäksi noin kymmenen henkilöä osallistuu toimintaan melko usein ja kymmenen silloin tällöin. Loput jäsenistä on passiivisia jäseniä, jotka eivät juuri osallistu yhdistyksen toimintaan. Kaikki aktiiviset jäsenet ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta huumeriippuvuudesta toipuvia ihmisiä. Tämä ei Henttosen mukaan kuitenkaan muodosta ongelmaa yhdistyksen edustavuuden kannalta. Hän totesi, että yhdistyksen aktiivit ovat jatkuvasti vuorovaikutuksessa huumeita käyttävien ihmisten kanssa. Lisäksi Henttonen muistutti, että huumeidenkäytön

lopettaneet ja korvaushoidossa olevat aktiivit kärsivät edelleen erilaisista sosiaalisista ja terveydellisistä huumehaitoista. (Henttonen 30.5.2013.)

Lumme ajaa huumeidenkäyttäjien, mutta myös yleisemmin erilaisista päihderiippuvuuksista kärsivien ihmisten asioita. Yhdistyksen tunnuslauseena on "Ei puhetta meistä ilman meitä". Lumme pyrkii muuttamaan huumeidenkäyttäjiin kohdistuvia ennakkoluuloja ja vaikuttamaan päihdehoitojärjestelmään siten, että se kykenisi vastaamaan paremmin käyttäjien tarpeisiin. Lumme puolustaa huumeidenkäyttäjien ihmisarvoa ja heidän oikeuksiaan yksilölliseen ja hyvään hoitoon sekä asialliseen ja tasa-arvoiseen kohteluun suomalaisessa yhteiskunnassa. Yhdistyksen kotipaikka on Helsinki, mutta sen toimialueena on koko Suomi. Pääasiallisesti Lumme toimii kuitenkin pääkaupunkiseudulla. Toiminta perustuu vapaaehtoistyölle. (www.suomenlumme.fi.)

Lumme ry:n ideologia perustuu Vancouverin julistukseen (ks. LIITE 1), joka peräänkuuluttaa huumeidenkäyttäjien asemaa tasavertaisina kansalaisina, joilla on kyky ja oikeus puhua omasta puolestaan. Julistuksessa kansainväliset käyttäjäaktivistit asettuvat vastustamaan huumeepoliittikkaa, joka loukkaa käyttäjien ihmisoikeuksia ja aiheuttaa käyttäjille vakavia terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia. Julistuksessa puolustetaan kaikkien ihmisten ihmisarvoa ja oikeutta tasa-arvoiseen kohteluun riippumatta sukupuolesta, uskonnosta, sosioekonomisesta asemasta, seksuaalisesta suuntautumisesta, etnisestä taustasta tai siitä, käyttävätkö nämä laillisia tai laittomia päihteitä. Puolustaessaan huumeidenkäyttäjien ihmisarvoa ja tasavertaista kohtelua suhteessa muihin kansalaisiin Lumme tukeutuu haittojen vähentämisen ideologiaan liittyvään normaalistamiskurssiin. "Me olemme ihmisiä eikä meissä ole muuta eroa kuin se, että me käytämme laittomia päihteitä. Se ei ole syy kohdella meitä eri tavalla", totesi Henttonen. Lisäksi Lumme korostaa, että kansalaiset, jotka käyttävät laillisia tai laittomia päihteitä, tulisi nähdä heterogeenisenä ryhmänä. (Henttonen 30.5.2013.)

Yhdistys pyrkii toiminnallaan ennaltaehkäisemään päihdehaittoja, edistämään vertaistukea ja keskinäistä avunantoa käyttäjäyhteisöissä sekä saattamaan yhteiskunnan tarjoaman tuen ulkopuolelle jääneitä käyttäjiä näiden tarvitsemien palveluiden piiriin. Lumme-aktiivit tukevat ja kannustavat huumeidenkäyttäjiä toimimaan vastuullisesti: hävittämään käytetyt pistovälineet asianmukaisesti ja huolehtimaan sekä omasta että muiden ihmisten hyvinvoinnista. (www.suomenlumme.fi.) Yhdistys yrittää osaltaan vaikuttaa myös huumeidenkäyttäjien sosiaalisiin olosuhteisiin ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Mm. asumisasiat ja käyttäjien mahdollisuudet kuntoutua työelämään ovat merkittäviä teemoja yhdistyksen agendalla. Lumpeen tärkein tavoite on, että se otettaisiin huumeidenkäyttäjiä edustavana yhdistyksenä vakavasti ja

että se pääsisi osallistumaan kaikkeen päihdehoitoon, huume politiikkaan ja huume tutkimukseen liittyvään päätöksentekoon ja keskusteluun. Yhdistyksen toiveena on, että erilaiset päihdepalvelut ja päihdehoidon yksiköt pyytäisivät siltä jatkossa aktiivisemmin tukea kohdattaisaan ongelmia asiakkaidensa tai potilaidensa kanssa. (Henttonen 30.5.2013.)

Lumpeen kotisivuilla todetaan, että yhdistys ei pidä päihteidenkäyttöä suositeltavana toimintana eikä ihannoit sitä, vaikka onkin käyttäjäyhdistys. Sen tarkoituksena on pikemminkin "ennaltaehkäistä päihdeongelmien syntyä ja edistää päihteistä vapaata elämää". (Suomen Lumme ry 2014.) Lumme ry pitää erityisesti lasten ja nuorten hyvinvoinnin sekä koulutus- ja työllistymismahdollisuuksien turvaamista keinona ehkäistä päihdeongelmia. Enemmistö jäsenistöstä edustaa maltillista suhtautumista huume politiikkaan eikä kannata huume aineiden laillistamista. Pieni osa jäsenistä kuitenkin toivoisi, että yhdistys ajaisi huume aineiden laillistamista. (Henttonen 30.5.2013; Asmussen Frank et al. 2010, 14–15.) Henttonen selitti Lumpeen jäsenten maltillista ajattelua sillä, että useimmat heistä ovat huumeidenkäyttöön kyllästyneitä ihmisiä, jotka ovat omakohtaisesti joutuneet kokemaan huumeidenkäytön nurjat puolet. Lumme puolustaa kuitenkin vapaata keskustelua huume politiikasta ja kannattaa käyttöriksen poistamista rikoslaista. (Henttonen 30.5.2013; Asmussen et al. 2010, 14–15.)

Lumpeen toimintaan kuuluvat kerran viikossa järjestettävät kokoukset, ympäristönsiivoustaikoot ja pienimuotoisempi julkisten tilojen siistiminen käytetyistä pistovälineistä, vertaistuki ja huumeidenkäyttäjien etujen valvominen suhteessa palvelujärjestelmään ja viranomaisiin, konsultaation tarjoaminen erilaisille päihde-, sosiaali- ja terveystalveille sekä haittojen vähentämistä ja Lumpeen toimintaa koskevien videomateriaalien tuottaminen. Lisäksi yhdistys esittelee toimintaansa ja pyrkii lisäämään suomalaisten ymmärrystä päihdeongelmista, päihdeidenkäyttäjien arjesta sekä päihdeongelmien ja päihdehaittojen ennaltaehkäisemisestä erilaisilla foorumeilla. Lumme edustaa huumeidenkäyttäjää Osis-hankkeen johtoryhmässä, Vetyverkostossa, valtakunnallisen nuorisotalan ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus Preventiimissä sekä A-klinikkasäätiön eettisessä toimikunnassa. A-klinikkasäätiön kautta Lumme on päässyt myös edustamaan käyttäjien näkemystä uusia hoitomuotoja ja päihdehoidon yksikköjä suunniteltaessa. (Henttonen 30.5.2013.)

Vinkeissä jaettava Weturi-lehti on Lumpeelle tärkeä keino pitää yhteyttä jäseniinsä ja muihin ihmisiin, joita yhdistyksen toiminta voisi kiinnostaa. Lehdessä käsitellään huumeidenkäyttäjien elämää koskettavia ajankohtaisia aiheita ja julkaistaan käyttäjien lähettämiä runoja, novelleja, elämäntarinoita, mielipidekirjoituksia, piirustuksia, maalauksia ja valokuvia. Yhdistyksellä on myös Facebook-profiili, jossa yhdistys ilmoittaa kokouksistaan ja pitää yllä kes-

kustelua. Suurin osa yhdistyksen ja sen edustamien ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta perustuu kuitenkin kaduilla ja Vinkeissä tapahtuviin kohtaamisiin. (Henttonen 30.5.2013.)

Lumme pitää yhteyttä muihin eurooppalaisiin käyttäjäyhdistyksiin ja osallistuu käyttäjäyhdistysten sekä huumehaittojen vähentämisen parissa toimivien tahojen kansainväliseen yhteistyöhön. Se on INPUD:n ja Correlation Networkin jäsen. International Harm Reductionin järjestämät Kansainväliset huumehaittojen vähentämisen konferenssit ovat Lumme ry:lle hyviä tilaisuuksia luoda yhteistyösuhteita muiden maiden käyttäjäyhdistyksiin ja Lumme-aktiivit ovat osallistuneet niihin jo useampana vuonna yhdessä Vinkin kanssa. Lumme ry on saanut tukea konferenssimatkoihin Harm Reduction Internationalilta ja majoitukset ovat hoituneet INPUD:n kautta. Erityisesti Tanskan, Ruotsin ja Hollannin käyttäjäyhdistykset ovat olleet Lumpeen esikuvia. Niiltä on omaksuttu erilaisia käytäntöjä, kuten esimerkiksi ympäristönsiivoustalkoot, vuosittaisen Käyttäjän ystävä -palkinnon jakaminen henkilölle, jonka yhdistys katsoo edistäneen huumeidenkäyttäjien asiaa yhteiskunnassa sekä yhdistyksen toiminnasta ja turvallisemmasta pistämisestä kertovien videoiden tuottaminen. Lumme-aktiivit ovat myös vierailleet Kööpenhaminassa ja Tukholmassa paikallisten käyttäjäyhdistysten luona. (Henttonen 30.5.2013; Suomen Lumme ry 2014.)

Lumpeen ensimmäiset vuodet olivat vaikeita. Yhdistyksellä ei ollut rahoitusta eikä muita tukijoita Vinkin lisäksi. Kaikilla perustajajäsenillä oli vielä niihin aikoihin aktiivista huumeidenkäyttöä ja toiminta oli hajanaista. Kokoukset olivat monesti varsin kaoottisia, yhdistyksen tavoitteista ja toimintatavoista syntyi erimielisyyksiä ja stimulanttien ja opiaattien käyttäjät muodostivat jäsenistön sisällä omat leirinsä. Vinkin työntekijät kuitenkin kannustivat jäseniä jatkamaan toimintaansa ja Lumme alkoi järjestää ympäristön siivoustalkoita yhdessä Vinkin kanssa. Vuoden 2008 lopulle tultaessa toiminta hiipui ja aktiivit hajaantuivat omille tahoilleen. Vuosien 2010–2011 vaihteessa Lumpeen toimintaa alettiin elvyttää viiden aktiivin voimin ja Henttonen äänestettiin yhdistyksen puheenjohtajaksi. Aktiivien elämäntilanteissa oli tapahtunut muutoksia: osa oli vähentänyt päihteidenkäyttöään ja osa päässyt korvaushoitoon. Yhdistystä pyydettiin mukaan kehittämään Mobiilivinkkiä ja erilaisia päihdehoitoja. A-Klinikkasäätiö ja Vinkki olivat mainostaneet Lumme ry:tä omissa verkostoissaan ja niiden kautta yhdistystä kutsuttiin esiintymään erilaisiin tilaisuuksiin. (Henttonen 30.5.2013.)

2012 oli Lumpeen läpimurtovuosi. Kiinnostus yhdistystä kohtaan kasvoi ja yhteydenottoja tuli yhä useammalta taholta. Lumme-aktiiveja pyydettiin vierailuille useisiin sosiaali- ja terveysalan oppilaitoksiin, lukioihin ja päihdehoidon yksiköihin. Yhdistys sai julkisuutta muutamissa lehdissä ja verkkojulkaisuissa ja pääsi esiintymään myös televisiossa. Vuoden suurin

saavutus oli kuitenkin Helsingin kaupungin yhdistykselle myöntämä rahoitus (5000 euroa toimintavuotta 2012 kohden). Sen turvin aktiivit saivat hankittua tarvitsemaansa välineistöä (esim. tietokoneen ja puhelimet), tuottivat videoita ja pystyivät lopulta maksamaan aktiivisille jäsenille pieniä palkkioita. Vuonna 2013 Lumme ry:n toiminta jatkui vilkkaana. Kouluissa ja oppilaitoksissa yhdistys kävi puhumassa lähes kuukausittain. Sosiaali- ja terveysalan oppilaitoksissa Lumme-aktiivit keskittyivät yhdistyksen toiminnan esittelyn lisäksi puhumaan mm. kokemusasiantuntijuudesta, huumeita käyttävien asiakkaiden ja potilaiden kohtaamisesta sekä päihdehoitojärjestelmän epäkohdista. Lukiovierailujen tavoitteena oli tarjota asiallista ja omaan kokemukseen perustuvaa tietoa huumeista, huumeidenkäytöstä, huumehaitoista ja haittojen vähentämisestä. (Henttonen 30.5.2013.)

Kevättalvella 2013 Lumme ry sai jälleen hyviä uutisia: Helsingin kaupunki oli hyväksynyt yhdistyksen jättämän ehdotuksen käytetyille ruiskuille ja neuloille tarkoitettujen säilytysastioiden asentamisesta puistoihin. Säilytysastioita päätettiin testata Kallion alueella kahden vuoden ajan, jonka jälkeen niiden määrää voidaan tarvittaessa lisätä. Tarkoituksena oli kokeilla, onko palautusastioilla vaikutusta käytettyjen ruiskujen ja neulojen esiintyvyyteen puistoissa. Lumme-aktiivit ovat itse vastanneet palautusastioiden tyhjentämisestä ja siistimisestä. Kesällä 2013 yhdistyksen siivoustalkoista ja uusista palautusastioista uutisoitiin Helsingin sanomissa (Koivisto 2013a). Alkusuksystä samasta lehdestä löytyi uutinen palautusastioiden saavuttamasta menestyksestä: niihin oli jätetty jo yli 200 välineet ja puistoissa lojuvien ruiskujen ja neulojen oli havaittu vähentyneen selvästi (Koivisto 2013b)¹. Katuklinikka tuki Lummetta siivoustyössä ja myös Helsingin kaupunki jatkoi yhdistyksen toiminnan taloudellista tukemista. (Henttonen 30.5.2013.)

Lumme on kohdannut hyvin samankaltaisia haasteita kuin muutkin käyttäjäyhdistykset. Riittävän rahoituksen löytäminen on yhdistykselle edelleen vaikeaa, vaikka Helsingin kaupungin myöntämä tuki onkin ollut sille suuri edistysaskel. Käyttäjäyhdistys kohtaa helposti myös luottamus- ja uskottavuusongelmia. Lumme on vastannut näihin ongelmiin ulkoistamalla yhdistyksen tilintarkastuksen ja toiminnan sisällön tarkastuksen. Yhdistyksen sisäinen kontrolli on kova: yhdistystä edustaessa ei esiinnytä päihtyneenä eikä anneta harkitsemattomia lausuntoja. Vain Lumme ry:n hallituksen jäsenillä on oikeus edustaa yhdistystä virallisesti ja pääsääntöisesti edustustilaisuudet ovat sujuneet ongelmitta. Ennakkoluuloja Lumme on kohdannut Henttosen mukaan ihmeen vähän. (Henttonen 30.5.2013.)

¹ Lokakuussa 2014 palautettuja pistovälineitä oli kertynyt jo 1400 (Henttonen 25.3.2015).

Lumpeen jäsenten elämäntilanteet voivat välillä olla enemmän tai vähemmän haastavia, jolloin suunnitelmallinen toiminta vaikeutuu. Lumpeen toimintaan osallistumista voi Henttosen arvion mukaan estää myös kontrolliviranomaisten pelko ja ennakkoluulot Lumme-aktiiveja kohtaan. Jotkut käyttäjistä saattavat epäillä aktiivien toimivan yhteistyössä viranomaisten kanssa ja ilmiantavan jäseniään. Aktiivien voidaan myös arvella olevan ns. paremman luokan käyttäjiä, jolloin heidän ei uskota ajavan kaikkien käyttäjien etuja. Henttonen pohti, että lisäksi käyttäjät saattavat kokea olevansa niin erilaisia ja yksin omassa tilanteessaan, etteivät uskalla kohdata muita ihmisiä. Joillekin käyttäjille yhdistystoiminta voi näyttäytyä tylsänä puuhana kokouksineen ja velvollisuuksineen. Aktiivien ydinryhmä on erittäin sitoutunutta, mutta monien muiden jäsenten varaan ei voi laskea liikaa. *"Meidän jäsenistö tekee, jos huvittaa ja jos pystyy"*, Henttonen totesi. (Henttonen 30.5.2013.)

Monien jäsenten keskittymiskyky on päihteidenkäytön seurauksena heikko ja uusien taitojen omaksuminen on siksi hidasta. Monille pitkään päihdemaailmassa eläneille ihmisille sen ulkopuolella toimiminen on aluksi vaikeaa. Henttosen mukaan hyvien vuorovaikutustaitojen oppiminen on ensimmäinen askel kohti tehokkaampaa kansalaistoimintaa. Uudet jäsenet joutuvat aloittamaan kaiken alkutekijöistä: ensimmäisenä tavoitteena on oppia kuuntelemaan ja harkitsemaan puheitaan. Muodolliset edustustilanteet, esiintymiset ja yhteistyö viranomaisten ja asiantuntijoiden kanssa voivat aluksi tuntua ahdistavilta ja vaikeilta. Samalla osallistuminen Lumme ry:n toimintaan voi olla päihdemaailmassa eläneelle ihmiselle Henttosen sanoin "hyvä koulu", joka antaa valmiuksia päästä eteenpäin elämässä. (Henttonen 30.5.2013.)

Lumpeen tulevaisuuden haaveina on perustaa huumeidenkäyttäjille oma päivätoimintakeskus, käynnistää jäsenilleen tarkoitettu virkistystoiminta ja ryhtyä toimittamaan omaa radio-ohjelmaa. Kun käyttäjät saisivat yhdistykseltä konkreettista tukea, kuten esimerkiksi lepopaikan, ruokaa sekä mahdollisuuksia oleskella turvallisessa paikassa ja hyväksyvässä ilmapiirissä muiden ihmisten kanssa, he lähtisivät helpommin mukaan myös yhdistystoimintaan. (Henttonen 30.5.2013.)

5 TUTKIMUSPROSESSI JA MENETELMÄT

5.1 Tutkielman taustaa

Kiinnostukseni huumeidenkäyttäjien vertais- ja yhdistystoimintaa kohtaan syntyi Helsingin yliopiston Päihdesosiaalityön kurssilla kevättalvella 2012, kun eräällä luennolla Osiksen pro-

jektipäällikkö ja kaksi vertaista olivat esittelemässä hanketta ja sen tärkeää yhteistyökumppania Suomen Lumme ry:tä. Opintojeni alusta alkaen olen toivonut, että pääsisin työskentelemään päihdetyön ja ennen kaikkea huumehaittojen vähentämisen kentällä. Työharjoitteluni suoritin Vantaan H-klinikalla ja Vantaan sosiaali- ja terveysneuvontapisteissä, mikä lisäsi innostustani. Haittojen vähentämisessä minua on kiehtonut mahdollisuus työskennellä asiakkaan tarpeita ja kokemusmaailmaa kunnioittavalla tavalla ilman organisaation tasolta tulevia paineita kontrolloida tai ”normaalistaa” häntä. Lisäksi haittojen vähentämisen ideologiaan sisältyvä ajatus pienten askelten merkityksestä on tuntunut minusta tärkeältä.

Ryhdyttyäni syksyllä 2012 suunnittelemaan pro gradu- tutkielmani, otin yhteyttä Osis-hankkeen projektipäällikköön Helena Virokannakseen. Kävi ilmi, että hanke etsi opinnäytetyön tekijää. Tutustuttuani hankkeeseen paremmin huomasin, että se oli loistava esimerkki huumeidenkäyttäjien halusta ja kyvystä toimia yhteisönsä hyväksi ja osallistua huumeongelmien ratkomiseen. Jo Vantaan sosiaali- ja terveysneuvontapisteissä olin havainnut, että pisteessä asioivien käyttäjien välillä esiintyi välittämistä ja solidaarisuutta. Tutkimuskirjallisuudessa, julkisessa keskustelussa ja kulttuurintuotteissa huumeidenkäyttäjiä ei ole juurikaan lähestytty tästä näkökulmasta käsin.

Alun perin tarkoitukseni oli keskittyä pelkästään huumeidenkäyttäjien vertaistoimintaan ja laadin tutkimussuunnitelmani ja haastattelurunkoni tästä lähtökohdasta käsin. Aineistoa kerätessäni huomasin kuitenkin nopeasti, että Lumme-aktiiveina toimivien vertaisten oli vaikea erottaa vertais- ja yhdistystoimintaa toisistaan, kun ne linkittyivät niin tiiviisti yhteen. He vastasivat moniin kysymyksiin samanaikaisesti sekä vertaisina että yhdistysaktiiveina ja hahmottivat omaa toimintaansa osana Vinkin vertaistoiminnan, Osis-hankkeen ja Lumpeen muodostamaa kokonaisuutta.

Tutkimuskysymykset ehtivät muuttua useampaan otteeseen tutkimusprosessin aikana. Tutkielmaa suunnitellessani keskustelin ajatuksistani Osiksen työntekijöiden kanssa. Kerroin, että minua kiinnostavat vertaiset kansalaistoimijoina, jotka pyrkivät auttamaan muita, tekemään jotain yhteisönsä hyväksi ja muuttamaan käyttäjien olosuhteita. Työntekijät pitivät näkökulmaani hyvänä ja mielenkiintoisena, mutta ilmaisivat samalla huolensa siitä, lähestynkö vertaistoimintaa liian yksipuolisesti. Toisaalta vertaiset todellakin ovat aktiivisia kansalaisia, jotka haluavat auttaa muita ihmisiä. Toisaalta he saattavat myös kokea itsensä uhreiksi ja heidän oma tuentarpeensa voi olla suuri, jolloin auttajan ja autettavan roolit sekoittuvat. Samalla kun vertaiset auttavat muita ihmisiä, he tarvitsevat myös itse paljon apua ja tukea hankkeen työntekijöiltä ja muilta vertaisilta. Vertaiset ovat päihdekuntoutujia ja päihteitä käyttäviä ihmisiä,

joilla on monia vaikeuksia elämässään. Vertaistoimintaan osallistumisen taustalla voi olla myös toive saada tukea henkilökohtaisten ongelmien selvittelyyn.

Työntekijät toivat esille, että vertaisten toiminnassa painottuu yksilökohtainen auttaminen eivätkä vertaiset ehkä liitä toimintaansa mihinkään laajempaan yhteiskunnalliseen kamppailuun. Työntekijät pelkäsivät, että näen vertaiset poliittisina aktivisteina, jolloin tutkielmani lähtökohdat ovat irrallaan vertaisten ja työntekijöiden arkikokemuksista. Lisäksi he totesivat, että mm. kansalaistoiminnan ja vaikuttamisen käsitteitä olisi ehkä hyvä hieman avata vertaisille. Tutkimussuunnitelmaa ja haastattelurunkoa laatiessani pohdin työntekijöiden esiin nostamia näkökohtia. En luopunut omasta näkökulmastani, mutta päätin suhtautua avoimemmin vertaisten erilaisiin rooleihin ja selvittää tarkemmin, mikä oli saanut heidät lähtemään mukaan vertaistoimintaan, mihin he toiminnallaan pyrkivät ja miten he hahmottivat Osis-hankkeen toimintaa ja tavoitteita.

Pienikin panostus kansalaistoimintaan vaatii huumeidenkäyttäjiltä ja myös päihdekuntoutujilta suuria ponnisteluja ja rohkeutta. Vaikuttaminen voidaan nähdä myös pieninä tekoina ja arkisina käytäntöinä. Neil Wieloch (2002) on tarkastellut haittoja vähentävää vertaistoimintaa ja käyttäjäaktivismia hyödyntäen uuden sosiaalisen liikkeen teoriaa, jossa huomio kiinnittyy kollektiivisten identiteettien uudelleenrakentamisen prosesseihin. Arkisilla käytännöillä, itseilmaisulla ja pienillä teoilla voi olla symbolista arvoa ja yhteys yksilön identiteettityöhön. Niillä voidaan pyrkiä kyseenalaistamaan vakiintuneita arvoja ja normeja ja muuttamaan kulttuurisia merkityksiä, jotka syrjivät erilaisia vähemmistöjä ja rajoittavat niiden itsemäärittelyoikeutta. (emt., 47–48.) Wieloch (2002) on havainnut, että sanfranciscolaiset huumeidenkäyttäjät yrittivät haittojen vähentämistä ja käyttäjien elämää koskettavia teemoja käsitelleen zinejulkaisun kautta rakentaa uudenlaista positiivista käyttäjäidentiteettiä, itsearvostusta ja vertaistuen kulttuuria paikallisiin käyttäjäyhteisöihin. Nähdäkseni myös Osis-hankkeen koordinoimassa vertaistoiminnassa on ainakin osittain kysymys juuri tästä.

Marie Jauffret (2014) on todennut, että haittojen vähentäminen ja huumeidenkäyttäjien aktiivinen toiminta haittojen vähentämiseksi on muuttanut useissa maissa käyttäjien kulttuuria edistyksen kulttuuriksi (culture of progress), kun aikaisemmin käyttäjien kulttuurissa on korostunut lähinnä selviytyminen päivästä toiseen (culture of survival). Haittoja vähentävässä vertaistoiminnassa huumeidenkäyttäjät voivat pienillä ja arkisilla teoilla, kuten kuuntelemalla toisten huolia ja jakamalla tietoa sekä puhtaita pistovälineitä, muuttaa käyttäjien kulttuuria ja kollektiivista identiteettiä. Vertaiset voimistavat välittämisen kulttuuria käyttäjäyhteisöissä ja vahvistavat käyttäjien omanarvontunnetta. (Jauffret 2014; Wieloch 2002, Grosso 2008, 44-45;

Friedman 1996, 2-3; Osborn & Small 2006.) Kun otetaan huomioon huumeidenkäyttäjien marginaalinen asema yhteiskunnassa ja heidän haastavat elinolosuhteensa, pienetkin teot näyttävät merkityksellisinä ja heikkokin kiinnittyminen kansalaistoimintaan mahdollisuutena muutokseen.

5.2 Aineistonkeruu

Tutkielmani aineisto koostuu seitsemästä haastattelusta, jotka toteutin Osis-hankkeen vertaisten ja Lumme-aktiivien kanssa. Haastattelut olivat yksilöhaastatteluja lukuun ottamatta yhtä haastattelua, johon eräät vertaiset halusivat osallistua pariskuntana. He työskentelivät aina yhdessä, joten mielestäni oli perusteltua myös haastatella heitä yhdessä. A-Klinikkasäätiö myönsi minulle tutkimusluvan 7.3.2013 ja keräsin aineiston ajalla 13.3.2013–27.5.2013. Haastattelumenetelmäni sijoittui puolistrukturoidun haastattelun ja teemahaastattelun väli-maastoon. Puolistrukturoitu haastattelu tarkoittaa sitä, että kysymykset ovat kaikille samat, mutta haastateltavat vastaavat niihin avoimesti eivätkä valitsemalla valmiista vastausvaihtoehdoista. Teemahaastattelu koostuu etukäteen määritellyistä teema-alueista, jotka käydään läpi jokaisen osallistujan kanssa, mutta joiden järjestys ja laajuus vaihtelevat osallistujasta riippuen. Haastattelijalla on lista käsiteltävistä asioista, mutta ei tarkasti muotoiltuja kysymyksiä. (Eskola & Suoranta 2008, 86.)

Haastattelurunkooni (ks. LIITE 2) sisältyi vertaisten kansalaistoimijuuteen ja elämäntilanteeseen liittyvien peruskysymysten lisäksi neljä teemaa, joiden alle olin luonut avoimia kysymyksiä. Lisäksi olin miettinyt jokaisen kysymyksen alle apukysymyksiä siltä varalta, että jokin kysymyksistä tuntuisi osallistujista vaikealta tai liian abstraktilta. Tarkoitukseni oli käydä teemat ja kysymykset läpi jokaisen osallistujan kanssa jotakuinkin samassa järjestyksessä, mutta samalla haastatteluasetelma oli melko vapaa. Usein erityisesti kysymysten, mutta myös teemojen järjestys muuttui haastattelutilanteissa, kun osallistujat käsittelivät joitakin teemoja tai vastasivat joihinkin kysymyksiin jo ennen kuin ehdin ottaa niitä esille. Pyrin tarttumaan mahdollisimman herkästi osallistujien tarjoamiin vihjeisiin ja yksityiskohtiin ja kysymään lisää kullekin osallistujalle merkityksellisistä seikoista. Siten haastattelut olivat osallistujasta riippuen hyvinkin erilaisia.

Haastattelurunkoa suunnitellessani mietin keinoja, joilla loisin haastatteluista mukavia ja rentoja vuorovaikutustilanteita ja joiden avulla voisin tarjota vertaisille useampia tapoja ilmaista itseään. Katja Malin-Kaartinen et al. (2008, 20–21) ovat Vinkin vertaistoimintaa tutkiessaan

havainneet, että vertaiskoulutuksissa sovelletut toiminnalliset menetelmät (esimerkiksi kuvakorttien valitseminen ja vesivärimaalaus) auttoivat osallistujia keskittymään ja ilmaisemaan itseään. Niinpä jo tutkimusta suunnitellessani päätin, että käyttäisin joitakin toiminnallisia menetelmiä haastatteluiden keventämiseksi ja keskittymisen helpottamiseksi. Lopulta päädyin käyttämään haastatteluissa kuvakortteja ja janatehtävää. Kuvakortteina käytin sekalaista lajitelmaa erilaisia postikortteja. Pyrin sukeltamaan vertaisten arkitodellisuuteen myös tarinoiden avulla. Pyysin heitä kertomaan tarinoita, joiden avulla voisin analysoida heidän toimintaansa ja heidän käyttämiään vaikutuskeinoja mahdollisimman konkreettisella tasolla. Tarinoiden kertominen on ihmiselle ominainen ja luonnollinen tapa jäsentää kokemuksiaan (Eskola & Suoranta 2008, 22, 24). Näin jälkeempäin ajatellen tarinat olisivat voineet riittää aineistoksi jo itsessään ja niille olisi kannattanut antaa enemmän tilaa ja aikaa.

Tavoitteenani oli, että haastattelut olisivat arkisia ja epämuodollisia keskustelutilanteita, joissa sekä haastattelijalla että haastateltavalla olisi valtaa vaikuttaa keskustelun kulkuun, tunnelmaan ja vuorovaikutussuhteen laatuun. Laadullisessa tutkimuksessa onkin siirrytty yhä enemmän keskustelunomaisiin haastattelutyyppeihin (Eskola & Suoranta 2008, 85). Myös tässä tutkimuksessa haastattelut olivat vuorovaikutustilanteita, joissa minä ja vertaiset rakensimme yhdessä ymmärrystä ilmiöstä "entiset ja nykyiset huumeidenkäyttäjät kansalaistoimijoina" tietyssä ajassa ja paikassa (Tuomi & Sarajarvi 2009, 78–80). Esimerkiksi se, kuinka kysymyksiä muotoilin ja taustoitin, vaikutti osallistujien tapaan jäsentää käsiteltävänä olevaa asiaa juuri sillä hetkellä.

Haastattelijana pyrin käyttäytymään mahdollisimman aidosti omana itsenäni enkä etäisenä ja asiallisena tutkijana. Näin pääsimme osallistujien kanssa ehkä hieman lähemmäs toisiamme ja vuorovaikutus oli mielestäni aitoa ja avointa. Myös vertaisten oma välittömyys ja avoimuus vaikuttivat haastatteluihin. Koin, että jokainen todella antoi jotain itsestään, mikä tietysti lisää tutkijan vastuuta suhteessa osallistujiin (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Oman persoonan tuominen haastattelutilanteisiin tarkoitti toisaalta sitä, että kyselin typeriä, toin esille myös omia kokemuksiani ja olin helposti vietävissä sivuraiteille.

Haastattelurunkoni sisältöä määrittivät tutkimusongelmieni hahmottomattomuus ja sekavuus. Halusin kysyä vertaisilta varmuuden vuoksi kaikkea ja monin eri tavoin. Ajattelin, että voidakseni ymmärtää vertaisia kansalaistoimijoina minun olisi ensin otettava selvää heidän tavastaan hahmottaa toimintaympäristöään ja toimintansa lähtökohtia. Siksi päädyin pyytämään vertaisilta heidän tulkintaansa ja näkemyksiään mm. Osis-hankkeen toiminnasta ja tavoitteista, huumeidenkäyttäjien asemasta ja elinolosuhteista suomalaisessa yhteiskunnassa sekä huu-

meidenkäyttäjien mahdollisuuksista osallistua kansalaistoimintaan ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Ylenmääräinen varmisteluni liittyi myös edellä mainittuun keskusteluun, jonka kävin hankkeen työntekijöiden kanssa laatiessani tutkimussuunnitelmaa. Hankkeen työntekijät halusivat varmistaa, että olin ymmärtänyt vertaistoiminnan luonteen ja lähtökohdat oikein. Pyrin siten huomioimaan heidän esiin tuomansa näkökohdat myös aineistoa kerätessäni.

Ongelmallista oli myös se, että Käyttäjäyhdistys Suomen Lumme ry hyppäsi mukaan tutkielmaani kesken aineistonkeruuprosessia. En ollut haastattelurunkoa laatiessani osannut huomioida vertaisia myös Lumme-aktiiveina. Yhdistyksessä toimivat vertaiset kertoivat kuitenkin poikkeuksetta toiminnastaan myös Lumme-aktiiveina ja toivat esille yhdistyksen saavutuksia, sen kohtaamia haasteita ja sen voimakkaita sidoksia Vinkkiin ja Osikseen. Monesti Lumme-aktiivit vastasivat kysymyksiini sekä vertaistoiminnan että yhdistystoiminnan näkökulmasta. Tartuin Lumme-aktiivien tarjoamaan tietoon ja kyselin lisää. Se ei kuitenkaan ollut sama asia kuin että olisin kaikissa kysymyksissä huomionut haastateltavia sekä vertaisina että Lumme-aktiiveina. Siksi aineistossa painottui haastateltavien kokemukset vertaisina. Samalla Lumme oli kuitenkin niin erottamaton osa joidenkin vertaisten kansalaistoimijuutta, ettei sitä voinut jättää tutkielman ulkopuolelle.

Tutkimukseen osallistuneet vertaiset löytyivät Osis-hankkeen työntekijöiden kautta. Työntekijät kertoivat vertaisille tutkimuksestani ja kyselivät, ketkä olisivat kiinnostuneita osallistumaan siihen. Ennen haastatteluajankohdan sopimista vertaisia tiedotettiin tutkimuksen aiheesta, haastattelun kestosta ja luottamuksellisuudesta, pienestä palkkiosta sekä haastatteluun kuuluvasta ruokatarjoilusta. Toivoin, että haastatteluihin osallistuisi elämäntilanteiltaan, sukupuoleltaan ja päihteidenkäytöltään mahdollisimman kirjavaa sakkia. Päihtymys ei ollut este osallistumiselle. Halusin mukaan myös aktiivisuudeltaan ja toimenkuvaltaan erilaisia vertaisia: molempien osahankkeiden vertaisia, lähi- ja etävertaisia, vertaistoimintaan paljon aikaa käyttäviä ja vähän vähemmän käyttäviä vertaisia sekä kokeneita ja toiminnassa vasta vähän aikaa mukana olleita vertaisia. Työntekijät pyrkivät mahdollisuuksiensa mukaan huomioimaan toiveeni.

Haastatteluihin löytyikin melko heterogeeninen joukko vertaisia. Vaikka päihdemaailmassa eläviä vertaisia oli vaikeampi tavoittaa, heitä oli lopulta puolet osallistujista. Myös haastateltavien sukupuolet jakautuivat melko tasaisesti. Useista yrityksistä huolimatta Vernasta ei kuitenkaan löytynyt haastateltavaksi enempää kuin yksi vertainen. Työntekijät arvelivat tämän johtuvan siitä, että Vernan naisilla oli sillä hetkellä elämässään niin paljon muita huolenaiheita, ettei heillä riittänyt voimia mihinkään ylimääräiseen. Tavoitteenani oli haastatella kahdek-

saa vertaista, mutta noudattaa aineistonkeruussa kylläntymisen periaatetta. Arvioin, että noin kahdeksan osallistujan avulla pystyisin kasaamaan riittävän monipuolisen aineiston, joka kuvaasi elämäntilanteiltaan, aktiivisuudeltaan ja tehtäviltään erilaisten vertaisten kansalaistoimintaa. Pidin mahdollisena haastatella myös yli kahdeksaa vertaista, jos esimerkiksi päihde maailmassa eläviä vertaisia ei löytyisi heti riittävästi. Ylimääräiset haastattelut eivät kuitenkaan olleet tarpeen.

Haastattelut toteutettiin Osis-hankkeen toimistolla, Helsingin puistoissa ja Helsingin kaupungin kirjaston ryhmätyöhuoneessa riippuen osallistujan toiveista. Omana vaatimukseni oli ainoastaan se, että haastattelupaikka tarjoaisi riittävästi yksityisyyttä eivätkä ulkopuoliset pääsisi kuuntelemaan keskusteluumme. En voinut esimerkiksi suostua joidenkin vertaisten ehdotuksiin toteuttaa haastattelua kahvilassa, vaikka saatoimmekin ruokailla jossakin kahvilassa tai ravintolassa. Puistoissa etsimme rauhallisen paikan, jossa saimme keskustella ilman sivulisten läsnäoloa. Nauhoitin haastattelut ja ilmoitin jokaiselle osallistujalle aina, kun laitoin nauhurin päälle tai suljin sen.

Lähtökohtana oli, että tutkimukseen osallistuttiin anonymisti, mutta halutessaan vertaiset saattoivat jättää minulle puhelinnumerosa tai sähköpostiosoitteensa myöhempää yhteydenottoa varten. Totesin kaikille, että kaikki tieto kulkee myös Osis-hankkeen työntekijöiden kautta turvaten osallistujien anonymiuden ja he voivat tutkimusprosessin aikana ottaa minuun yhteyttä työntekijöiden kautta tai sähköpostitse. Valtaosa osallistujista päätyi kuitenkin esittelemään itsensä omalla nimellään, minkä koin merkiksi siitä, ettei tutkimukseni juuri herättänyt epäluuloja eikä tutkimusaihetta koettu arkaluontoiseksi. Muutamant antoivat minulle lisäksi puhelinnumerosa tai sähköpostiosoitteensa. Itse annoin kaikille osallistujille sähköpostiosoitteeni.

Osis-hanke palkitsi osallistujat ahkeruusrahalla (3 euroa tunnilta) tai muulla pienellä palkinnolla (esimerkiksi kahvipaketti, kauneudenhoitotuote, kynä ja muistikirja). Tarjosin kaikille osallistujille ajankohdasta riippuen lounasta, iltaruokaa, välipalaa ja / tai kahvia ja leivonnaisia. Näin halusin osoittaa arvostusta osallistujia kohtaan ja kiittää heitä siitä, että he olivat valmiita lahjoittamaan aikaansa minulle. Mielestäni osallistujien palkitseminen ei ollut eettisesti ongelmallista, koska siinä oli kysymys Osiksen vakiintuneesta käytännöstä. Hankkeessa vertaisia halutaan palkita aktiivisesta osallistumisesta ja heille osoitetaan arvostusta esimerkiksi hemmottelemalla heitä juuri hyvällä ruoalla.

Haastattelujen kesto vaihteli suuresti osallistujasta riippuen. Haastattelujen aikana osallistujilla oli mahdollisuus pitää taukoja aina halutessaan ja ruokatauon pidimme usein haastattelun

puolivälissä. Pääsääntöisesti haastattelut kestivät "säätoineen" sekä ruoka- ja tupakkataukoi-
neen kahdesta neljään tuntia. Yhtä vertaista tapasin kahtena päivänä ja keskustelimme yhteen-
sä melkein 9 tuntia. Tämä johtui siitä, että vertaisella oli erittäin pitkä kokemus kansalaistoi-
minnasta ja paljon kerrottavaa. Tempauduin helposti mukaan vertaisen muistoihin ja tarinoi-
hin enkä malttanut palauttaa keskustelua haastattelun varsinaiseen aiheeseen.

Ennen aineistonkeruun aloittamista arvioin haastattelurunkoani kahden vertaisen kanssa. Ver-
taiset tarkastivat myös laatimani kirjallisen suostumuksen, joka tutkimukseen osallistuvien
vertaisten oli määrä allekirjoittaa. Lisäksi pyysin vertaisia kertomaan, mitä ajatuksia tutki-
musaihe heissä herätti. Vertaiset eivät juurikaan esittäneet muutoksia haastattelurunkoon tai
kirjalliseen suostumukseen. He kuitenkin korostivat, että minun olisi tärkeää käyttää selkeää
kieltä ja avata joitakin termejä osallistujille. Pohdimme vertaisten kanssa kansalaistoiminnan
ja vaikuttamisen käsitteitä ja myös heidän mielestään haastatteluissa voisi olla hyvä keskustel-
la niiden merkityksestä.

Vertaiset totesivat, että haastattelu oli pitkä, mutta samalla he kokivat kaikki teemat tärkeiksi
ja kiinnostaviksi, eivätkä esittäneet minkään aihealueen poistamista. Heidän mielestään tutki-
muksen aihe oli tärkeä ja myös he toivat esille, että Suomessa huumeidenkäyttäjien kansalais-
toiminnasta ei vielä tiedetä kovinkaan paljon. Jo tässä tapaamisessa vertaiset innostuivat kes-
kustelemaan haastattelurungon sisältämistä teemoista ja molemmat ilmoittautuivat mukaan
tutkimukseen. He tarjosivat minulle myös apua aineistonkeruuseen. Kun kerroin, että haluai-
sin tavoittaa myös aktiivisesti päihteitä käyttäviä vertaisia, he ehdottivat, että voisivat tarvitta-
essa lähteä mukaani tapaamaan näitä. Toinen vertaisista tulikin ensimmäiseen haastatteluun
minun ja kollegojensa tueksi. Hänen työpanoksensa oli merkittävä näiden vertaisten tavoitta-
misessa: hän haki vertaiset kotoa, oli läsnä koko haastattelun ajan ja varmisti, että ymmär-
simme toisiamme. Välillä hän esimerkiksi ilmaisi kysymyksiäni selkeämmin ja muistutti kol-
legoilleen, missä kaikessa nämä olivat ehtineet olla mukana.

Ennen haastattelun aloittamista kerroin kaikille osallistujille tutkielmani aiheesta ja kävin hei-
dän kanssaan läpi keskeiset käsitteenmäärittelyt. Kerroin jokaiselle, mitä tarkoitan puhuessani
kansalaistojen ja vaikuttamisesta, koska molemmat voivat olla aika liukkaita termejä ja
esiintyvät tutkielmani otsikossa. Kyselin vertaisilta, miltä antamani määritelmät heistä kuulos-
tivat ja vastasivatko ne heidän omaa ajatteluaan. Vertaiset olivat tyytyväisiä määritelmiin ja
monet pohtivat vielä omin sanoin käsitteiden merkitystä. Lisäksi korostin, että vertaiset kiin-
nostivat minua nimenomaan aktiivisina kansalaisina, jotka olivat päättäneet osallistua itsel-
leen tärkeään toimintaan. Totesin, että haastatteluissa ei ole siten tarkoitus käsitellä mitään

kovin henkilökohtaisia tai arkaluonteisia aihealueita, ellei vertainen itse halua tuoda esille jotain sellaista. Kerroin myös, että tutkielmani näkökulma huumeidenkäyttöön ja -käyttäjiin on haittojen vähentämisen ideologian mukainen eli huumeidenkäyttöön suhtaudutaan neutraalisti ja kaikki ihmiset nähdään arvokkaina ja samoja oikeuksia ja velvollisuuksia kantavina kansalaisina riippumatta siitä, käyttävätkö he huumeita vai eivät.

Osallistujat allekirjoittivat nimimerkillään tai omalla nimellään asiakirjan (ks. LIITE 3), jossa he vakuuttivat osallistuvansa haastatteluun vapaaehtoisesti ja myönsivät luvan antamiensa tietojen käyttämiseen. Siihen oli kirjattu tiedot tutkimuksen aiheesta, osallistumisen ehdoista ja siihen liittyvästä palkkiosta, tutkimustulosten yhteisestä arvioinnista sekä aineiston säilyttämisestä ja tuhoamisesta. Asiakirja sisälsi myös tutkijan sitoumuksen kunnioittaa osallistujien anonymiteettia kaikin mahdollisin keinoin, käsitellä heidän antamia tietoja arvostavasti ja antaa heille mahdollisuus tarkastaa tutkimustulokset ennen tutkimuksen julkistamista. Asiakirjan sisältö käytiin yhdessä läpi suullisesti ennen sen allekirjoittamista. Kirjallisen suostumuksen lisäksi jokainen osallistuja sai paperin, johon olin kirjannut tutkielmani työotsikon, keskeisten käsitteiden määrittelyt, tutkimuksen lähtökohdat, haastattelun teemat ja yhteystietoni (ks. LIITE 4). Tarkoituksena oli, että osallistujat saisivat haastatteluun tuekseen myös tekstimuotoista materiaalia ja että haastattelusta jäisi heille jokin tutkielman olennaiset tiedot yksinkertaisessa muodossa sisältävä dokumentti.

Haastatteluni alkoi vertaisten perustietoja, heidän elämäntilannettaan ja päihdehistoriaansa kartoittavilla kysymyksillä. Halusin mm. tietää milloin vertainen oli aloittanut vertaistoiminnan, minkä osahankkeen tai osahankkeiden vertaisena hän toimi, mihin koulutuksiin hän oli osallistunut, oliko hän mukana Lumme ry:n toiminnassa jne. Sen jälkeen pyysin vertaisia omin sanoin kuvailemaan nykyistä elämäntilannettaan ja päihdeidenkäyttöään haastatteluhetkellä. Lisäksi kartoitin hieman vertaisten päihdehistoriaa. Olin myös kiinnostunut siitä, oliko vertaisilla kokemusta vertaistoiminnasta ja / tai yhdistystoiminnasta ajalta, jolloin he vielä olivat aktiivikäyttäjiä. Vaikka olin ennen kaikkea kiinnostunut haastateltavista vertaisina ja Lumme-aktiiveina, mielestäni oli silti tärkeää olla ainakin jossain määrin selvillä heidän elämäntilanteestaan, päihdeidenkäytöstään ja päihdehistoriastaan, koska nämä seikat vaikuttavat olennaisesti ihmisten toimintaedellytyksiin.

Ensimmäinen tema käsitteli vertaisen ajatuksia Osis-hankkeesta, sen osahankkeista ja niiden tavoitteista. Lumme-aktiivit kertoivat myös käyttäjäyhdistyksen toiminnasta ja tavoitteista. Tarkoitukseni oli ottaa selvää, miten osallistujat jäsentävät Osis-hankkeen, sen osahankkeiden ja käyttäjäyhdistyksen toimintaa ja tavoitteita. Ajattelin sen vaikuttavan siihen, miten he

haastattelun jatkuessa määrittelisivät omaa kansalaistoimijuuttaan sekä toimintansa lähtökoh-
tia ja tavoitteita. Näin saatoin analyysissa suhteuttaa osallistujien puheita siihen, miten he nä-
kivät kokonaisuuden, jonka osana he toimivat.

Toisen teeman käsittely aloitettiin kuvakorttitehtävällä, jossa jokainen vertainen valitsi halu-
tessaan yhdestä neljään postikorttia kuvaamaan itseään vertaisena. Kortteja oli yhteensä 35 ja
ne oli levitetty pöydälle vertaisen tarkasteltavaksi. Pyysin vertaisia kuvailemaan itseään ver-
taisena myös muutoin ja totesin, ettei kortteja tarvitse käyttää. Jokainen löysi kuitenkin aina-
kin yhden kortin kertomaan omasta vertaisuudestaan ja koin, että kuvakorttien käyttäminen
haastattelussa oli toimiva menetelmä. Se kevensi haastattelutilannetta ja toi vertaisista esille
erilaisia puolia.

Kuvakorttitehtävän jälkeen vertaiset kertoivat tehtävistään, toimenkuvastaan ja rooleistaan
vertaisina. Samalla pyysin heitä arvioimaan, kuinka paljon aikaa he käyttävät vertais- ja yh-
distystoimintaan. Lisäksi kysyin, mikä vertaisia oli alun perin innostanut lähtemään mukaan
vertaistoimintaan, mikä vertaistoiminnassa oli heille merkityksellisintä ja miten he näkivät
vertaisten merkityksen Osis-hankkeessa ja sen osahankkeissa. Lumme-aktiivit kertoivat tässä
kohtaa itsestään myös käyttäjäaktivisteina.

Kolmannen teeman aihepiirinä oli huumeidenkäyttäjien asema, olosuhteet ja osallistumis- ja
vaikutusmahdollisuudet suomalaisessa yhteiskunnassa. Tarkoituksena oli kartoittaa, millaise-
na vertaiset näkevät oman ja viiteryhmänsä aseman yhteiskunnassa, jonka jäsenenä he toimi-
vat. Tarvittaessa pohdimme yhdessä, mitä kaikkea "suomalainen yhteiskunta" oikeastaan pitää
sisällään. Vertaiset merkitsivät heille piirtämäni janaan kohdan, joka kuvasi heidän mieles-
tään suomalaisten käyttäjien sen hetkistä asemaa ja olosuhteita. Janan A-piste tarkoitti hu-
nointa kuviteltavissa olevaa tilannetta ja B-piste ideaalitulannetta. Jana viritteli vertaisia poh-
timaan, millaisia parannuksia käyttäjien olosuhteisiin kaivattaisiin, mikä nykyisessä tilantees-
sa oli hyvää ja mikä huonoa. Sen jälkeen pyysin vertaisia arvioimaan, onko käyttäjillä itsel-
lään mahdollisuus vaikuttaa siihen, että päästäisiin ainakin lähemmäs ideaalitulannetta ja mil-
laisia vaikutuskeinoja nämä voivat käyttää. Jos vertainen totesi vaikutusmahdollisuudet hei-
koiksi, kysyin häneltä, mistä tämä johtuu.

Neljäs ja viimeinen teema koski vertaisten kokemuksia omista vaikutusmahdollisuuksistaan.
Aluksi kysyin, mihin vertaiset pyrkivät vaikuttamaan osallistumalla vertaistoimintaan. Lum-
me-aktiivit kertoivat myös siitä, millaisiin asioihin he käyttäjäaktivisteina pyrkivät saamaan
muutosta. Tämän jälkeen pyysin vertaisia pohtimaan, olivatko he mielestään onnistuneet vai-
kuttamaan mainitsemiinsa asioihin ja miten. Monesti keskustelimme myös vertaisten vaiku-

tusmahdollisuuksien rajoista. Kysyin vielä erikseen, millaisina vertaiset kokivat omat osallistumis- ja vaikutusmahdollisuutensa Osis-hankkeen ja osahankkeiden sisällä. Lisäksi pyysin heitä miettimään, mitkä tekijät heidän mielestään lisäävät ja mitkä vähentävät heidän vaikutusmahdollisuuksiaan.

Lopuksi pyysin vertaisia kertomaan todellisen tai fiktiivisen (mutta kuviteltavissa olevan) tarinan siitä, kuinka he olivat onnistuneet vertaisina vaikuttamaan johonkin heille tärkeään asiaan tai vastaavasti epäonnistuneet siinä. Halutessaan vertaiset saivat kertoa sekä onnistumis- että epäonnistumistarinan. Ajatuksena oli, että tarinat toisivat neljännen teeman lähemmäs käytännön tasoa ja tarinoiden avulla selviäisi, mihin vertaiset todella kokevat voivansa vaikuttaa ja miten. Tarinat olivat myös vaihtoehtoinen tapa saada vastaus kysymykseen vaikutusmahdollisuuksia vähentävistä ja lisäävistä tekijöistä.

Haastattelun jälkeen kyselin vertaisilta, olisiko heillä vielä jotain lisättävää tai tulisiko heille mieleen jotain, mitä en ollut osannut kysyä. Pyysin heitä myös kertomaan, miltä haastattelu heistä tuntui ja miten haastattelua voisi kehittää. On todettava, että tässä vaiheessa monilla oli varmasti jo kiire kotiin tai muihin rentoihin. Haastattelu koettiin monesti pitkäksi ja varsin perusteelliseksi, mutta kuitenkin mielenkiintoiseksi. Jotkut kysymyksistä olivat vertaisten mielestä vaikeita, kuten esimerkiksi kysymys siitä, mitkä tekijät vähentävät ja mitkä lisäävät vaikutusmahdollisuuksia. Tämä ei kuitenkaan haitannut, koska useimmiten vertaisten tarinoista ja muusta keskustelusta löytyi kyllä vastauksia myös vaikeisiin kysymyksiin.

Yksi vertainen toi esille, että kysymyksiin olisi ollut helpompi vastata, jos kysymykset olisi saanut jo muutamaa päivää ennen haastattelua. Vaikka haastattelu koettiin usein turhan pitkäksi ja jotkut vertaisista silmin nähden väsyivät haastattelun aikana, sain positiivista palautetta siitä, että olin kysellyt asioista perusteellisesti ja monin eri tavoin. Yksi vertainen piti hyvänä sitä, että olin antanut hänelle *"aika vapaat kädet"* kertoa hänelle tärkeistä asioista. Toiminnallisista osuuksista pidettiin. Usein vertaisia alkoi naurattaa, kun ryhdyin asettelemaan sekalaisia (ja usein melko naivistisia) kuvakorttejani pöydälle. Jotkut vertaiset piirtelivät ja kirjoittelivat kaikenlaista heille antamaani janatehtävään. *"Thanat kalligrafiatussit"*, totesi eräs taiteellinen vertainen ja jaksoi piirtää paperille vielä perhosen ja kertoa hieman lisää näkemyksistään, vaikka alkoikin jo väsyä.

Yksi vertaisista kertoi ilahtuneensa siitä, että kysymykset oli helppo ymmärtää ja käytin yleis-tajuista kieltä. Hän totesi, ettei olisi ymmärtänyt kysymyksiä, jos olisi joutunut itse lukemaan ne paperilta. Hänellä oli kokemusta siitä, että asiantuntijat ja ammattilaiset käyttävät kieltä, jota hänen ja muiden käyttäjien voi joskus olla vaikea ymmärtää. Minullekin jäi vaikutelma,

että osallistujat ymmärsivät kysymykseni juuri oikein ja osasivat myös pyytää selvennystä, jos jokin kysymys jäi heille epäselväksi.

Haastattelu oli suhteellisen pitkä ja raskas. Muutamat vertaisista olivat haastattelun loppupuolella jo hyvin väsyneen oloisia. Erityisesti päihtyneiltä vertaisilta vaati varmastikin paljon ponnisteluja viedä haastattelu loppuun asti. Kukaan ei silti halunnut keskeyttää haastattelua, vaikka olin todennut, etten pahastuisi siitä ja että ymmärsin haastattelun olevan pitkä. Aineistoa kerätessäni pohdin, kuinka paljon tutkijalla on oikeus viedä tutkimukseen osallistuvien ihmisten aikaa ja voimavaroja. Jälkeenpäin ymmärsin, että vähempikin määrä kysymyksiä olisi riittänyt. Lähtiessäni keräämään aineistoa halusin innostuksissani tietää kaiken mahdollisen osallistujien kansalaistoimijuudesta ja sen taustoista, enkä osannut rajata haastatteluja riittävästi. Tämä oli tutkielmani suurin eettinen ongelma, jota pohdin vielä pitkään aineistonkeruuprosessin jälkeenkin.

Kaikesta huolimatta aineistonkeruu oli hieno kokemus. Haastattelujen toiminnalliset osuudet kevensivät haastattelutilanteita ja oli helppo havaita, että ne toimivat myös piristävänä elementteinä. Yhteinen ruokailu tarjosi pienen lepo- ja virkistymishetken. Ruokailun lomassa keskustelimme usein arkisista aiheista, mikä osaltaan tuki rentoa ilmapiiriä. Yleisesti ottaen koen, että vertaiset lähtivät haastattelusta hyvillä mielin. Minulle haastattelut näyttäytyivät rentoina ja aitoina vuorovaikutustilanteina, koska vertaiset kertoivat minulle avoimesti toiminnastaan ja olivat valmiita selittämään minulle juurta jaksaa asioita, joita ihmettelin. Sekä Osiksen vertaiset että työntekijät olivat innostuneita tutkielmastani ja erittäin auttavaisia. Aineistosta tuli tarpeettoman runsas, mutta samalla monipuolinen, ajatuksia herättävä ja kiinnostava.

5.3 Aineistonanalyysi

Analyysimenetelmänäni oli sisällönanalyysi. Se on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää monenlaisessa laadullisessa tutkimuksessa. Sisällönanalyysissa aineistosta poimitaan tutkimusongelman kannalta kiinnostava sisältö, joka kerätään yhteen ja erotellaan muusta aineistosta. Sen jälkeen aineisto luokitellaan, teemoitellaan tai tyyjitellään. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93–94) Tutkimusaineisto pyritään järjestämään siten tiiviiksi ja tutkittavaa ilmiötä selkeästi kuvaavaksi tekstiksi. Kun informaatio on järjestetty mielekkääksi ja johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi, sen perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä ja esittää vastauksia

tutkimuskysymyksiin. Aineisto siis hajotetaan ensin osiin ja sitten se käsitteellistetään ja kootaan uudeksi loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 103, 108.)

Sisällönanalyysin muotoja ovat aineistolähtöinen, teoriaohjaava ja teorialähtöinen analyysi. Teoriaohjaavaa analyysia kutsutaan myös teoriasidonnaiseksi analyysiksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97.) Vielä analyysia aloitellessani erehdyin luulemaan, että analyysimenetelmässäni olisi kysymys aineistolähtöisestä sisällönanalyysista. Se olisi kuitenkin tarkoittanut sitä, että aikaisemmillä havainnoilla, tiedoilla tai teorioilla ei pitäisi olla juuri mitään tekemistä analyysin toteuttamisen tai sen lopputuloksen kanssa. Aineistolähtöisessä analyysissa analyysiyksiköt poimitaan aineistosta tutkimustehtävän mukaisesti (emt., 97). Jo aineistoa kerätessäni aikaisemmat huumeidenkäyttäjien kansalaistoimintaa koskevat tutkimukset kuitenkin ohjasivat ajatteluani. Analyysivaiheessa aikaisempi tutkimuskirjallisuus vaikutti siihen, millaiset sisällöt herättivät huomioni ja näyttäytyivät merkityksellisinä. Siten analyysimenetelmäni muistutti ennemminkin teoriaohjaavaa kuin aineistolähtöistä analyysia.

Ylipäättänsä koko aineistolähtöisen analyysin konsepti voidaan kyseenalaistaa, kun esimerkiksi tutkijan käyttämät käsitteet ja tutkimusasetelma eivät voi olla vaikuttamatta tutkimustuloksiin. Tutkijan on vaikea saavuttaa varmuutta siitä, että analyysi tapahtuu tutkimukseen osallistuneiden tiedonantajien ehdoilla eivätkä tutkijan omat ennakkokäsitykset tunkeudu analyysiin. Sisällönanalyysin teoriaohjaavassa muodossa pyritään vastaamaan aineistolähtöisyyden asettamaan objektiivisuusolettaman ongelmaan. Teoriaohjaavuus tarkoittaa, että analyysissa ei pidättäydytä tiukasti missään tietyssä teoreettisessa viitekehyksessä, vaan teoria pikemminkin tukee analyysia. (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 98.)

Tuomi ja Sarajärvi (2002, 98) ovat todenneet, että myös teoriaohjaavassa analyysissa ”analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta aikaisempi tieto ohjaa tai auttaa analyysia ehkä eklektisestikin”. Tämä kuvaa mainiosti analyysiprosessiani. Aikaisemmassa käyttäjien kansalaistoimintaa koskevassa tutkimuskirjallisuudessa on kiinnitetty paljon huomiota esimerkiksi siihen, kuinka käyttäjäaktivistit pyrkivät taistelemaan kulttuurisia leimoja vastaan ja rakentamaan uudenlaista käyttäjäidentiteettiä (mm. Wieloch 2002; Anker 2006; Palm 2006; Hunt et al. 2010, 376). Siten myös minua kiinnosti, liittykö vertaisten ja Lumme-aktiivien toimintaan identiteettityöskentelyä ja pyrkimystä muuttaa huumeidenkäyttäjiä koskevia leimoja ja millaisena se ilmenee juuri heidän puheissaan. Odotusteni mukaisesti vertaiset pohtivatkin paljon näitä teemoja. Aikaisempi tutkimus siis ohjasi kiinnostustani aineistoon, vaikka tarkoituksena ei ole testata mitään tiettyä teoriaa, kuten teorialähtöisessä analyysissa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98–99).

Teoriaohjaavassa analyysissä on kysymys abduktiivisesta päättelystä, jossa valmiit mallit ja aineistolähtöisyys vuorottelevat ja tukevat toisiaan. Tutkija voi yhdistellä niitä luovastikin, jolloin voi syntyä jotain uutta. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 99). Toisaalta abduktiivinen päättely voi tarkoittaa Tuomen ja Sarajärven (2002, 99) mukaan myös sitä, että tutkija yrittää sovittaa ennakkotietojaan aineistoon pakolla tai puolipakolla, mikä on kannaltani lohdullista. Mietin nimittäin usein, kiinnittykö huomioni liiaksi niihin sisältöihin, jotka näyttävät merkityksellisinä aiemman tutkimuskirjallisuuden ja omien ennakkoluulojeni valossa tarkasteltuina. Olin huolissani, onnistunko analyysissäni lainkaan tavoittamaan vertaisten ja Lumme-aktiivien maailmaa heidän lähtökohdistaan käsin.

Tuomi & Sarajärvi (2002, 94) ovat tuoneet esille, että aloitteleville tutkijoilla päänvaivaa aiheuttaa usein uusien kiinnostavien asioiden ilmestyminen aineistoon, kun kaikkia näitä asioita olisi kiinnostavaa tutkia ja raportoida. Tämä muodostui haasteeksi myös omassa tutkimusprosessissäni. Kaikkia tutkimukseen osallistuneiden ihmisten esittämiä kiehtovia havaintoja, pohdintoja ja tarinoita ei voi tutkia yhden pro gradu -tutkielman puitteissa. Analyysi pitää rajata tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimustehtävän kannalta relevanttiin sisältöön (Tuomi & Sarajärvi 2002, 94).

Laadullisessa tutkimuksessa aineistonanalyysia tehdään tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 210). Jo aineistoa kerätessäni sain vertaisilta vihjeitä siitä, mikä voisi olla käyttäjien kansalaistoimijudessa kiinnostavaa, merkityksellistä tai antaa uudenlaisia näkökulmaa tutkimuskohteeseen. Ensimmäisissä haastatteluissa vertaiset kertoivat esimerkiksi omatoimivertaisuudeksi myöhemmin nimeämästäni ilmiöstä sekä vertaisten keskinäisistä tukisuhteista, mikä auttoi minua seuraavissa haastatteluissa olemaan herkkä näille aiheille. Lisäksi huomasin, että Lumme-aktiiveina toimivat vertaiset hahmottivat vertais- ja yhdistystoimintaa toisistaan erottamattomina palasina, jotka kuuluvat samaan kokonaisuuteen. Päätin siten aineistonkeruuvaiheen aikana ottaa tarkemmin selvää Lumme-aktiivien puuhista ja rohkaista haastateltavia kertomaan myös toiminnastaan yhdistysaktiiveina. Samalla tuskailin, tekeekö Lumpeen mukanaolo tutkielmastani sekavan ja sirpaleisen.

Tuomi ja Sarajärvi (2002, 101) ovat esittäneet, että analyysissä on aina kysymys keksimisestä, jolla ei oikeastaan ole mitään nimettävissä olevaa logiikkaa. Ei ole olemassa mitään metodologia tai sääntöjä, joiden oikeanlainen soveltaminen johdattaisi tutkijan totuuden äärelle, vaan tutkijan on itse tuotettava ”analyysinsä viisaus”. Aineistosta ei nouse mitään teemoja, kuten usein väitetään, vaan tutkija löytää aineistostaan teemoja ja tulkitsee niitä oman ymmärryksensä avulla. (emt. 101.) Seuraavassa luvussa esittelemäni tutkimustulokset ovat juuri minun päätte-

lyni ja tulkintani tulosta. Ne eivät kerro pelkästään vertaisten ja Lumme-aktiivien tavasta jäsentää omaa toimintaansa, vaan niissä näkyy vahvasti myös minun tapani katsoa ja ymmärtää heitä kansalaistoimijoina.

Teoriaohjaavan ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin työvaiheet muistuttavat paljolti toisiaan. Tuomen ja Sarajärven (2002, 111) mallinnus aineistolähtöisen sisällönanalyysin etenemisestä vastaa melko tarkasti työprosessiani. Ensiksi haastattelut litteroidaan ja aineistoon perehdytään tarkasti. Sen jälkeen aineisto pelkistetään. Aineistosta etsitään tutkimuskysymysten kannalta relevantteja sisältöjä, jotka voidaan kirjata omaksi kokonaisuudekseen. Erilaisia kokonaisuuksia voidaan merkitä esimerkiksi eri värein. Sitten pelkistetyistä aineistosta aletaan etsiä samuuksia ja eroavaisuuksia, joita ryhmittelemällä aineistosta muodostuu alaluokkia. Yksittäiset ilmaisut sijoitetaan yleisempien käsitteiden alle, jolloin aineisto tiivistyy. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 112–113.)

Ryhmittelyä seuraa aineiston käsitteellistäminen eli abstrahointi, mikä tarkoittaa alaluokkien yhdistämistä niin pitkälle kuin se on mahdollista. Tarkoituksena on, että alaluokat yhdistyisivät yläluokiksi ja siitä edelleen pääluokiksi. Aineistosta aiemmin poimitut pelkistetyt sisällöt muuntuvat siten yhä abstraktimpaan muotoon, jolloin niistä on mahdollista johtaa teoreettisia käsitteitä ja esittää johtopäätöksiä. (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 114–115.) Teoriaohjaavassa analyysissä esitetyille tulkinnoille etsitään selityksiä tai vahvistusta aikaisemmasta tutkimuksesta. Toisaalta voi myös käydä niin, ettei empiria kaikilta osin vastaa aiemmissä tutkimuksissa tehtyjä havaintoja. (Saranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Kesällä 2013 litteroin haastattelut kolmen viikon tiiviin työskentelyjakson aikana. Litteroin haastattelut kokonaisuudessaan mahdollisimman sanatarkasti, mutta jätin pois kohdat, joissa keskustelu selkeästi karkaa tutkimuskysymysten kannalta täysin epärelevantteihin asiakokonaisuuksiin. Tutkimusaineistoa kertyi yhteensä 288 liuskaa. Jo litteroinnin aikana tein paljon muistiinpanoja alustavista havainnoistani ja panin merkille toistuvia kokemuksia, samuuksia ja eroja. Ihastuin ja turhauduin aineistooni samanaikaisesti. Toisaalta aineisto oli äärimmäisen mielenkiintoinen ja koin tavoittaneeni vertaisille tärkeitä kokemuksia. Toisaalta aineisto oli hyvin hajanainen ja siinä näkyi selvästi, etten ollut rajannut tutkimuskohdettani riittävästi.

Litteroinnin jälkeen luin aineiston läpi ja numeroin sisällön numeroilla 1-3, jotka viittasivat tutkimuskysymysteni muodostamiin ryhmiin. Ensimmäiseen kysymysryhmään vastaavat sisällöt merkitsin numerolla yksi ja niin edespäin. Tämä oli vielä karkeaa teemoittelua, jonka tarkoituksena oli ennen kaikkea pitää tutkimuskysymykset mielessä aineistoa tarkasteltaessa sekä seuloa ja järjestää aineistoa hyvin suurpiirteisesti. Toisella lukukierroksella kävin aineis-

toa läpi hitaasti ja tarkasti haastattelu kerrallaan. Kirjoitin jokaisen vertaisen haastattelusta tiivistelmän, johon listasin tutkimuskysymysten kannalta kiinnostavat asiasisällöt. Tässä vaiheessa huomasin, että vertaisten yksittäiset puheet antoivat usein vastauksia samanaikaisesti moniin eri kysymyksiin. Sama tarina saattoi esimerkiksi kertoa vertaisen käyttämistä vaikutuskeinoista ja hänen vaikutusmahdollisuuksiensa rajoista. Huomasin, ettei aineistoa voi siten järjestää tutkimuskysymysten mukaisiin teemoihin ja yritin keksiä, miten voisin teemoitella sen yksinkertaisemmin ja johdonmukaisemmin. Tässä vaiheessa ja vielä pitkän aikaa sen jälkeen olin kuitenkin jumiutunut tiukasti tutkimuskysymysten mukaiseen analyysikehikkoon ja niiden määräämään järjestykseen.

Kun olin kirjoittanut tiivistelmän jokaisesta haastattelusta, aloin merkitä erilaisin värein ja symbolein aineistossa esiintyviä samuuksia ja eroja, jolloin kunkin tutkimuskysymyksen alle alkoi syntyä pieniä alateemoja. Niitä oli lopulta yhteensä 29, joten seuraavana haasteena oli yhdistellä niitä ja maltaa luopua joistakin irrallisiksi jäävistä alateemoista. Samalla hahmottelin analyysin rakennetta noudattaen tutkimuskysymysten ja myös haastattelurungon tarjoamaa kehystä. Suurin työ oli abstrahoinnissa eli alateemojen yhdistelyssä siten, että niille löytyi mahdollisimman monta alateemaa sisäänsä nieleviä yläteemoja. Kun en enää pystynyt yhdistämään alateemoja, järjestelin aineistoa eri tavoin yhä uudelleen ja uudelleen. Pitäydyin analyysissäni pitkään tutkimuskysymysten mukaisessa teemoittelussa ja järjestyksessä, vaikka huomasin sen aiheuttavan paljon turhaa toistoa.

Lopulta sain järjestettyä analyysini hieman yksinkertaisempaan muotoon jakamalla tutkimustulokset kolmeen osuuteen. Ensimmäisessä osuudessa keskityin kysymyksiin ”millaisia kansalaistoimijoita vertaiset ja Lumme-aktiivit ovat” ja ”millaisia merkityksiä he toiminnalleen antavat”. Toisen osuuden alle keräsin sisällöt, joista kävi ilmi vertaisten ja Lumme-aktiivien keskeisimmät tavoitteet ja vaikutuskeinot. Kertoessaan käytännön toiminnastaan ja käyttämistään vaikutuskeinoista vertaiset toivat epäsuorasti esille myös huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia lisääviä tekijöitä. Suoraan kysyttäessä he kokivat vaikeaksi nimetä tällaisia tekijöitä eikä aiheesta syntynyt siten juurikaan keskustelua. Toiston välttämiseksi sisällytin käyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia lisäävät tekijät jo toiseen osuuteen niiden asiakokonaisuuksien yhteyteen, joissa ne oli mainittu. Kolmannessa osuudessa kiinnitin huomioni vertais- ja yhdistystoiminnassa kohdattuihin haasteisiin haasteisiin sekä käyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia vähentäviin tekijöihin

Vertaiset arvioivat analyysia ja tutkimustuloksia lokakuun 2013 ja helmikuun 2014 välisenä aikana. Osiksen työntekijät ottivat yhteyttä kaikkiin tutkimukseen osallistuneisiin vertaisiin

sopiakseen kaikkien halukkaiden kanssa tutkimustulosten yhteisestä arvioinnista. Vertaiset olivat toivoneet tutkimustulosten käsittelyä suullisesti yhteisessä tapaamisessa, joten olin vaurautunut järjestämään arvioinnin kahdessa erillisessä ryhmässä. Arvelin, että neljän hengen pienryhmissä jokaisella olisi riittävästi puhetilaa. Lopulta tutkimukseen osallistuneista vertaisista tavoitettiin vain neljä. Tämä oli ennakoitavissa, kun huomioidaan joidenkin vertaisten vaikeat elämäntilanteet ja tavoitettavuuden ongelmat käyttäjäpiireissä.

Tapasin kolme vertaista Osiksen toimistolla, jossa kävimme tulokset läpi suullisesti. Jaoin jokaiselle arviointiin osallistuneelle oman kappaleen tekstistä. Olin merkinnyt kullekin vertaiselle punaisella värillä ne kohdat tekstistä, joissa olin käyttänyt lainauksia hänen puheestaan tai joissa viittasin tavalla tai toisella hänen kertomaansa. Näin heillä oli mahdollisuus arvioida, olinko tulkinnut heidän puheitaan siten, että se vastasi heidän tarkoitustaan ja tarjosiko kirjoitustyylini riittävän anonymiteetin. Kerroin, että voisimme tarvittaessa muokata tai poistaa tekstiä jokaisen anonymiteetin turvaamiseksi. Yksi vertaisista ei päässyt yhteiseen arviointitilaisuuteen, mutta oli hyvin kiinnostunut arvioimaan tuloksia. Soittelimme toisillemme syksyn 2013 mittaan ja lopulta päädyimme sellaiseen ratkaisuun, että vertainen lukisi tekstin itselleen ja esittäisi sitten arvionsa. Helmikuussa 2013 keskustelimme tutkimustuloksista puhelimitse, kun vertainen oli lukenut tekstin läpi pariin otteeseen.

Olin yllätynyt ja vähän epäluuloinen, kun vertaiset eivät esittäneet tekstiini mitään korjauksia. Yritin kysellä heiltä monta kertaa, kuvaako teksti heidän kokemuksiaan ja ajatteluaan ja ovatko he varmoja siitä, etteivät he halua muuttaa mitään. Kyselin heiltä myös tunnistamisen riskistä. Arviointiin osallistuneet vertaiset totesivat, etteivät kokeneet esille tuomiani asioita mitenkään arkaluontoisina. Heidän mukaansa tekstin sisällössä ei ollut mitään sellaista, mistä he eivät voisi avoimesti omana itsenään puhua hankkeen muiden vertaisten ja työntekijöiden kanssa. Eräs vertaisista toi esille, että kaikki hänen tuttunsa hankkeen piiristä kyllä tunnistaisivat hänet muutamista lainauksista, mutta korosti, etteivät lainaukset sisältäneet mitään sellaista, mikä ei olisi jo ennestään näiden tiedossa. Hän totesi, että oli kertonut samat jutut kaikille tutuilleen eikä kokenut niiden olevan mitään henkilökohtaista tai intiimiä tietoa.

Kyselin vertaisilta, löytyikö analyysistani jotain yllättävää tai vieraanoloista. Vertaisten mielestä mitään sellaista ei löytynyt. Minulle syntyi keskustelujemme aikana sellainen vaikutelma, että analyysi sisälsi vertaisten näkökulmasta katsottuna lähinnä arkisia itsestäänselvyksiä ja tuttuja tarinoita. Toisaalta pohdin, voisiko tämä johtua siitä, etten ollut vienyt analyysia riittävän pitkälle, vaan olin tyytynyt vain kuvailemaan aineistoa. Toisaalta ajattelin, että ehkä

olin onnistunut välittämään vertaisten arkikokemuksia heidän kokemusmaailmaansa kunnioittaen. Se, mikä vertaisille oli itsestään selvää, näyttäytyi minulle uutena maailmana.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Tutkimukseen osallistuneet vertaiset ja Lumme-aktiivit

Tutkimukseen osallistui kahdeksan vertaista. Yksi heistä oli Vernan vertainen ja loput seitsemän olivat Katuklinikan vertaisia. Yksi osallistujista oli aiemmin ollut myös Fattaluudan vertaisena. Muutamat hoitivat vertaisen tehtäviä lisäksi Vinkin toimipisteissä ja yksi osallistui ahkerasti Weturin toimittamiseen. Katuklinikan vertaisista kolme toimi etävertaisina ja neljä lähivertaisina. Osallistujista neljä oli Suomen Lumme ry:n jäseniä ja heistä kolme kuului yhdistyksen aktiiviseen ydinryhmään. Yksi osallistujista oli ollut mukana Suomen Kannabisyhdistyksen toiminnassa muutamia vuosia sitten. Kukaan vertaisista ei ollut minkään poliittisen puolueen jäsen.

Osallistujista viisi oli haastatteluhetkellä ollut mukana vertaistoiminnassa puolesta vuodesta puoleentoista vuoteen. Loput kolme olivat aloittaneet vertaisen uransa jo Vinkissä ennen Osista ja toimineet vertaisina viidestä jopa kahteentoista vuoteen. He olivat osallistuneet Osis-hankkeen suunnitteluun ja olleet siinä mukana aivan alusta lähtien. Osallistujista neljä oli suorittanut Lumipallo-koulutuksen tai sitä vastaavan terveysneuvontakoulutuksen. Kaksi heistä oli osallistunut myös Fattaluudan koulutuksiin. Vernan vertainen oli luonnollisestikin käynyt läpi Vernan koulutusjakson. Muutamat vertaisista kertoivat osallistuneensa lisäksi erilaisiin seminaareihin, kansainvälisiin konferensseihin ja koulutustilaisuuksiin vertaisvuosiensa varrella ja yksi oli hankkinut itselleen päihdetyön ammattitutkinnon.

Vertaisista viisi oli naisia ja kolme miehiä. Iältään he olivat 34 - 53 -vuotiaita. Vertaisten elämäntilanteet, päihteidenkäyttö ja kuntoutumisen aste vaihtelivat suuresti, mutta kaikilla oli takanaan pitkä kokemus huumeidenkäytöstä. Niin sanottujen kovien huumeiden, kuten amfetamiinin, heroiinin ja buprenorfiinin, käyttö oli aloitettu 13–26 -vuotiaana. Vertaisista kaksi oli aktiivikäyttäjiä ja loput olivat lähteneet kuntoutumisen tielle. Joukossa oli aivan kuntoutumisensa alkuvaiheessa olevia vertaisia, mutta myös useampia vuosia korvaushoidossa tai muutoin raittiina olleita vertaisia, jotka olivat saavuttaneet jo varsin stabiilin elämäntilanteen. Kukaan vertaisista ei ollut haastatteluhetkellä palkkatöissä, mutta lähes kaikkien asumisasiat olivat kunnossa.

Toiset vertaiset kertoivat olevansa tyytyväisiä omaan elämäntilanteeseensa, kun taas toiset toivoivat esimerkiksi saavansa enemmän sisältöä elämäänsä, löytävänsä kumppanin tai pääseväänsä korvaushoidon myötä tasapainoisempaan elämäntilanteeseen. Eräät vertaiset surivat hiljattain menettämänsä perheenjäsentä. Tärkeinä asioina elämässä ja arjessa mainittiin mm. oma lapsi, läheiset ja ystävät, parisuhde, isoäidistä huolehtiminen, vertaistoiminta, Lumme ry sekä oma hoito ja terveys.

Kysyessäni vertaisilta, miksi he päättivät lähteä mukaan vertaistoimintaan, sain hyvin monenlaisia vastauksia, joista selvästi toistuvien oli halu auttaa muita ihmisiä ja tehdä jotain merkityksellistä yhdessä muiden kanssa. *”Jotain tällasta mä hain, et jos tästä saatais vielä joku meidän juttu ja et pystyis auttaa muita ihmisiä”*, tuumi yksi osallistujista. Muita usein mainittuja motiiveja osallistumiselle olivat kiinnostus päihdetyöhön, halu vaikuttaa, mahdollisuus olla hyödyksi ja käyttää omaa kokemustietoa muiden hyväksi sekä tarve saada elämään sisältöä ja mielekästä tekemistä.

Vertaisten välillä esiintyi eroja sen suhteen, minkä verran he tunsivat Osis-kokonaisuutta. Toiset kertoivat, etteivät tiedä paljoakaan Osis-kokonaisuudesta ja heidän toimijuutensa näytti kiinnittyvän ennen kaikkea jompaankumpaan osahankkeista. Toiset taas hahmottivat Osis-hanketta enemmänkin kokonaisuutena ja tunsivat molemmat osahankkeet sekä Fattaluudan erittäin hyvin. Aktiivisesti sekä Osis-hankkeessa, Lumme ry:ssä että Vinkissä työskenteleville vertaisille edellä mainitut toimijat muodostivat kiinteän verkoston. Puheissaan he viittasivat usein siihen eivätkä niinkään yksittäisiin toimijoihin. Huumeidenkäyttäjien asioita pyrittiin ajamaan niin yhdistys- kuin vertaistoiminnankin kautta ja Lumme-aktiivin ja vertaisen roolit tukivat toisiaan (myös Henttonen 30.5.2013). Vinkki, Osis ja Suomen Lumme ry näyttivät siten muodostivan yhtenäisen rintaman:

V: ...(...)...mä uskon kyllä et Katuklinikan ja Vinkin kaa me saadaan viel paljon asioita eteenpäin, ku saa vaan ton meidän yhdistyksen pysyy kasassa ni kyl varmasti!

6.2 Osis-hankkeen vertaiset ja Lumme-aktiivit kansalaistoimijoina

6.2.1 Omatoimivertaisuus järjestetyn vertaistoininnan edeltäjänä

Yksi vertaisista pohti olleensa oikeastaan koko ikänsä vertainen ja ottaneensa vertaisen roolin milloin missäkin kuvioissa. Muutkin vertaiset muistelivat auttaneensa ystäviään ja tuttaviaan sekä vaihtaneensa näille puhtaita pistovälineitä jo ennen Vinkin tai Osis-hankkeen vertaisiksi ryhtymistä:

V¹: Joo ja mun piti taas mennä siihen (JL: Lumipallo-koulutukseen), mut mul tuli linna väliin... mut kuitesti mä tein sitä (JL: välineiden vaihtoa) sellasille ihmisille ku oli yks vanhus, mä autoin sitä ja vaihdoin sille välineitä ja sit sellasille, jotka eli niinku sellasta ns. kaksoiselämää...

V²: No sitä mä oon tehny niinku tietämättänikin et mä oon jaellu ihmisille niitä (JL: puhtaita pistovälineitä) et mulla on ollu niin paljon niitä puhtaita ja sit joidenkin tuttujen, jotka ei hirveesti pääse pääse kodistaan ulos jonkun hivin tai reuman takia... tällasii ku on ollu vanhoja naapureita ni auttanu niitä sit ihan viemällä (JL: heille välineitä) kotiin

Yksi vertainen oli omatoimivertaisena roudannut porukoita Vinkkiin. Myöhemmin hän selitti vielä vähän tarkemmin, mitä omatoimivertaisuus voi käytännössä tarkoittaa:

V: se on aina ollu silleen et on vähän hoivannu ja huolehtinu ja yrittäny nuorempia saada lopettamaan (JL: huumeidenkäytön) jo ennen ku ne on ees kunnol ehtiny alottaa...(...)...sillon aikasemmin ennen ku mä olin tos Katuklinikas ni mä kävin vaihtaa muulle porukalle (JL: puhtaita pistovälineitä) ku ne ei haluu käydä Vinkissä ku ne ei haluu omaa nimeensä sinne ku poliisit kuitenkin kuvailee siin ympäristössä ni ne ei haluu naamaansa sinne

JL: Joo, aivan... Oliko sit jotain muuta, missä sä autoit ihmisiä ihan omatoimisesti?

V: oon mä lääkäriin vieny niitä...(...)...ja sit mä oon käyny omil nimil hakee penisiliiniä ja vieny sitte, va-lehdellu et on mätäpaise itellä mut sit oon vieny kaverille

Eräs vertaisista kertoi vaihtaneensa toisille käyttäjille neuloja ja ruiskuja jo pitkään ennen kuin ensimmäinen Vinkki perustettiin Suomeen:

V: Joo mulla ku oli jo 10 vuotta kokemusta siit välineiden vaihdosta ennen Vinkkiä tai Vinkin syntymää...sillon käytin aktiivisesti ja olin aktiivisesti koko siinä elämässä kiinni...

Vertainen kuvaili hiv-epidemian rantautumista Suomeen ja muisteli epätietoisuutta ja paniikkia, jota havainto uudesta taudista käyttäjien keskuudessa aiheutti. Puhtaita välineitä sai vain apteekista ostamalla, tietämys veriteitse tarttuvista taudeista oli vähäistä ja välineiden yhteiskäyttö oli yleistä. Saatuaan hepatiittitartunnan vertainen yritti hankkia kaiken mahdollisen tiedon hepatiitista ja jakoi tietoa myös muille käyttäjille. Omatoimivertaisena hän oli yhdistä-

nyt välineiden vaihdon huumekauppaan antamalla asiakkailleen kaupanteon yhteydessä puh-
taat välineet. Vertainen teki kuitenkin tiukan moraalisen eron omatoimivertaisuuden ja Vinkin
vertaisuuden välille: ryhtyessään Vinkin vertaiseksi, hän oli jo lopettanut huumekaupan ja piti
myös huumeidenkäytön ja välineiden vaihdon erillään.

Yksi vertainen kertoi itse kohdanneensa huolenpitoa ja suojelua muiden käyttäjien taholta.
Käyttäjyhteisön vanhemmat ja kokeneemmat jäsenet huolehtivat hänestä, kunnes hän itse
alkoi huolehtia muista:

*V: ...(...)... siihen asti niinku MUA paapottiin... et mä luulin oikeesti 25-vuotiaaks asti et kaikkia pikkuty-
töjä kohdellaan sillai et niil ois hirvee suojamuuri ympärillä...(...)...ni siel (JL: samassa paikassa vertai-
sen ja hänen puolisonsa kanssa) asu semmosia mua niinku 10, 15, 20 vuotta vanhempia... ni ne kaikki otti
mut vähän niinku tieksä siihen siipiensä suojaan...(...)...*

Toisin kuin yleisesti luullaan, käyttäjyhteisöistä löytyy myös huolenpitoa, solidaarisuutta ja
halua suojella omaa yhteisöä ja sen ulkopuolisia ihmisiä erilaisilta huumehaitoilta. Huu-
meidenkäyttäjät toimivat myös oma-aloitteisesti ennaltaehkäistäkseen huumeongelmia ja
huumehaittoja. (vrt. Friedman et al. 2004 ja 2007.) Vertaisille Vinkin ja Osis-hankkeen ver-
taistoimintaan osallistuminen oli luonnollinen jatkumo omatoimivertaisuudelle.

6.2.2 Vertaisuus ja käyttäjäaktivismi elämäntapana: "Tää on niinku se mun pääjuttu"

Malin-Kaartinen et al. (2008, 36) ovat jo Vinkin vertaistoimintaa koskevassa tutkimuksessaan
todenneet vertaisuuden olevan joillekin ihmisille enemmänkin elämäntapa ja osa jokapäiväistä
arkea kuin muusta elämästä erillinen vapaaehtoistyö. Myös muutamat Osis-hankkeen vertai-
sista toivat keskusteluissamme esille samaa. Vertaisuus ja Lumme ry olivat heille tärkeimpiä
asioita elämässä ja ne määrittivät voimakkaasti heidän arkeaan:

*JL: ...(...)... Miten sä kuvailisit sun ihan niinku yleistä elämäntilannetta tällä hetkellä niinku lyhyesti et ne
voi olla semmosia et mikä sulle on tällä hetkellä tärkeetä elämässä, mistä arki koostuu... ja niinku mitä
sulle kuuluu?*

V¹: No duunia, siis tää duuni, se on, tää on niinku se mun pääjuttu...(...)...

*V²: ...(...)... mun arki koostuu Vinkki-vuoroista, kolme vuoroa viikossa, sit se tiimi, Veto-tiimi, ja sitten
perjantaisin Lumme...(...)... sit viikonloput, varsinki ku Weturia tehään ni siin menee viikonloput-
kin...(...)... et nyt tosiaan se viikko täytyy ihan näist vertaishommista...(...)...*

Vertaistoimintaan ja joidenkin vertaisten kohdalla myös Lumme ry:n toimintaan oltiin valmi-
ta käyttämään paljon aikaa. Ne, joiden elämässä vertaisuus ja käyttäjäaktivismi olivat keskei-

sessä osassa, pyhittivät viikossa kolmesta jopa seitsemään päivään vertais- ja yhdistystoimintaan. Vertaisen tehtävät näyttivät seuraavan vertaisia joka puolelle kellon aikaan ja paikkaan katsomatta. ”*Me toimitaan 24/7*”, totesi yksi vertaisista. Vertaisena toimiminen liittyi monesti satunnaisiin kohtaamisiin kadulla tai ystävien ja tuttujen hetkessä määrittävään avuntarpeeseen. Eräs vertainen kuvaili tällaista hetkessä syntyvää auttamistilannetta seuraavanlaisesti:

V: ...(...)... no tos oli nyt sellanen puolittu ni se ei nyt periaatteessa liity Katuklinikkaan mitenkään, mut se oli niinku lentäny kämpästään ulos ni sit sille oli luvattu et se pääsis asuntoon takas ni se on se Helsingin kaupungin katuprojekti ku ne kävelee tuol kadul päivystämäs ja mul sattuu ole se numero ni mä pyysin ne sit tohon Kurviin paikalle ja sit ne alko selvittää sen asiaa...(...)...

Vertaisuuden kantaminen mukana kaikkialla näytti muutaman vertaisen puheissa tuovan haasteita oman ajankäytön suunnitteluun ja omaan jaksamiseen. Yllättäen esiin tullut avuntarve saattoi pistää vertaisen aikataulun uusiksi ja johtaa myöhästymisiin muista menoista. Yksi vertainen totesi välttelevänsä joskus Vinkkiin ja sen lähiympäristöön menemistä, koska tuttuja kohdatessaan hänen on vaikeaa kieltäytyä auttamasta näitä. Kun vertaisten toiminta ei ollut niin tiukasti sidoksissa tiettyyn aikaan tai paikkaan, raja oman vapaa-ajan ja vertaistoimintaan kohdennetun ajan välillä saattoi olla häilyvä:

V: no kun mun on hirveen vaikee silleen niinku erotella Katuklinikan hommi verrattuna siihen, mitä mä normaalis elämässä tai siis muussa elämässä tekisin...(...)...ku mä tekisin joka tapauksessa, mut sit Katuklinikan myötä tähän on tullu sit tommosia saattoja...

JL: Mitä se on, mitä sä sit teet ku sä sanoit et sä muutenki tekisit?

V: no se on paljon tommosta välineiden vaihtoo ja no tää nyt ei välttämättä oo sitä, mut mä oon aika usein yöpaikkaa tarjonnu (JL: asunnottomille tutuille)

Vertaisia, jotka omistivat suuren osan arjestaan vertaistoimintaan ja Lumme ry:n toimintaan, voitaisiin mielestäni kutsua vertaistoiminnan konkareiksi tai jopa käyttäjäaktiiviteiksi. Heidän kohdallaan vertais- ja yhdistystoiminnasta oli tullut keskeisimpiä elämänsisältöjä ja ne olivat alkaneet määrittää aivan olennaisella tavalla heidän elämänsä ja identiteettiään. ”*Tää on mun elämä*”, totesi yksi konkareista. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta heillä oli useiden vuosien kokemus vertaistoiminnasta ja he olivat olleet mukana Vinkin vertaistoiminnassa jo kauan ennen Osis-hankkeen käynnistämistä. Kaikki konkarit olivat saavuttaneet suhteellisen stabiilin elämäntilanteen, vaikka heillä saattoikin välillä olla myös vaikeampia vaiheita elämässään.

6.2.3 Tulevaisuuteen kurkottava vertaisuus: *"Mahdollisuus päästä niinku ylemmäs"*

Vertaisten välillä oli eroja suhteessa siihen, kuinka merkittävä osa omaa arkea, elämää ja identiteettiä vertaisuudesta oli tullut. Kaikkia vertaisia näytti yhdistävän vertaisuuden kantaminen mukana arjessa, mutta aivan kaikkien kohdalla ei voida puhua vertaisuudesta elämäntapana. Kuntoutumisprosessinsa alkuvaiheessa olevien ja päihteitä aktiivisesti käyttävien vertaisten puheissa vertaisuus ei määrittänyt arkea niin kokonaisvaltaisesti, vaan he näyttivät ikään kuin kurkottavan vertaistoimintaa ja samalla tulevaisuutta kohti. He toivoivat tulevaisuudessa pystyvänsä panostamaan vertaistoimintaan enemmän, oppivansa uutta ja kehittyvänsä vertaisina.

Vertaistoimintaa kohti kurkottavat vertaiset liittivät vertaistoimintaan toiveikkaita ajatuksia, joissa vertaistoiminta edusti elämässä eteenpäin pääsemistä. Erään vertaisen valitsemassa postikortissa oli kuva naisesta, joka istui yksin rappusten alaportailta ja ylemmillä portailta oli muita ihmisiä. Vertainen avasi kuvan yhteyttä omaan vertaisuuteensa seuraavalla tavalla:

V: Et mun mielestä voi niinku päästä parempaankin päin eikä jäädä tänne alas istuskelee ja murjottee... et on myös mahdollisuus päästä niinku ylemmäs

Toinen kurkottaja totesi, että hänen on vaikeaa lähteä ulos asunnostaan, mutta vertaistoiminnan myötä hänelle voi jatkossa avautua koko ajan enemmän tilaisuuksia päästä ihmisten keskuuteen ja olla mukana mielekkäässä toiminnassa. Vertaistoiminnan uskottiin voivan tukea myös huumeidenkäytön lopettamista tai sen vähentämistä. *"Pienistä näistä niinku onnistumisista saa hyvän mielen, ni sit ei tarviit niit päihteitä"*, yksi vertaisista pohdiskeli.

Kurkottajat olivat olleet vasta vähemmän aikaa mukana vertaistoiminnassa eivätkä he osallistuneet Lumme ry:n toimintaan. On vaikeaa arvioida, kuinka paljon aikaa he käyttivät vertaistoimintaan, mutta luullakseni selkeästi vähemmän kuin käyttäjäaktivistit. Arvelen kuitenkin, että vertaistoimintaan panostettiin aika lailla suhteessa omiin voimavaroihin. Tämä tuli yllättäen esille erään konkarin kanssa käymässäni keskustelussa: *"et noi tekee itse asiassa tosi paljon töitä ne tytöt, ketä sä haastattelit"*.

6.2.4 Duunin ja kansalaistoiminnan välimaastossa: *"Kylhän tää nyt ihan työstä menee mut ei täst saa niinku liksaa"*

Vertaistoiminnan konkarit puhuivat vertaistoiminnasta usein työnä tai duunina. Heidän kohdallaan vertaistoimintaan osallistuminen muistuttikin paljolti säännöllistä päivätyötä, joskin sillä erotuksella, että vertaisten työpäivä ei ollut sidottu tiettyyn aikaan tai paikkaan. Vertaiset sopivat työntekijöiden kanssa omista toiminta-ajoistaan, mutta myös niiden ulkopuolella hoidettiin vertaisen tehtäviä. Nähdäkseni voi olla kiinnostavaa pohtia, mitä vertaistoiminnan esiintyminen työnä vertaisten puheissa voi merkitä.

Vertaisten puheista löytyi kolme varsin selkeää syytä duunista puhumiselle. Kuten todettua, vertaistoimintaan käytettiin ensinnäkin paljon aikaa ja se oli siten ottanut säännöllisen päivätyön paikan joidenkin vertaisten elämässä. Toiseksi vertaistoimintaan saatettiin suhtautua samanlaisella intohimolla ja velvollisuudentunnolla kuin työuraan. Yksi vertainen kertoi, kuinka työn imu on niin suuri, että jos hänen fyysinen terveytensä sen kestäisi, hän paiskisi töitä enemmänkin. Erään toisen vertaisen puheessa vertaistoiminta nousi tärkeysjärjestyksessä hoitokuvioiden edelle ja määrittyi työksi, josta ei voi noin vain irrottautua:

V: ...(...)...et ku mutki on korvaushoidon aikana pistetty kolme kertaa katkalle ni sähän lähet katkalle ja mä, et enhän lähe mihinkään et mul on duunii et emmä voi lähtee ja ne, et sähän lähet ja mä olin et okei...

Erään konkarin polveilevat tarinat kertoivat kasvamisesta ja kehittymisestä vertaisena ja käyttäjäaktivistina, laajasta asiantuntemuksesta sekä useista projekteista ja seminaareista, joissa hän oli osaamistaan ja tietoisuuttaan kasvattanut. Omaa elämäänsä hän hahmotti valmentautumisena vertaisuuteen. *"Vertaisuushan on niinku koko elämän mittanen asia"*, jo melkein parin vuosikymmenen ajan vertaistoiminnalle omistautunut konkari pohdiskeli. Vertaisuus ja käyttäjäaktivismi näyttäytyivät tällöin tärkeinä elämäntyötä. Myös erään toisen konkarin puheessa oli mielestäni viitteitä jostain tällaisesta, kun hän oli jo vuosia toiminut vertaisena, nähnyt vertaistoiminnan kehityksen, edennyt itse vuosien varrella yhdeksi kokeneimmista vertaisista ja ollut hyvin keskeisenä vaikuttajana Lumme ry:ssä ja Weturi-lehdessä.

Kolmanneksi duunista puhuminen saattoi liittyä siihen, että vertaisena toimiminen on usein raskasta työtä. Vertaiset kertoivat, kuinka saavat ihan tosissaan ponnistella yrittäessään auttaa ihmisiä:

V: et siin on hirvee duuni saada ajoissa nit ihmisi liikkeelle välillä...(...)... et mä oon nyt parina päivänä tehny tos töitä (JL: saman ihmisen kanssa)...(...)...siin tosissaan joutuu... siis oikeesti, mä olin niin poikki eilisen päivän jälkeen ku mä raahasin sitä (JL: ihmistä) mukana...

Työnteko on tyypillisin tapa integroitua yhteiskuntaan ja lunastaa oma arvo hyödyllisenä ja ”kunniallisena” kansalaisena. Yksi vertaisista toi esille, että entiset ja nykyiset käyttäjät eivät pääse mihinkään muualle duuniin kuin Vinkkiin, vaikka halua löytyisi. Joillekin ihmisille vertaistoiminta voi siten tarjota ainoan mahdollisuuden toteuttaa elämäntapaa, jossa työnteko on tärkeä arvo.

6.2.5 Vertaistoiminta ja Lumme ry identiteetin uudelleenmäärittelyn paikkoina

Huumeidenkäyttäjillä ja entisillä huumeidenkäyttäjillä voi usein esiintyä voimakkaita arvottomuuden ja ulkopuolisuuden tunteita (Perälä 2012, 70; Hännikäinen-Uutela 2004, 197; Keijzer et al. 2008, 89). Eräs vertaisista esimerkiksi muisteli, miltä hänestä oli tuntunut kuntoutumisprosessinsa alkuvaiheessa: *"Ku hävis niinku se koko maailma ympäriltä ja sitte hävis periaatteessa niinku se identiteetti... yhtäkkiä mä en ollukaan mitään muuta ku korvaushoidossa oleva nisti"*.

Joidenkin vertaisten puheet viittaisivat siihen, että vertaisena ja/tai käyttäjäaktivistina toimiminen sai heidät näkemään itsensä hyödyllisinä, osaavina ja tärkeinä ihmisinä:

V1: Ku on auttanut jotain ja kaikki on mennyt nappiin ni se fiilis on ihan älyttömän hyvä et silleen että MÄ pystyin auttaa tota et se sai kuitenkin niinku jonkun (JL: asiansa) hoidettua ni se fiilis on mahtava oikeesti

V2: Et jos mä käyttäisin sen ajan itse ja yksin ni jos sen antaakki toiselle ni siit saa melkeen paremman fiilisen ku siitä et se kohdistuis omaan itseän

Vertaiset kertoivat, kuinka olivat vertaistoiminnan myötä saaneet mielekästä tekemistä arkeensa, päässeet hyödyntämään omaa osaamistaan ja olemaan avuksi muille ihmisille. Lumme-aktiiveille käyttäjäyhdistys näyttäytyi mahdollisuutena ottaa aktiivisen kansalaisen rooli ja päästä vaikuttamaan tärkeisiin asioihin. Vertaiset esiintyivät keskusteluissamme siten auttajina ja aktiivisina ihmisinä, jotka halusivat saada elämässään aikaan jotain merkityksellistä, vaikka se olisikin tuntunut välillä vaikealta tai kaukaiselta ajatukselta.

Kaikki vertaiset liittivät vertaisuuteensa positiivisia määrittelyjä itsestään. He kuvailivat itseään mm. rauhallisiksi, vahvoiksi, empaattisiksi, auttavaisiksi, päämäärätietoisiksi, sinnikkäiksi, oveliksi, lojaaleiksi, kokeneiksi ja helposti lähestyttäviksi. Mainittiinpa yhtenä ominaisuutena myös *vertaisen sielu*, joka tarkoitti sitä, että vertaisena toimiminen sujui aivan kuin luonnostaan. Vertaistoiminnassa oli myös koettu onnistumisia ja saatu positiivista palautetta. Jotkut näyttivät jopa hieman yllättyneen siitä, kuinka suuri merkitys heidän tarjoamallaan tuella

oli joillekin ihmisille ollut: ”*Ku sitten sua on niinku ihminen kiittäny itkien ja halaillen niinku siit et on auttanu... ”.*

Osis-hankkeessa työskentelevien ammattilaisten luottamus merkitsi vertaisille paljon ja he kokivat olevansa työyhteisön tasavertaisia ja arvostettuja jäseniä. Vertaisten puheissa ammattilaisten ja vertaisten toisiaan täydentävä osaaminen muodosti pohjan tasavertaiselle suhteelle. He totesivat, että ihmisten auttamiseksi tarvitaan sekä vertaisten että ammattilaisten työpanos. Molemmipuolinen luottamus vertaisten ja ammattilaisten välillä oli vertaisille korjaava kokemus, kun he olivat aikaisemmin elämässään joutuneet huumeidenkäyttönsä vuoksi kohtaamaan epäluottamusta ja joutuneet ehkä myös itse pettymään itseensä ja toisiin ihmisiin. (myös Virokannas 2014.)

V: (JL: Katuklinikan työntekijä) hirveesti antaa mulle vastuuta, mikä musta on hirveen kiva, et se silleen luottaa et mä pystyn hoitamaan kaikki ja kyl mä oon kaikki hoitanuki ja musta on tosi mukaavaa et se niinku oikeesti uskaltaa luottaa muhun

Vertaiset toivat esille, että he pääsevät osallistumaan kaikkeen, mihin haluavat. Heidän mukaansa kaikesta keskustellaan yhdessä ja kaikkien mielipiteitä ja ideoita arvostetaan. Kyky hyödyntää vertaisten asiantuntemusta ja osaamista näyttäisi vertaisten kertoman perusteella olevan ammattilaisten asiantuntijuuden ydintä (myös Perälä 2012, 72–76):

V: Hirveen paljon meit kuunnellaan, tosi paljon ja ihan niinku tosissaan otetaan meidät ja meidän jutut, ettei meitä niinku (JL: kohdella niin) että nää on tämmösiä, pyörii täs mukana jaloissa vaan että meit oikeesti hyödynnetään, ne on tajunnu ne ihmiset et ne pystyy, osaa oikeesti hyödyntää sitä meidän kokemusasiantuntijuutta

Vertaiset totesivat olevansa ensiarvoisen tärkeitä toimijoita Osis-hankkeessa. Osis-hankkeessa ja ylipäättänsä Vinkin vertaistoiminnassa onkin panostettu voimakkaasti siihen, että vertaiset ymmärtäisivät oman merkityksensä, näkisivät voimavaransa ja kokisivat itsensä tasavertaisiksi toimijoiksi suhteessa ammattilaisiin. Tämä tuli esille myös vertaisten puheissa: ”*kyl tää meidän vertaisuus nostetaan niinku ihan aina ykköseks*”.

Mahdollisuus tehdä tärkeää työtä, auttaa muita, kokea onnistumisia ja tulla arvostetuksi tasavertaisina työtovereina oli voimauttanut vertaisia ja Lumme-aktiiveja. Se oli saanut heidät näkemään omat vahvuutensa ja oman merkityksensä yhteiskunnan jäseninä. Kansalaistoiminta voi siten tarjota entisille ja nykyisille huumeidenkäyttäjille tilaisuuden määritellä identiteettiään uudelleen.

6.2.6 Vertainen Osis-yhteisössä: ”Se yhteishenki tai sellanen välittäminen”

Vertaisten puheista saattoi päätellä, että jäsenyys Osis-hankkeen vertaisten ja ammattilaisten muodostamassa yhteisössä koettiin tärkeäksi. Jotkut käyttivät puheissaan esimerkiksi sen tyyppisiä ilmaisuja kuin ”pääsin mukaan porukkaan” tai ”tämä porukka, mitä me nyt ollaan”. Yhdessä tekemisen ja porukkaan kuulumisen merkitys tuli esille myös vertaisten välillä omaa vertaisuuttaan kuvaavia kortteja. Kaksi vertaista valitsivat saman postikortin ja kuvailivat sitä seuraavasti:

V¹: no se kuvaa kaikkia vertaisia, tai miksei se kuvaa muaki, mä oon yks noitten seassa, siel me ollaan...(...)...et ku me lähetään jonneki ni se on aina tommonen kasa jengiä

V²: no, tää nyt kertoo siitä et meit on hirveesti... me ollaan niinku vertaisia ja me ollaan samantasoisia ja -arvoisia, samassa veneessä ollaan

Seassa tai samassa veneessä olemisen kokemukset ovat tärkeä osa vertaisuutta ja antavat yksittäiselle vertaiselle voimaa. Yksi vertaisista korostikin, että voi soittaa tutuille vertaisille milloin tahansa, jos jokin kentällä kohdattu tilanne herättää tarvetta keskustella. Hankalia tilanteita ja niiden herättämiä tunteita pohdittiin myös yhdessä työntekijöiden kanssa.

Vertaiset eivät esiintyneet puheissaan ainoastaan tuen antajina, vaan toivat esille myös omaa tulentarvettaan. Tarvittaessa he ottivat itsekin apua vastaan Osis-hankkeen työntekijöiltä ja toisilta vertaisilta, mikä sitoi yhteisön jäseniä toisiinsa. Yksi vertainen toi esille, kuinka hankkeen työntekijöiltä saatu apu, hankkeessa vallitseva yhteishenki ja välittämisen ilmapiiri olivat saaneet hänet kiinnittymään vertaistoimintaan. Toinen vertainen pohdiskeli panneensa avun kiertoon. Ensin hän oli itse saanut Katuklinikalta apua ja sitten hän oli vertaisena ryhtynyt auttamaan muita. Vertaiset olivat muodostaneet myös keskenään tukiverkostoja, joissa huolehdittiin toisten hyvinvoinnista ja pärjäämisestä ja tarjottiin apua vaikeissa tilanteissa.

6.2.7 Kokemusasiantuntijuus vertaisuuden perustana: ”Mä tiedän oikeesti”

Vertaisten kanssa käymissäni keskusteluissa elämäkokemus oman osaamisen ja asiantuntijuuden keskeisimpänä komponenttina näkyi erittäin vahvasti. Vertaiset toivat usein esille omia kokemuksiaan huumeidenkäytöstä ja siihen liittyvistä ongelmista, käyttömaailmasta, kuntoutumisen ensiaskelista sekä palvelujärjestelmästä. Eletystä elämästä oli tullut asiantuntijuutta, joka tarjosi mahdollisuuden tulla muiden käyttäjien avuksi:

V: ...(...)... ja hirveesti tietoo kuitenkin tullu tän viimesen kolmenkymmenen vuoden aikana vaikka mistä mitä mä oon nähny, niinku kamasta ja vankilasta ja mistä vaan muusta et niinku tosi hyvää tietoa et em-

*mä ois tiedätsä pystyny auttaa tuol ketää jos mä en ois ite ollu tuol radal kolmeekymment vuotta...(…)…
et jos mä en tiedä milt asiakkaasta tuntuu ni eihän me päästä samalle aaltopituudelle ollenkaan*

Oma elämäkokemus auttaa vertaisia asettumaan toisen ihmisen asemaan ja ymmärtämään häntä aidosti. Vertainen osaa omien kokemustensa pohjalta myös tulkita paremmin toisen käyttäjän tilannetta ja arvioida hänen avuntarvettaan:

V: …(…)… jos sä oot ahdistunu ja masentunu ni ethän sä saa mitään tehtyy et hyvä jos sä uskallat mennä kauppaan ees käymään ni oikeesti ku mä oon ite ollu niis tilois tai siis tuntenu sellasen avuttomuuden…(…)… mä tiedän oikeesti, mä oon ite kokenu paljon tollasii paniikki- ja pelkotiloja…(…)… ni mä tiedän et moni ihminen tarvii tota tukee oikeesti et tehdään niinku yhdessä ja autetaan…

Eräs vertaisista korosti kokemusten tuoreuden merkitystä vertaistuessa. Hän kuvaili, kuinka esimerkiksi pitkään raittiina olleen kokemusasiantuntijan ja katkaisuhoidossa kärvistelevän ihmisen maailmat voivat olla liian kaukana toisistaan. Pelkkä kokemusasiantuntijuus ei riitä, vaan vertaisen on osattava tulla samalle tasolle ja samaan hetkeen toisen ihmisen kanssa.

V: mut seki et joku NA:lainen, joka on ollu kuivilla 20 vuotta ni millä se nyt uskoo sen et ku sen tyypin tekee mieli vetää vedot just nyt…(…)… et siel pitäis olla semmonen ihminen ketä ymmärtää sen asiakkaan tilanteen et voinhan mäkin mennä sinne ja sanoo et kato mul menee nyt näin hyvin ja kato mä sain hampaatki et mul on puhtaat vaatteet ja mä oon ihan kondikses mut mun mielestä ne asiakkaat ei tarvii sitä vaan ne tarvii jotain läheisyyttä ja sitä et niit ymmärretään…(…)… et se voi aika kaukaselta tuntuu siit kadunkulkijasta, jolla ei oo niinku kämppää tai mitään, et ohan tol nyt hyvin et tol on nyt autot ja puhelimet ja tietokoneet…(…)… et sil menee kaikki hyvin, mut ku mä saisin vaan ne yhet vedot… et mä tarkotan sitä et ne on niin kaukana toisistaan…”.

Vertaisten puheissa raskaat kokemukset olivat muuttuneet voimavaraksi, johon he perustivat oman auttajan identiteettinsä. Yksi vertaisista kuvaili toisaalta olevansa pirteä ja valoisa vertainen, mutta samalla kantavansa sisällään *möykkyä*, joka koostuu erilaisista peloista ja vaikeista kokemuksista aiheuttaen edelleen ahdistusta ja surua. Auttamistilanteissa möykky muuntuu kuitenkin vertaisen työkaluksi.

Kokemusasiantuntijuuteen kuului myös kykyä kyseenalaistaa se oletus, että omaa päihdehistoriaa kuuluisi häpeillä tai piilotella:

V: …(…)…mä en oo koskaan kieltäny menneisyyttäni tai mitään eri elämänvaiheita ni sillon mul on sit myös ollu tämmönen niinku tietotaito tai kokemusasiantuntijuus…(…)…ni sillon sen pystyy tai ainaki mä haluan käyttää sen vahvuudeks ja myöski tuoda sen esiin, et se ei silti tee must yhtään huonompaa… se mun kokemus ei oo yhtään sen vähäpätöisempää ku jonkun joka tekee tutkimusta tai muuten suunnittelee sitä kokonaisuutta

Vertaiselle kokemusasiantuntijuus näyttäytyi aivan yhtä arvokkaana kuin ns. perinteinen asi-
antuntijuus. Kun kysyin samalta vertaiselta, oliko hän jo aiemmin mainitsemiensa koulutusten
lisäksi osallistunut muihin koulutuksiin, hän esitti minulle ajatuksia herättävän vastakysymyk-
sen: ”Niin no mitäs koulutuksii nyt voidaan ajatella, no okei, vertaiskoulutuksia ni voidaaks
vankila laskee vertaiskoulutukseks?” Näin vertainen haastoi minun kysymyksenasetteluni:
eikö vertaisten osaamisen ydin ole juuri elämäkokemus eikä niinkään vertaistoiminnan pii-
rissä käydyt koulutusjaksot?

Kokemusasiantuntijuus voi tarkoittaa entisille ja nykyisille huumeidenkäyttäjille mahdolli-
suutta muuttaa valtakulttuurin tuottamat leimat vahvuuksiksi ja luoda käyttäjille siten vähitel-
len uudenlaista sosiaalista identiteettiä. Huumeidenkäyttö elettyinä elämänä ei määrikyään
enää ihmistä leimaavaksi tekijäksi vaan asiantuntijuudeksi, jonka avulla voi tukea muita käyt-
täjiä, auttaa huumetyön ammattilaisia ymmärtämään käyttäjien maailmaa ja osallistua palve-
lujärjestelmän kehittämiseen. (ks. myös Wieloch 2002.)

6.2.8 Ammattilaisuuden ja vertaisuuden rajankäyntiä

Aineistosta löytyi pieniä vihjeitä siitä, että jotkut kuntoutumisprosessissaan pitkälle edenneet
kokeneet konkarit olivat hiljalleen erkaantumassa käyttäjien kokemusmaailmasta ja siirtymäs-
sä ”ammattilaisten leiriin”. Ensinnäkin yksi jo pidempään raittiina ollut vertainen totesi, ettei
enää juuri pyöri käyttäjäpiireissä. Hän työskenteli vanhojen tuttujensa ja Katuklinikan osoit-
tamien asiakkaiden parissa eikä luonut enää uusia kontakteja käyttäjiin. Toisaalta myös jotkut
pitkällä kuntoutumisprosessissaan olevat vertaiset kertoivat, että heidän sosiaaliseen verkos-
toonsa kuuluu edelleen paljon aktiivikäyttäjiä ja että he tavoittavat hyvinkin syrjässä eläviä
ihmisiä.

Toiseksi muutamat vertaistoiminnan konkarit puhuivat kohtaamistaan käyttäjistä joskus asi-
akkainaan. Yksi vertainen esimerkiksi kertoi, että hänelle oli kehittynyt *oma asiakaspiiri* ja
arveli näin käyneen muillekin vertaisille. Olisin kuitenkin taipuvainen selittämään tätä ennen
kaikkea sillä, ettei vertaistoiminnassa ollut syntynyt yhteisesti tunnustettua nimitystä kuva-
maan ihmisiä, joita vertaiset auttavat. Uskoisin asiakkaasta puhumisen tarttuvan helposti am-
mattilaisilta vertaisille. Vertaiset saattoivat myös ajatella palvelevansa Katuklinikan asiakkaita
ja käyttivät siksi termiä asiakas. Voi kuitenkin olla merkityksellinen ero, että toisin kuin kon-
karit, vertaistoimintaa kohti kurkottavat vertaiset eivät puhuneet milloinkaan asiakkaista.

Kaikki vertaiset puhuivat myös tutuista, kavereista, ystävistä ja ihmisistä viitatessaan vertaiskontakteihinsa.

Kolmanneksi muutamat raitistuneet tai kuntoutumisprosessissaan pitkällä olevat vertaiset näyttivät suhtautuvan ristiriitaisesti kysymykseen siitä, tulisiko heidän yhä määritellä itsensä käyttäjiksi vai ei. Yksi heistä totesi, ettei enää ajattele olevansa huumeidenkäyttäjä. Joillekin vertaisille käyttäjän identiteetti näytti olevan monimutkaisempi ja tilannekohtaisempi kysymys. Havaintoni mukaan ei voida yksiselitteisesti sanoa, että vertainen joko samaistuu käyttäjiin tai tekee eron itsensä ja käyttäjien välillä:

V: ...(...)... et jos joku kysyy multa et et ootsä vielä käyttäjä ni totta kai mä oon käyttäjä, et mä käyn korvaushoidossa et totta kai mä oon käyttäjä mut entä sitte? Mut onhan se eri asia käyttää niinku laillista päihdettä ku taas hommata se ite mut kyl mul on hyvin tuorees muistissa ja näänhän mä sitä joka päivä duunissa niinku et ei se unohdu mihinkään

Toisaalta päihderiippuvuus on edelleen osa vertaisen arkea ja hän mieltää itsensä yhä käyttäjäksi, mutta toisaalta hän ei voi väittää olevansa aivan samassa tilanteessa niiden ihmisten kanssa, jotka joutuvat hankkimaan tarvitsemansa aineen kadulta. On myös muistettava, että huumeidenkäyttöön liittyvät terveydelliset ja sosiaaliset haitat näkyivät edelleen hyvin konkreettisella tasolla kaikkien huumeidenkäytön lopettaneiden vertaisten elämässä. Muutkin raitistuneet tai pitkään korvaushoidossa olleet vertaiset identifioituivat kollegansa tavoin välillä käyttäjien ryhmään ja ilmaisivat ryhmäsidonnaisuuttaan puhumalla itsestään ja muista käyttäjistä me-muodossa. Välillä samat vertaiset saattoivat vetää tiukan rajan itsensä ja käyttäjien välille. Esimerkiksi ihmetellessään joidenkin ihmisten villiä lääkkeiden väärinkäyttöä ja vastuutonta toimintaa he näyttivät irtisanoutuvan käyttäjien ryhmästä melko voimakkaastikin.

Joidenkin vertaisten mahdollinen erkaantuminen käyttäjien kokemusmaailmasta ja heidän toimintansa ammattimaistuminen näyttäytyi melko kompleksisena kysymyksenä. On aivan luonnollista, että pitkällä kuntoutumisessaan oleva ihminen haluaa osittain sanoutua irti käyttäjien ryhmästä tehtyään kovan työn päästäkseen eroon huumeista ja päihdemaailmasta. Samalla huumeidenkäyttö on aiemmin ollut niin suuri osa omaa elämää ja identiteettiä, että ihminen voi samaan aikaan yhä mieltää itsensä ryhmän jäseneksi. Vaikka monet vertaiset olivat itse päättäneet lähteä kuntoutumisen tielle, heidän tuttavapiirissään oli yhä paljon aktiivikäyttäjiä, joiden elämää he seurasivat. Ei ole myöskään järin ihmeellistä, jos joidenkin konkarien toimijuus sisältää hitusen ammattimaisuutta. Vertaisena oli toimittu jo niin pitkään, vertais-toiminta oli alkanut muistuttaa paljolti säännöllistä työtä ja vertaisille oli kertynyt paljon tietoa ja kokemusta. Ja olihan yhdellä vertaisella lisäksi päihdetyön ammattitutkinto.

6.3 Osis-hankkeen vertaisten ja Lumme-aktiivien kokemuksia osallistumisesta ja vaikuttamisesta

6.3.1 Vaikuttamista ruohonjuuritasolla

Vertaiset esiintyivät puheissaan useimmiten ruohonjuuritason vaikuttajina, jotka muuttivat maailmaa pienin teoin, auttamalla yhtä ihmistä kerrallaan. He kertoivat monesti pienistä teoista ja hienovaraisista keinoista, joilla he pyrkivät muuttamaan ihmisten asenteita, saamaan parempaa kohtelua palveluihin saattamilleen ihmisille sekä kannustamaan ihmisiä suojelemaan omaa terveyttään ja käyttämään tarvitsemiaan palveluita. Lumme-aktiiveina toimivat vertaiset uskoivat voivansa yhdistystoiminnan kautta lisätä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten, viranomaisten ja päättäjien ymmärrystä käyttäjien kohtaamista ongelmista, tarjota asiallista tietoa huumeidenkäytöstä ja huumehaitoista, suojella niin huumeidenkäyttäjiä kuin muitakin kansalaisia huumehaitoilta sekä edistää huumeidenkäyttäjien tasavertaista kohtelua niin palvelujärjestelmässä kuin laajemminkin yhteiskunnassa.

Vertaiset puhuivat eniten kentällä ihmisten parissa tekemästään käytännön työstä. He eivät kertoneet tarinoita osallistumisestaan hankkeen päätöksentekoon ja kehittämiseen, eivätkä myöskään juuri muistelleet keskustelutilaisuuksia, tapahtumia tai esiintymisiä, joihin he olivat vertaisina osallistuneet. Joidenkin kohdalla tämä johtui varmasti siitä, etteivät he olleet toistaiseksi olleet mukana muussa kuin kenttätöissä. Enimmäkseen kyse oli kuitenkin siitä, että vertaisten ajattelussa käytännön työllä on suurin merkitys ja kentällä he ovat eniten omassa elementissään. Yksi vertaisista totesi, että osallistuminen seminaareihin ja muihin tilaisuuksiin on aika minimaalinen juttu suhteessa käytännön työhön: ”*Sehän on vaan sitä edustamista, et eihän ne ihmiset ikinä tiedä mitä mä oikeesti teen et mitä mä sit teen ku oon duunissa*”.

Vertaisille tärkeät onnistumisen kokemukset liittyivät poikkeuksetta juuri kenttätöihin ja siten ruohonjuuritason vaikuttamiseen. Ylipäätensä vertaisten puheissa korostuivat nimenomaan onnistumiset ja jo aineistonkeruuprosessin alkuvaiheessa alkoi näyttää siltä, etten saisi kerätyksi muita kuin onnistumistarinoita. Lisäksi vertaiset kokivat tehtävänkuvansa pääsääntöisesti selkeäksi ja kuvailivat omaa toimintaansa itsevarmaan sävyyn. Sitkeän houkuttelun jälkeen yhdelle vertaiselle muistui kuitenkin mieleen tilanne, jossa auttaminen ei ollut heti ensimmäisellä yrittämällä onnistunut. Jotkut vertaiset pohdiskelivat itsekkin, miksi epäonnistumistarinoita oli niin vaikeaa tuottaa. Yksi vertaisista totesi, että realistisella tavoitteenasettelulla, vertaisten ja ammattilaisten yhteistyöllä sekä monen eri ihmisen asiantuntijuuden turvin kentällä kohdattujen ihmisten asioita onnistuttiin yleensä edistämään ainakin jollain tavalla.

Eräät toiset vertaiset arvelivat syyksi sitä, että heidän kohtaamiensa ihmisten elämäntilanteet vaihtuivat tiuhaan ja mieli muuttuu nopeasti. Tässä aaltoliikkeessä vertaisen voi olla haastavaa asettaa toimintaansa mustavalkoiseen epäonnistumisen ja onnistumisen viitekehykseen.

Olisin ehkä odottanut vertaisten kuvaavan puheissaan hieman enemmän jonkinlaisia avuttomuuden, epävarmuuden, pettymyksen ja epäonnistumisen kokemuksia, kun sekä heidän toimintaympäristöään että heidän kohtaamiensa ihmisten tilanteita voidaan kuvailla lievästi saaden haastaviksi. Onnistumistarinoiden ja itsevarmuuden korostuminen vertaisten puheissa on kiinnostava havainto, kun myös Osis-hankkeen työntekijät ovat olleet hämmentyneitä siitä, että Katuklinikan vertaisten raporteissa kaiken ilmoitetaan pääsääntöisesti sujuneen hienosti. Ilmiö voi liittyä siihen, että vertaiset hahmottavat Osis-hanketta menestystarinana ja omaa toimintaansa osana tätä suurempaa tarinaa. Vertaiset toivat monesti esille, kuinka valtavasti arvostivat Osis-hanketta ja sen ammattilaisia. He olivat vakuuttuneita siitä, että vertaistoiminnan keinoin voidaan todella auttaa huumeidenkäyttäjiä ja saada jopa aikaan pieniä parannuksia käyttäjien olosuhteissa ja yhteiskunnallisessa asemassa. Jotkut vertaisista totesivat, että vihdoin joku oli ymmärtänyt, mitä käyttäjät tarvitsevat.

6.3.2 Siltoja rakentamassa

Vertaiset kertoivat tavoittavansa kentällä kaiken avun ulkopuolelle jääneitä, huonossa kunnossa olevia käyttäjiä, jotka kärsivät samanaikaisesti monista eri vaikeuksista. *"Niil on ihan tajuttomasti niit juttuja tietsä, ihan tajuttomasti, ei oo toimeentulotukee, ei oo kelaa, ei oo mitään, ei oo käynty lekuris, EI OO MITÄÄN muuta ku et ne dokaa tai douppaa"*, yksi vertaisista päivitteli. Vertaiset totesivat, että heidän kauttaan Osis-hankkeen ammattilaiset tavoittavat ihmisiä, joita eivät muuten tavoittaisi: *"Kiitos meidän vertaisten ja meidän tekemän työn, ne pääsee sinne itse niinku kipupisteeseen tai sinne mikä on se harmaa alue tai marginaalin marginaali"*. Katuklinikka oli esimerkiksi onnistunut tavoittamaan erään varsin haavoittuvaisen ja helposti syrjään jäävän ryhmän:

V4: Niinku suunnilleen mun ikäiset naiset, ni ne on jääny aika lailla niinku kokonaan sillai niinku kaikkien palveluiden ulkopuolelle. Toi päihdemaailma on hirveen vanhanaikanen, se on paljon vanhanaikasempi ku tää normimaailma et siel on yhä vaan sillai et mies hoitaa rahat ja kamat ja ämmä on kotona ja hoitaa himan eikä oikeestaan liiku sielt mihkään. ...(...)... Sit ukko on kuollu tai jättäny tai jotain ja sit ne onki ihan omillaan ja sillai niinku kädettömiä, koska se äijä on hoitanu kaikki...

Vertainen selitti, ettei monille keski-ikäisille naisille ollut syntynyt lainkaan kontakteja palvelujärjestelmään, koska heidän miehensä olivat aiemmin hoitaneet esimerkiksi erilaisten etuuk-

sien hakemisen. Naisten verkostoissa Katuklinikka oli saavuttanut luottamuksen, jonka turvin vertaiset ja ammattilaiset olivat tavoittaneet yhä useampia naisia ja saattaneet näitä avun piiriin. (ks. Virokannas et al. 2014, 51–53)

Siltojen rakentaminen näyttäytyi vertaisten puheissa monesti vaikeana tehtävänä, koska syrjässä elävien huumeidenkäyttäjien luottamusta ei saavuteta hetkessä. Vertaiset kertoivat monien käyttäjien suhtautuvan epäluuloisesti kaikkiin viranomaisiin ja pelkäävän erityisesti poliisiin olevan mukana aivan kaikessa. Yksi vertaisista muisteli, että joskus jopa häntä itseään oli epäilty poliisiin käytyriksi. Toinen toi esille, että viranomaispelko johtaa usein siihen, että käyttäjien ja viranomaisten kohtaamiset epäonnistuvat: *”Ku monel on se asenne kaikkii virastoi ja poliisii kohtaan et kaikki on vihollisia et ku mennään sil asenteel sinne ni eihän mikään voi onnistua”*.

Toisaalta epäluuloisuudella on syynsä. Vertaiset toivat esille, että monet ovat havainneet poliisiauton päivystävän silloin tällöin Vinkin kulmilla. Jotkut käyttäjät ovat päättelleet poliisin valvovan, kuka Vinkissä asioi. Tästä syystä myös Katuklinikka on herättänyt epäilyksiä joissain käyttäjissä. Eräät vertaiset totesivat pyrkivänsä erottamaan Katuklinikan Vinkin toiminnasta kertoessaan muille käyttäjille sen palveluista. Lisäksi vertaiset pohtivat, että käyttäjille on monesti kertynyt paljon kokemuksia siitä, kuinka heitä hyljeksitään joka paikassa. Kun jotkut ovat riittävän monta kertaa saaneet huonoa palvelua ja nihkeää kohtelua, luottamus palvelujärjestelmään on mennyt. Oman osallistumisen ja hyvien kokemusten korostaminen oli yksi keino vakuuttaa muut.

Vertaiset osasivat kulttuurisen ja sosiaalisen pääomansa turvin lähestyä käyttäjiä oikealla tavalla ja heidän oli siten ammattilaisia helpompi saavuttaa näiden luottamus. Yksi vertaisista kuvaili tätä pääomaa tietynlaisena *uimatyylinä* tai *kävelytyylinä*, jota vertaiset entisinä ja nykyisinä käyttäjinä kantoivat. Hän totesi, että kasvot kentällä olivat jo vaihtuneet nuorempiin, mutta jokin olennainen osa kulttuurista oli säilynyt. Myös oma paikka käyttäjien sosiaalisissa verkostoissa lisäsi luottamusta: *”et jos mä en tunne nyt henk. koht. tätä ni ei se haittaa, mä tunnen ton, et sen kaverin tai sen kaveri tuntee mut, et on se tietty luottamus näis kamapiireis”*.

Vertaisten mukaan monet käyttäjät pelkäävät kontrollikoneiston lisäksi leimautumista ja välttelevät siksi jopa Vinkissä asioimista. Eräs vertaisista toi esille, että kadulla käyttäjät ottavat apua vastaan mieluummin vertaisilta kuin vaikkapa etsivää työtä tekeviltä ammattilaisilta, koska heillä ei ole ammattilaisten tavoin huomiota herättäviä työliivejä tai muita auttajan

symboleja. Vertaiset hoitavat terveysneuvonnan ja palveluohjauksen diskreetisti, jolloin ulkopuolisille nämä auttamistilanteet näyttävät tavanomaisina tuttujen kohtaamisina.

6.3.3 Turvamiehet, tunnustelijat ja kapellimestarit Katuklinikan kotikäynneillä

Kun tutkimukseen osallistuneista vertaisista seitsemän kahdeksasta oli Katuklinikan vertaisia, Katuklinikan kotikäynneistä puhuttiin luonnollisesti paljon. Kotikäynneillä vertaisten ensimmäisenä tehtävänä on ottaa selvää kohteesta ja paikalla olijoista työtiimin turvallisuuden varmistamiseksi: ”eli ensin mä katon ne mestat että sinne voidaan mennä ennen ku sinne menee kukaan muu”. Vertaisten on työntekijöitä helpompi päästä juttusille käyttäjien kanssa ja tunnustella tilannetta:

V: ...(...)... tietysti mun on hirveen helppo ku ne asiakkaat on yleensä mua nuorempii ni on tosi helppo alkaa niiden kanssa keskustele, tietsä mä rupeen heti puhuu kamasta et miten sä nyt tolleen ku mä en taas uskaltanu siel ulkomailla vetää ja jotain tällasta tiedätsä, et kyl siin vähän joutuu olla turvamies tai poliisi et vähän ottaa siit asiakkaast selvää et mitä se niinku haluu, mitä se hakee...(...)...

Pienen tunnustelun jälkeen ammattilaiset voivat aloittaa työskentelynsä. Tällöin vertainen ryhtyy kapellimestariksi, joka pitää narut tiukasti hyppysissään, jotta kaikki sujuu niin kuin pitää:

V: (JL: Vertainen on) semmonen niinku vuoronumeron antaja ja esitietojen kerääjä ni sillonhan siin tekee niinku sitä plus samal seuraa tilannetta...(...)...jos siel on enemmän väkeä tai muuta ni täytyy toimii port-sarina ja silleen suojata, kato työntekijöille niinku työrauha ja ehdottomasti turvata työntekijöiden turvallisuus ja samalla myös hillitä sitä (JL: ihmisten innokkuutta päästä tapaamaan työntekijöitä) niinku et okei, sun vuoros tulee aikanaan eli olla siin niinku tavallaan semmosena vähän kapellimestarina

Yksi vertainen kertoi jututtavansa ihmisiä näiden jonottaessa pääsyä työntekijöiden puheille, jotta kukaan ei hermostuisi. Isommissa paikoissa hän pistää lisäksi pystyyn *minivinkin* terveysneuvontaa varten. Vertaiset myös rohkaisevat jonottajia kertomaan huolistaan avoimesti vuoronsa koittaessa. Samalla he tarkkailevat tilannetta jatkuvasti siltä varalta, että jotain alkaa tapahtua: ”Ku sen näkee yhen korvien asennosta et nyt on hyvä lähtee jo”. Jos vertainen antaa tiimille poistumiskäskyn, sitä noudatetaan välittömästi eikä kukaan kyseenalaista vertaisen auktoriteettia turvallisuuskysymyksissä. Tiimin turvallisuudesta huolehtiminen näytti olevan vertaisille kunnia-asia. (myös Virokannas 2014, 663–664.)

Vaikka omat roolit ja tehtävät koettiin useimmiten selkeiksi, yksi vertaisista oli kokenut myös hämmennystä kotikäynneillä:

V: ...(...)... et välillä tuntee ittensä jotenki huijariks, et tuntuu ettei itte tee siinä mitään et siin on vaan läsnä, siinähan sitte lääkäri tekee käytännössä kaiken tai toi (JL: sosiaalihjaaja)...

Vertaisen puheessa ammattilaisten toiminta määrittyy tekemiseksi ja vertaisen toiminta läsnäoloiksi. Toisaalta myöhemmin hän pohti, että vertaisen läsnäolo voi rohkaista asiakasta kertomaan tilanteestaan avoimemmin. Myös muut vertaiset toivat esille samaa: *"ku nää ihmiset, joiden kanssa Katuklinikka toimii, ni ne on iv-käyttäjiä (JL: piikkihuumeidenkäyttäjiä), ni niitten on paljon helpompi tieksä puhua esimerkiks mulle, koska ne tietää et mä oon entinen käyttäjä"*.

Kun pyysin vertaisia kertomaan minulle tarinoita vaikuttamisesta, yksi heistä kertoi Katuklinikan kaikkien aikojen ensimmäisestä kotikäynnistä. Heti kun Katuklinikka oli saapunut paikalle, eräs nuori mies oli tullut kertomaan, että pelkäsi saaneensa hiv-tartunnan käytettyään edellisenä päivänä samaa ruiskua virusta kantavan tuttunsa kanssa. Vertaisen ja ammattilaisten jututettua miestä he olivat kiidättäneet miehen kovalla kiireellä Auroran infektiosairauksien poliklinikalle, jotta mies saisi riittävän aikaisin hiv-estolääkityksen ja välttyisi tartunnalta. Vertainen totesi, että nuoren miehen auttamisessa onnistuminen kannatteli häntä ja muita tiimin jäseniä vielä pitkään tapahtumaketjun jälkeen. Hän korosti, että Katuklinikan ammattilaisilla oli ratkaiseva asema tilanteessa: *"et jos sul ei oo ammatti-ihmisii tukena, jos sä kävelet yksin tonne Auroraan ja sä meet sanoo et mä vedin vedot tos ni mul on ehkä hiv, ni se voi olla vähän huono kyl saada se lääkitys"*.

Yhteistuumin vertaisen tehtäviä hoiteleva pariskunta oli tarjonnut oman asuntonsa verkostoonsa kuuluvien käyttäjien ja Katuklinikan kohtaamispaikaksi. He toivat esille, että heidän naapurustonsa on erityisen otollinen paikka saada aikaan muutosta: *"Et siel on niinku paljon meikäläisiä ja siel jos jossain ni pystyy sit vaikuttamaan, näkemään ja toimimaan"*. Vertaispariskunta totesi, että monet heidän naapureistaan, ystävistään ja tuttavistaan eivät uskalla tai jaksa käyttää edes Vinkin palveluita. He kertoivat jakavansa Katuklinikan esitteitä, levittävängsä verkostoissaan tietoa sen palveluista ja kutsuvansa ihmisiä luokseen Katuklinikan kotikäynnille. Pariskunta kuvaili, kuinka heidän emännöimillään kotikäynneillä asunto on täyttynyt ihmisistä ja Katuklinikan työntekijät ovat tarjonneet näille monipuolista apua.

Pariskunta kertoi minulle tarinan ystävästään, jota he olivat onnistuneet auttamaan kutsumalla hänet luoksensa Katuklinikan kotikäynnille. Ensimmäisellä käynnillään ystävä oli ehtinyt livahtaa tiehensä ennen kuin lääkäri ehti ottaa hänet vastaan. Ystävän seurustelukumppani oli kuitenkin tullut keskustelemaan vertaisten kanssa ja kehottanut näitä seuraavalla kerralla katsomaan kumppaninsa jalkaa, joka oli pistokohdasta pahasti tulehtunut. Katuklinikan seuraa-

valla käynnillä huomattiinkin, että tilanne oli vakava. Lääkäri hälytti heti ambulanssin paikalle ja ystävä pääsi leikkaukseen. ”*Jos se ei ois tullu sinne meille ja mä en ois tienny mitään...*”, aloitti toinen vertaisista, ”*...se ois kuollu se ihminen*”, jatkoi toinen. Pariskunta arveli, että heidän ystävänsä oli piilotellut tulehtunutta jalkaansa niin kauan, koska ei uskaltanut tai kehdannut mennä sairaalaan.

6.3.4 Supervaihtajat ja terveysvalistajat

Jotkut vertaisista kertoivat vaihtavansa verkostoissaan suuria määriä pistovälineitä. He olivat valmiita näkemään paljonkin vaivaa suojellakseen tuttujensa terveyttä. Toiset kutsuivat verkostoonsa kuuluvia käyttäjiä kotiinsa vaihtamaan itselleen puhtaat välineet ja toiset toimittivat välineet suoraan ihmisten kotioville. Yksi vertainen pohti pitkään, mikä esittelemistäni kor-teista voisi kuvata hänen vertaisuuttaan ja valitsi lopulta kortin, jossa pikkuruinen mummo raahasi isoa kärrylistä matkalaukkuja. Kuva muistutti häntä siitä, kuinka hän *kantaa neuloja ja ruiskuja kassitolkulla*. Edellisellä kerralla Vinkissä asioidessaan hän oli vaihtanut tuhannet likaiset välineet puhtaisiin.

Eräs pääkaupunkiseudun ulkopuolella asuva vertainen kertoi, ettei hänen asuinpaikkakunnallaan ole vertaistoimintaa. Hän raahasi suuria määriä puhtaita pistovälineitä sekä muita turvalisempaan pistämiseen ja likaisten käyttövälineiden asianmukaiseen hävittämiseen liittyviä tarvikkeita Helsingin ja oman asuinpaikkakuntansa välillä:

V: ...(...)... mä kuulun supervaihtajiin et mä siis raahaan niinku, no nehän ei paina niinku mitään, et mul on sellanen iso kassi ni siihen mä saan pakattua et siihen menee niinku kuudetsadat värkit ja kaikkine työkötarpeineen ja purkkeineen...(...)...

Muutammat vertaiset olivat tehneet sitkeästi töitä sen eteen, että heidän verkostoihinsa kuuluvat ihmiset oppisivat käyttämään filttäreitä suonitukkeumien ennaltaehkäisemiseksi. Monet buprenorfiinin käyttäjät kuvittelevat, että vaikuttavaa ainetta jää filteriin, mikä vaikeuttaa vertaisten työtä. ”*Välillä tuntuu, ettei saa mitään muutosta aikaseks, ku joutuu samoja asioita niinku yrittää jolleki paukuttaa*”, yksi vertaisista puuskahti viitaten käyttäjien keskuudessa eläviin sitkeisiin uskomuksiin. Eräs vertaisista oli kuitenkin saanut tuttavapiiriinsä kuuluvat käyttäjät omaksumaan filterin käytön esittelemällä heille Weturilehteä, jossa oli kuvia ja tarinoita tilanteista, joissa oli jouduttu suonitukosten seurauksena amputoimaan sormia ja muita ruumiinosia.

Eräs vertainen kertoi, että jotkut ihmiset eivät ole halunneet ottaa häntä vastaan, jos hän ei ole suostunut välineiden vaihdon yhteydessä myymään huumeita: *"et niinku tää et jos sul ei oo mitään vedettävää ni ei tarvii tulla"*. Vertainen totesi, että hän on näissä tilanteissa aina todennut tiukasti, ettei ole hänen ongelmansa, jos toisella ei ole aineita. Hän kuitenkin pohti, että uudet vertaiset joutuvat aina kohtaamaan tämän ongelman ja kukin ratkaisee sen omalla tavallaan. Huumeiden myymisestä tai käyttämisestä kieltäytyminen voi käyttäjien keskuudessa aiheuttaa epäilyksiä: *"sit alkaa se supina (JL: että) se on joku kätyri"*.

Terveysneuvontaa tehtiin monenlaisissa ympäristöissä ja tilanteissa. Yksi vertaisista muisteli monia vuosia sitten vankilassa kohtaamaansa tilannetta, jossa yksi vangeista oli todettu hiv-positiiviseksi. Kun ihmiset olivat vielä niihin aikoihin varsin tietämättömiä, uutinen oli aiheuttanut paniikkia vankien keskuudessa. Lisäksi pistovälineet olivat olleet yhteiskäytössä, joten monet pelkäsivät tartuntaa aivan aiheesta. Vertainen yritti lievittää paniikkia jakamalla asiallista tietoa, pyytämällä Vinkistä esitteitä, kannustamalla kaikkia piikkihuumeita käyttäviä vankeja testauttamaan itsensä ja puhumalla tartunnan saaneen vangin kanssa, kun tämä oli ahdistuksissaan eristäytynyt muista. Vähitellen hysteria laantui. Lopulta myös selvisi, että kukaan muu vangeista ei ollut saanut tartuntaa.

6.3.5 Läheisenä: *"No joo, niinku ystävänä"*

Vertaisten kertomista tarinoista oli helppo päätellä, että vertaiset välittivät aidosti ihmisistä, joille he tarjosivat tukeaan -olipa sitten kysymys ystävästä, tutuista tai heille aiemmin tuntemattomista ihmisistä. Heidän työotteeseensa näytti tarvittaessa kuuluvan voimakas kannattelu, rinnalla kulkeminen ja joustaminen autettavana olevan ihmisen tarpeen mukaan. Omaa vertaisuutta kuvaamaan valittiin kuvakortteja, jotka kertoivat toisen ihmisen vierellä pysymisestä ja vahvasta tuesta. Eräs vertaisista valitsi esimerkiksi kortin, jossa muumi istui toisen muumin sängyn vierellä lohduttamassa ja pohti *välillä venyvänsä aika pitkällekin* auttaessaan ihmisiä. Toisen vertaisen valitsemassa kortissa Peppi Pitkätossu kannatteli hevosta käsivarsillaan. *"Sillon ku mä teen töitä ni mä kannattelen aika paljonki ihmisiä"*, vertainen selitti.

Vertaiset olivat valmiita sukeltamaan melko syvälle autettavan yksityisyyden piiriin, jos tilanne sitä vaati: noutamaan kotoa, kannustamaan pukeutumisessa ja pakkaamisessa, hoitelemaan toisen rinnalla milloin mitäkin asioita, auttamaan kauppareissuissa ja siivoamisessa, hoitamaan itselleen vieraan ihmisen kissoja tämän ollessa katkaisuhoidossa tai vaikkapa pitelämään pelokasta potilasta kädestä gynekologin vastaanotolla. Tällaiset auttamismuodot muis-

tuttavat tapoja, joilla läheiset tukevat toisiaan arjessa. Yhdelle vertaiselle muistui mieleen tarina iäkkäästä ystävystä, jota hän oli auttanut milloin missäkin asiassa:

V: mä oon nyt yhtä auttanu ja roudannu tonne lääkäriin ku sil on rollaattori, mut emmä tiedä ku seki pääs tai joutu semmoseen hoitolaitokseen, se on semmonen vanhempi narkomaani, kuuskymppinen et sil ei enää jalat pitäny alla mut ei nyt, no mä kävin sille kaupassa ja tommosta et emmä siit mitään Katuklinikkaa niinku laskuttanu, et sen mä tein, no joo, niinku ystävänä

Vertaisilta apua saaneet ihmiset kiintyivät vertaisiin. Yksi vertainen toi esille, että kun Katuklinikan asiakas on kerran oppinut luottamaan yhteen vertaiseen, hän pyytää tätä seuraavallakin kerralla avukseen. Joskus vertaisesta voi tulla asiakkaalle liiankin tärkeä, jolloin hän saattaa jättää väliin vaikkapa lääkärille varatun ajan, jos hänen luottovertaisensa ei pääse häntä sinne saattamaan. Vertainen kertoi tällaisen kiintymyksen herättäneen hänessä ristiriitaisia tunteita. Toisaalta hän oli selvästi tehnyt jotain oikein, kun toinen oli valmis luottamaan häneen toisenkin kerran. Toisaalta ihminen oli jättänyt käyttämättä mahdollisuutensa saada tarvitsemaansa palvelua: *"ku jos mä oon esimerkiks kipee ni ne peruu aikansa ni se tuntuu oikeesti kauheelta, et älkää nyt oikeesti, et tuleehan joku muu... mut ei, ku mä haluun et sä tuut"*.

6.3.6 Tukena, oppaana ja edunvalvojana palvelujärjestelmässä

Vertaiset toivat esille, että monien käyttäjien on vaikeaa päästä itseksensä asioimaan tarvitsemiinsa palveluihin: aikataulujen noudattaminen on hankalaa, *pää ei toimi*, viranomaisten kohtaaminen pelottaa ja ahdistaa, hoitamattomat asiat kasaantuvat *suunnattomaksi mustaksi möröksi* ja jo pelkkä asunnosta ulos pääseminen voi olla ylivoimaista. Tällaisessa tilanteessa vertaisen tuki voi olla käyttäjälle ainoa mahdollisuus saada asioitaan eteenpäin: *"et joku lähtee sun mukaan näihin juttuihin ja auttaa sua hoitamaan pakkaamiset ja siivoomiset kotona"*.

Yksi vertaisista kertoi jälkiehkäisyyn tarpeessa olleesta nuoresta parista, jonka oppaana hän oli palvelujärjestelmässä toiminut. Terveysasema ei ollut voinut järjestää pariskunnalle jälkiehkäisyä, jolloin vertainen oli saattanut nuoret sosiaalipäivystykseen, josta he olivat lopulta saaneet maksusitoumuksen apteekkiin. *"Et se (JL: nuori tyttö) ois sit alkanu odottaa... pahimmias tapaukses ois ollu abortti sit seuraava ni silloin se tuntu ihan hyvältä ku pysty auttaa"*, vertainen totesi. Hän toi esille, että erityisesti nuorille kokeneemman vertaisen tuki voi tulla tarpeeseen heidän asioidessaan erilaisissa palveluissa:

V: ...(...)... et jos mieltii sen eron siihen, et jos sä oot kolkytviis ja sitte joku joka on sitte kaksytkuotias ni onhan siin kaikki tollaset niinku et miten kela toimii, miten työkkäri toimii,

miten sossu toimii ja terveydenhuolto, niinku tällaset asiat ni kyl sil elämäkokemuksel on aika paljon niinku silleen vaikutusta...

Erään toisen vertaisen tuella buprenorfiiniin koukkuun jäänyt tuttava oli onnistunut käymään läpi korvaushoidontarpeenarvion. Vertainen oli ensin keskustellut luonaan kyläillyn tuttavansa kanssa korvaushoidon mahdollisuudesta ja auttanut tätä sitten käynnistämään hoidontarpeenarvion: *"että mä sain sen potkittuu siitä liikkeelle ja vein sen sitte sinne Tikkurilan Vinkkiin ja se sai sen alulle sen korvaushoitotoiminnan ja sitte se monta kertaa sen jälkeen kiitteli sitä et tosi kiva et olit mukana et emmä ois pystyny muuten"*. Tarinassa esiintynyt kyläilijä odotteli haastatteluhetkellä korvaushoittoon pääsyä.

Saattaessaan käyttäjiä palveluihin vertaiset pyrkivät varmistamaan, että nämä saavat asiallista kohtelua ja tarvitsemaansa palvelua. *"Ku suurin osahan on sillai et ne ei oikeesti tiedä mitä oikeuksia niillä on ja mitä niillä on mahdollisuus saada"*, yksi vertaisista totesi. Hänen kokemuksensa mukaan palvelujärjestelmässä työskentelevät ammattilaiset eivät läheskään aina yritä korjata tätä epäkohtaa, jolloin on tärkeää, että vertainen on valvomassa käyttäjän etuja. Kun vertainen tuntee saattamiensa ihmisten tilanteet ja tuentarpeen, hän voi tarvittaessa myös puhua näiden puolesta. Vertaisten läsnä ollessa käyttäjät olivat saaneet asiallisempaa kohtelua erilaisissa palveluissa.

V: ku mulle on sanonu ihmiset, joita mä oon lähteny saattaa sillai et se (JL: työntekijä) on ihan hirvee ihminen, et se on tosi inhottava ja sit ku me ollaan käyty yhdessä siellä, mulle ykski sano sillai et herranjumala, ihan ku silt ois vaihettu pää...(…)... et se oli ihan niinku eri ihminen et ku normaalisti ku hän käy siellä ni se ei ees kato häntä, et koneel vaan kirjottaa eikä se kato häntä ja puhuu siin samal

Saatettavat olivat kiitelleet vertaisia myös siitä, että näiden läsnä ollessa heidän oli ollut helpompaa pysyä rauhallisina ja asiallisina. Vertaisista parikin toi esille, että joillain käyttäjillä saattaa olla aggressiivisen käytöksen vuoksi porttikielto moniin palveluihin, mutta saatettuina heidät ollaan valmiita ottamaan vastaan, koska silloin asiointi sujuu.

Toisaalta huumeidenkäyttäjät eivät aina saa asiallista kohtelua ja tarvitsemaansa apua edes saatettuina. Yksi vertaisista kertoi, kuinka oli juuri hiljattain lähtenyt saattamaan erästä käyttäjää röntgenkuvaukseen. Kun röntgenhoitaja oli nähnyt hänen saattamansa ihmisen ensimmäisenä jonossa, röntgenpäivystys oli yllättäen loppunut puoli tuntia ennen ilmoitettua: *"Mä näin heti sen ämmän naamasta et ei, sä et päästä meit sinne..."*, vertainen muisteli. Heti seuraavana päivänä he olivat yrittäneet uudelleen ja tällä kertaa päässeet kuvaukseen. Kun vertainen oli kysynyt toiselta hoitajalta, miksi päivystys oli edellisenä päivänä yhtäkkiä sulkeutunut puoli tuntia etuajassa, tämä oli vain ihmetelty ja levitellyt käsiään. Vertainen totesi, ettei siten keksi

mitään muuta syytä tapahtuneelle kuin sen, että hänen saatettavansa oli silmin nähden huonokuntoinen päihteidenkäyttäjä eikä hoitaja siksi ollut halunnut ottaa tätä vastaan. (myös Virokannas 2014, 665.)

6.3.7 Tasavertaisen kohtelun puolustajana ja keskustelijana

Kaikki vertaiset korostivat, että käyttäjiä tulisi kohdella samoin kuin kaikkia muitakin ihmisiä. Erityisesti yhden vertaisen toiminnassa näytti korostuvan ihmisten tasavertaisen kohtelun puolesta puhuminen:

V: no mun toiminnallahan, ilman muuta mä yritän siis saada tietosuuteen ihmisille, kaikille, joka puolella, että kohtaa ihmisen ihmisenä...(...)... mä haluan tuoda julki, niinku vertasena, sitä et me ollaan ihmisiä

Vertainen kertoi pyrkivänsä kasvattamaan ihmisten tietoisuutta huumehaitoista ja niiden vähentämisestä sekä päihteidenkäyttäjien arjesta ja ongelmista. Hän kuvaili, kuinka hän yrittää keskustelun keinoin herättää ihmisiä ajattelemaan:

V: no siis mä en muita vaikutuskeinoja oo osannu, tai silleen mul ei oo niinku niihin ollu niit palikoita ni silleen et mä oon koittanu tuoda tälleen puhumalla, kertomalla, antamalla ajattelemisen aihetta, et oon mä sit missä vaan...(...)...ni sit jos joku on kiinnostunu tai huomaa et on otollinen aika ni sillonhan mä innostun ja kerron ja keskustellaan aiheesta niinku puolin ja toisin...(...)...

Vertainen oli milloin missäkin tilanteessa ryhtynyt herättämään keskustelua ja viemään tietoa eteenpäin niin huumeidenkäyttäjien kuin ei-käyttävienkin ihmisten parissa. Vertainen kertoi osallistuneensa Vinkin kautta moniin tilaisuuksiin, jossa oli päässyt keskustelemaan sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten kanssa. Lisäksi hän oli pyrkinyt lisäämään ammattilaisten ymmärrystä asioidessaan itse erilaisissa palveluissa. Mainitsipa hän vieneensä päihdekansan viestiä myös kunnallispolitiikkaan osallistuville tuttavilleen. Vertainen totesi, että toimiessaan keskustelijana hän ei pelkää tuoda esille omia kokemuksiaan huumeidenkäytöstä, koska keskustelun vieminen henkilökohtaiselle tasolle voi joskus olla tehokas keino saada ihmiset ajattelemaan toisin.

Keskustelumme aikana tuli ilmi, että vertainen oli esiintynyt eräissä ajankohtaisohjelmassa viedäkseen ihmisille tietoa huumehaittojen vähentämisestä. Ajankohtaisohjelma käsitteli hivertartunnan tavalla tai toisella saaneiden ihmisten elämää ja kokemuksia arkipäivän syrjinnästä. Vertainen kertoi, että ohjelman lopussa esitettiin erikseen kuvattu pieni spotti, jossa toimittaja haastatteli häntä:

V: et se toimittaja kysy multa siin alussa et oonko positiivinen ja mä sanoin et ei, en ole, mut että olen käyny Vinkin Lumppari-koulutuksen et teen terveysneuvontaa, vien käyttäjille välineitä ja kerron heille, millä he välttävät se tartunnan saannin ja mitenkä pistetään turvallisesti

Vertainen esiintyi ohjelmassa omilla kasvoillaan reilut kymmenen vuotta sitten, jolloin hän vielä itsekin käytti huumeita. Hän totesi kokeneensa, että siten hän oli ohjelmassa edustamassa hiv-positiivisia huumeidenkäyttäjiä ja puolustamassa heidän ihmisarvoaan, vaikka oli itse tartunnalta välttynyt. Myös eräs toinen vertainen toi esille vertaisten roolia syrjintää ja huonoa kohtelua vastustavina keskustelijoina. Hän mainitsi Helsingin sosiaaliviraston Yhteisellä asialla – samalla viivalla – tilaisuudet esimerkkinä vertaisten mahdollisuuksista päästä vaikuttamaan siihen, kuinka huumeidenkäyttäjiä kohdellaan palvelujärjestelmässä. Vertainen arveli, että tilaisuuksissa käydyt keskustelut ovat saattaneet muuttaa esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden suhtautumista huumeidenkäyttäjiin: ”*et jos siel on aina sata osallistujaa ollu, et se joka vuos pidetään se Yhteisel asial – samal viival, ni sata sosiaalityöntekijää tai sielt sosiaalipuolelta ni kai sielt jotain tietoo väkisinki menee sinne perille*”.

6.3.8 Käyttjäaktivismia Suomen Lumme ry:ssä

Vertaisista kolme kuului Suomen Lumme ry:n ydinryhmään, joka koostui heidän kuvailujensa perusteella samanhenkisistä ja samoin ajattelevista ihmisistä, joiden muodostama yhteisö sisälsi myös vertaistuellisia elementtejä. Yhdistys pyrkii monin eri tavoin ajamaan käyttäjien etuja:

V: et me koitetaan hirveesti näiden päättäjien asioihin puuttua ja vaikuttaa ja niinku epäkohtiin takertua ja niinku et miten ne (JL: viranomaiset) käyttäytyy tuol yleensä meidän asiakkaita kohtaan ja näitä lehtien skeidakirjotuksia mitkä ei niinku yhtään pidä paikkaansa ni tota ollaan pyritty niihin (JL: lehtien toimituksiin) niinku ottaa kontaktii tai jos ei muuten ni sitten meidän omilla sivuilla, facebookissa, ni sitten siel on kyllä juttuu ja aina jos tulee jotain uutta kamaa ni kyl meist ainaki joku kuulee siit jotain et se on ihan varma, ni siitä koitetaan tiedottaa²

Aktiivin puheessa yhdistys- ja vertaistoiminta linkittyvät yhteen: käyttjäaktivistina hän pyrkii vaikuttamaan siihen, että hänen vertaistoiminnassa kohtaamansa asiakkaat saisivat parempaa kohtelua yhteiskunnan taholta. Vertaisen ja käyttjäaktivistin rooleja ei voida erottaa toisistaan, kun käyttäjien asioita pyritään ajamaan samanaikaisesti sekä vertais- että yhdistystoiminnan kautta.

² Ennaltaehkäistäkseen huumeidenkäyttöön liittyviä terveyshaittoja yhdistys tiedottaa käyttäjiä markkinoille saapuneista uusista huumausaineista, joiden vaikutuksia nämä eivät tunne.

Lumme-aktiivit toivat esille, että kiinnostus yhdistystä kohtaan on alkanut lisääntyä:

V: no kylhän meit on alettu kuuntelemaan aika paljon et meidän kokemusasiantuntijuutta käytetään aika paljon ja meitä pyydetään eri paikkoihin puhuu ja niinku kertomaan, mitä me tehään ja ketä me ollaan ja silleen...

Yksi aktiiveista kertoi, että esimerkiksi terveyskeskuksissa tarjottavaa korvaushoitoa koordinoiva työntekijä oli pyytänyt heitä kertomaan toiminnastaan korvaushoitopotilaille. Hän totesi tällaisten tilaisuuksien tarjoavan Lumme ry:lle hyviä mahdollisuuksia kasvattaa näkyvyyttään ja jäsenpohjaansa. Myös Weturi-lehti mainittiin hyvänä mahdollisuutena tiedottaa ihmisiä yhdistyksen toiminnasta.

Lumme-aktiivit näkivät omien vaikutusmahdollisuuksiensa rakentuvan ennen kaikkea Lumme ry:n virallisen yhdistysstatuksen sekä Vinkin ja A-klinikkasäätiön tuen varaan.

V: et eihän noihin (JL: palvelujärjestelmään ja viranomaisten toimintaan) oikein yksilönä voi vaikuttaa, ei niihin yksilönä voi vaikuttaa et se on meikäläisen puhe ku joku hytysen paska jossain et eihän ne pidä minään, mut sit ku me yhdistyksenä lähestytään noita ja sit ku meil on A-klinikkasäätiö viel takana ni sit ne rupee niinku uskoo et hei, täähän on ihan totta

Vakiintuneen ja arvostetun säätiön tuen koettiin kasvattavan Lumme ry:n legitimizeettiä. Eräs Vinkin työntekijöistä on tukenut voimakkaasti yhdistystä ja sen perustamista: *"Että ilman sitä (JL: työntekijää) me ei oltais Lumpeenkaan kautta mitään...(...)...se on meidän kunniajäsen, se on niinku se, joka on auttanu perustamaan ton käyttäjäyhdistyksen"*, totesi yksi aktiiveista. Lisäksi vertaisina toimivat aktiivit olivat vertaisvuosiensa varrella päässeet luomaan kontakteja huumetyön näkökulmasta relevantteihin toimijoihin, mistä oli nyt hyötyä yhdistykselle.

Lumme ry näyttäisi elävän kehitysprosessissaan vaihetta, jossa kerätään voimavaroja, kartutetaan osaamista ja luodaan strategioita toistaiseksi vähän matalammalla profiililla. Yhdistyksen yhtenä suurimmista haasteista tulee olemaan aktiivisen jäsenpohjan luominen. Nyt Lumme ry toimii vain muutaman käyttäjäaktivistin voimin ja jäsenistö on pääosin passiivista. Lumme-aktiivit uskoivat yhdistyksen vaikutusmahdollisuuksien kuitenkin kasvavan vähitellen: *"kuhan me saadaan vähän lisää voimavaroja ja niinku vähän ammattitukea ja taitoa... joka vuos me ollaan oikeesti menty parempaan päin"*. Helsingin puistoihin Lumpeen ehdotuksesta asennetut pistovälineiden palautusastiat koettiin suurena voittona ja merkinä siitä, että heidän pieni yhdistyksensä voi saada asioita tapahtumaan. *"Kyl me pystytään vaikuttaa, nythän tulee ne (JL: palautusastiat) ja sehän on ihan älyttömän iso juttu"*, yksi aktiiveista kertoi.

6.4 Osis-hankkeen vertaiset ja Lumme-aktiivit vastatuulella

6.4.1 Ku ei MIKÄÄN natsaa

Jotkut vertaiset kuvailivat turhautumisen tunteitaan tilanteissa, joissa mikään ei tunnu loksah-tavan kohdalleen. Turhautumista aiheuttivat ensinnäkin vertaisten kohtaamien käyttäjien vai-keudet pyytää apua ja sitoutua hoitamaan asioitaan vertaisen kanssa:

*V: no ku toi on just se et yleensä noi tutut on sellasii ohimenevii tapauksii et se on sellanen kerta-
auttaminen ja sitte ne katoa, syystä tai toisesta, et ku ne on sellasii satunnasii kohtaamisii ja sit on myös
semmonen iso asia et ku ei kovin moni osaa pyytää sitä apua...(...)... et ne tulee ihan sattumalta ilmi, niin-
ku ohimennen puhelimesta et on tää tilanne itse asiassa tällanen... no ai jaa, tehään näin ja näin ja sitte
että huomenna mennään tai jotain tämmöstä ja sit se huomina ei onnistukaan ja sit ne niinku jotenki ka-
too...(...)...*

Vertainen korosti, kuinka tärkeää pitkäjännitteinen työskentely olisi, jotta saataisiin aikaan pysyvämpiä muutoksia ihmisten elämässä. Hän kertoi, että monet ihmiset tarvitsevat todella paljon ohjausta palvelujärjestelmässä toimimiseen ennen kuin alkavat pärjätä omillaan. Ohi-mennen esiin tulevan avuntarpeen, satunnaisten kohtaamisten ja katoamisten maailmassa pit-käjännitteinen työskentely voi kuitenkin monesti jäädä vain haaveeksi. Auttamisesta tulee kertaluontoista eikä vertainen pääse näkemään, miten hänen kohtaamansa ihmisen tilanne kehittyy:

*V: et välilä tuntuu ettei saa mitään aikaseks ku välilä tuntuu ettei saa mitään palautettakaan takas. Et mä
oon silleen haaveillu, heittomerkeissä, et oishan se ihan siisti jos törmäis johonki tyyppiin, joka sanois et
hei hitsi, sillan pari-kolme vuotta sitte ku sä teit näin ja näin ja nyt mul on menny tosi hyvin, niinku ees
yks semmonen tapaus*

Toiseksi vertaisten palveluihin saattamat ihmiset saattavat olla hyvinkin päihtyneitä, mikä luonnollisesti vaikeuttaa asiointia. Yksi vertaisista kuvaili turhauttavaa tilannetta, jossa yksi hänen saatettavistaan ei ollut reippaan päihtymyksensä vuoksi millään pystynyt ymmärtä-mään, että kertomalla päihdeongelmastaan avoimesti hän olisi saanut oikeanlaista apua. Hädin tuskin tolpillaan pysyvä saatettava oli viimeiseen asti kieltänyt käyttävänsä mitään päihteitä eikä vertainen tietenkään voinut puuttua tilanteeseen rikkomatta luottamussuhdetta. Lisäksi saatettavat voivat olla toisinaan niin huonossa kunnossa, etteivät pääse ulos asunnostaan edes vertaisen tuella.

Kolmanneksi vertaisten hermoja kiristi se, että byrokraattisten käytäntöjen jähmeys ja käyttä-jien vaikeudet olla oikeassa paikassa oikeaan aikaan ovat yhtälö, jota on monesti hyvin vaike-aa sovittaa yhteen. Yksi vertaisista kuvaili, kuinka hän joutuu ensin ponnistelemaan saadak-

seen asiakkaalle ajan johonkin palveluun ja sitten asiakas myöhästyy, jolloin vääntäminen uuden ajan saamiseksi alkaa jälleen alusta. Aikatauluissa sekoilevat ja muistamattomat käyttäjät, joiden elämäntilanteet muuttuvat nopeasti, eivät ole jähmeän palvelujärjestelmän ihanneasiakkaita, mutta samalla heidän tuen tarpeensa olisi valtava. *"Helposti tekis mieli, mut ku ei voi sanoa missään mitään törkeetä et ymmärtäkää nyt et asiat vois tehdä niin helposti, mut ku ne on byrokraattisii ni täytyy vaan vatkaa ja vääntää ja vatkaa ja vääntää, mul menee vähän niinku hermot et eiks nyt yhtään vois ymmärtää..."*, yksi vertaisista kuvaili turhautumistaan palvelujärjestelmän koukeroihin.

Vertaisten mukaan heidän työtään helpotti kuitenkin se, että heillä oli aina Osis-hankkeen ja myös Vinkin työntekijöiden tuki takanaan. Kun vertaiset yrittivät selvittää kentällä kohtamiensa käyttäjien asioita, heillä oli aina mahdollisuus ottaa yhteyttä työntekijöihin. Nämä pystyivät kontaktiensa, palvelujärjestelmän tuntemuksensa ja ammattistatuksensa avulla ohjaamaan vertaisia ja edesauttamaan apua tarvitsevien käyttäjien asioiden etenemistä palvelujärjestelmässä.

6.4.2 Viileä asenneilmapiiri: Luovia vai lannistua?

Valtavirran kielteiset asenteet huumeidenkäyttäjiä kohtaan tulivat vertaisten puheissa esille yhä uudelleen ja uudelleen. Niitä pidettiin yhtenä käyttäjien kansalaistoimintaa eniten vaikeuttavista tekijöistä. Vertaiset totesivat, että huumeidenkäyttäjät leimataan usein *vaarallisiksi*, *pahoiksi* ja *epäluotettaviksi* ihmisiksi. He kuvailivat valtaväestön kovia asenteita esimerkiksi sanankääntein *"narkkarit pitäis heittää kaivoon ja kansi päälle"* ja *"sementtisaappaat jalkaan ja mereen"*, mikä kertoo jo paljon siitä, millaiseksi he kokivat oman toimintaympäristönsä.

Toisaalta valtakulttuurissa elävät ennakkoluulot näyttivät lannistavan vertaisia ja vaikuttavan melkoisesti siihen, millaisina he kokivat omat osallistumis- ja vaikutusmahdollisuutensa. Useammatkin vertaiset toivat esille, kuinka tärkeää poliittinen vaikuttaminen olisi, mutta sen todettiin olevan lähes mahdotonta nykyisenlaisessa asenneilmapiirissä. Muutamat vertaiset ennustivat, että kuluu vielä monia vuosia ennen kuin käyttäjät vapautuvat leimoistaan riittävästi saavuttaakseen enemmän sananvaltaa omissa asioissaan. Toisaalta vertaiset olivat kehittäneet erilaisia toimintastrategioita, joiden avulla he pyrkivät luovimaan ennakkoluulojen keskellä ja myös muuttamaan ihmisten asenteita. Vertaiset eivät siten esiintyneet ainoastaan syrjinnän uhreina vaan myös ovelina toimijoina, jotka eivät suostuneet jäämään ikuisesti altavastaajan asemaan.

Käyttäjien etujen puolustaminen vertaisena tai Suomen Lumme ry:n edustajana tarkoittaa luonnollisestikin käyttäjäksi tai entiseksi käyttäjäksi tunnustautumista. Vastoin odotuksiani vertaiset eivät silti juuri tuoneet esille leimautumisen pelkoa osallistumista rajoittavana tekijänä. Haastattelurunkoni tarkistaneiden vertaisten mukaan monien käyttäjien kohdalla osallistumista vertais- ja yhdistystoimintaan voi kuitenkin estää pelko läheisten leimautumisesta. Erityisesti lapsia suojellaan negatiivisilta leimoilta. Vertaiset toivat esille, että käyttäjät saattavat lisäksi pelätä, että heidän läheisensä ja tuttavansa saisivat jotain kautta tietää heidän huumeidenkäytöstään, jos he lähtisivät mukaan kansalaistoimintaan.

Saattaessaan ihmisiä erilaisiin palveluihin jotkut vertaiset olivat huomanneet, että edes vertaisen roolissa käyttäjä tai entinen käyttäjä ei välttämättä saavuta sosiaali- ja terveystaloudissa työskentelevien ammattilaisten luottamusta: *"Et osa on sitte kuitenkin sillai et ku ne kuulee, et on joku vertaistyöntekijä ni että ahaa, toihan nyt kuitenkin on narkomaani"*. Eräs toinen vertainen valitsi kortin, jossa muumipeikko taisteli tuulessa ja viimassa, kuvaamaan omaa vertaisuuttaan. Vertaisten työ määrittyi taisteluksi, koska vertaisia ei vielä osata arvostaa:

V: tää nyt lähinnä kuvaa kaikkia vertaisia ku me taistellaan tota kaikkea vastaan tuolla, et totahan toi on...(...)...ku meit ei kuitenkaan vielä tietsä pidetä niinku minään monessakaan paikassa et enemmän se on ollut tota koko ajan se meidän duuni eikä et hymyssä suin tuolla penkillä ykkösenä

Vertaiset totesivat kohdanneensa ennakkoluuloista asennoitumista lähinnä Vinkin ja Osis-hankkeen ulkopuolella (myös Virokannas 2014, 665). Yksi vertaisista oli kuitenkin huomannut, että muutamat Vinkin työntekijöistä eivät oikein tuntuneet arvostavan vertaisten työpanosta. Hän kuvaili, että kyseessä on ilmiö, joka on aistittavissa, mutta josta on vaikeaa saada otetta: *"mut sitte jotenki, se tunne on sellanen, ettei oo mitään konkreettista et mä voisin sano sulle et mitä on tapahtunu, mut mä tunnen sen"*. Vertainen kertoi tilanteesta, jossa Katuklinikan keikka oli peruuntunut ja vertainen halusi kuitenkin olla edes jollain tavalla avuksi ehdittyään jo saapua paikalle. Katuklinikan työntekijän ehdotuksesta hän meni siten kysymään Vinkistä, miten voisi olla avuksi. Normaalisti vertainen osallistuu myös terveysneuvontatyöhön Vinkin palvelutiskillä, mutta yhtäkkiä hän ei kelvannutkaan tiskille. Pienen neuvottelun jälkeen työntekijä myöntyi vertaisen ehdotuksesta siihen, että tämä lajittelisi Vinkille lahjoitettuja vaatteita ja tilanne laukesi.

Viileä asenneilmapiiri vaikeuttaa myös Lumme-aktiivien toimintaa. Yhdistyksen toiminnasta tiedottaminen katkaisuhuoltoasemien ilmoitustauluilla ei ole helppoa: *"et enhän mä saa mihinkään niinku katkolle ees jalkaa oven väliin et mä saisin lapun seinään"*. Vertainen arveli, että

katkaisuhoitoasemat eivät halua seinilleen informaatiota yhdistyksestä, jolla saattaisi olla kriittisiä näkemyksiä niiden toiminnasta. Toisaalta Lumme-aktiivit kertoivat, että heidät otetaan useimmiten hienosti vastaan erilaisissa tilaisuuksissa. Ennakkoluulojen vuoksi heidän viestinsä ei kuitenkaan aina mene perille:

*V: kyl ne on aika pitkälle ne ennakkoluulot esteenä siel vaikka ne suhtautuu niinku sil hetkel ku me tava-
taan ni niinku MEIHIN ihan hyvin ja on niinku kaikki ok mut sitte se niiden yleinen ajatus käyttäjistä on
se et ne ei niinku yhdistä meitä NIIHIN vaan et me ollaan Lumme ry, et käyttäjäyhdistys, ja sitte on niinku
käyttäjät, ne jotenki niinku ei ymmärrä et me ollaan samaa porukkaa...(…)… et me ajetaan kuitenkin kaik-
kien niitten asioita*

Vertaiset olivat kehittäneet erilaisia strategioita selvittääkseen kielteisessä asenneilmapiirissä ja muuttaakseen ihmisten käsityksiä huumeidenkäyttäjistä. Yksi vertainen kertoi käyttävänsä joskus tietoisesti hyväkseen sitä, etteivät kaikki sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset osaa heti arvata häntä vertaiseksi, vaan luulevat hänen olevan asiakasta saattamaan lähtenyt työntekijä. Tällöin vertainen ei välttämättä heti oikaise väärinkäsitystä, jotta hänen saatettavansa saisi mahdollisimman hyvää palvelua. Hän toi esille voivansa muutoinkin uusia ihmisiä kohdatessaan vaikuttaa näiden asenteisiin salaamalla aluksi taustansa:

*V: …(…)… emmä heti ala kertomaan että (JL: olen korvaushoidossa) et mut et sitte ku sen kertooki vasta
sitte ku on niinku jo oltu tekemisissä ja sitte kertooki niinku et mä olen korvaushoidossa ja mul on pitkä
heroiniitasta ni ei, ei ne enää sit voi muuttaa sitä käsitystä ku se on jo tullu se käsitys niinku niille musta*

Kun huumeidenkäyttäjiin liitetyt leimat istuvat niin tiukassa, vertaisilla näytti olevan kovat paineet todistaa muille olevansa "normaaleja" ja "kunnollisia" ihmisiä ja siten ansaita paikansa vakavasti otettavina toimijoina. Kysyessäni eräältä vertaiselta tekijöistä, jotka hänen mielestään edistävät vertaisten vaikutusmahdollisuuksia, hän totesi seuraavaa:

*V: mun mielestä sitä ei voi edistää kukaan muu ku mä ite mun omal käytöksel ja toiminnal…(…)… että
jos mä näytän et mä oon ihan normaali ihminen ja käyttäydyn normaalisti ni kyl mua kohdellaanki ihan
okei…(…)*

Vertaisen esittämä näkökulma voi vaikuttaa ensisilmäyksellä melko rankalta: ihmisen täytyy ensin todistaa olevansa normaali ja vasta sitten hän voi odottaa, että hänet kohdetaan asiallisesti. Samalla hän on itse vastuussa siitä, millaisiksi hänen vaikutusmahdollisuutensa muodostuvat. Toisaalta tämä näyttäisi olevan joidenkin vertaisten kokemus arkitodellisuudesta, jossa heidän on kyettävä päivittäin toimimaan. Toinen vertainen selitti minulle tilannetta seuraavalla tavalla:

V: siin täytyy olla hyvin varovainen kato...(…)... sitä hölmöilee jos ei todella mieti mitä sanoo, et jos rupee päästelee jotain tollasii sammakoita suustaan ni se tulee ihan varmana takasin et niit ei voi päästellä ja sit must tuntuu, et varsinki ku me, Lumme, olemme jossain Lumpeena ni... eikä must tunnu vaan mä tiedän et me ollaan niin tarkastelun kohteena ja et jos esim. joku nuokkuu tälleen ni se on sit siinä...(…)... mut se on nyt vaan niin, no siihen tää johtaa...

Vertainen näytti hyväksyvän toimintaympäristön asettamat realiteetit: huumeidenkäyttö yksinkertaisesti vain johtaa siihen, että ihminen joutuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tarkempaan syyniin, mutta toimimalla oikein syynin voi läpäistä. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että vertaiset olisivat suhtautuneet tilanteeseen kriiikittömästi. Monet vertaiset käyttivät esimerkiksi juuri normaalin käsitettä ironiseen sävyyn kuvaamaan enemmänkin valtakulttuurin yksisilmäistä käsitystä siitä, mikä on toivottavaa, normaalia tai arvokasta ihmisyyttä.

Vertaiset toivat esille, että esimerkiksi tietämättömyyden, erilaisuuden pelon ja median vaikutuksen ohella joidenkin huumeidenkäyttäjien oma käyttäytyminen ja toiminta vahvistavat ennakkoluuloja. Heidän mukaansa likaisten käyttövälineiden heittäminen maastoon, aggressiivinen käytös, välineiden yhteiskäyttö ja julkinen pistäminen ovat vakavia ongelmia paitsi yleisen terveyden ja turvallisuuden myös asenneilmapiirin näkökulmasta katsottuna. He uskoivat, että jos yhä useammat käyttäjät alkaisivat toimia vastuullisemmin ja välittää itsestään sekä muista ihmisistä, heihin kohdistuvat ennakkoluulot vähenisivät ja koko ryhmä saisi osakseen parempaa kohtelua. *"Et ku välittää itse ni sillon sinustakin välitetään et niinku se ois mun mielestä niinku se et mil pystyis vähän (JL: vaikuttaa)... et on ihmisiks ja arvostaa muit ihmisii"*, yksi vertaisista totesi.

Vertaisia turhautti se, että muutamien ihmisten vastuuton toiminta ja asiaton käytös tahraavat kaikkien huumeidenkäyttäjien mainetta. Huumeidenkäyttäjien sosiaalista statusta pyrittiin kohentamaan esimerkiksi osallistumalla Lumme ry:n siivoustalkoisiin ja muutoinkin korjaamalla pois maastossa lojuvat likaiset käyttövälineet. Yksi vertaisista kertoi puuttuvansa aina tilanteeseen, jos huomaa jonkun aikovan pistää julkisessa tilassa. Vertaiset ajattelivat edustavansa jatkuvasti muitakin käyttäjiä ja näkivät tämän mahdollisuutena muuttaa asenteita.

6.4.3 *Jengii mukaan* –osallistumisen ja osallistamisen vaikeus

Eräs vertainen toi esille, että hänen mielestään vertaisia tulisi olla mahdollisimman monia, jotta vertaistoiminta ei kärsisi liikaa vertaisten elämäntilanteissa tapahtuvista muutoksista. Hän mainitsi esimerkkinä tästä oman tilanteensa. Vertainen oli päättänyt pitää hieman taukoa välineiden vaihdosta arvioituaan, että sillä hetkellä se olisi voinut altistaa hänet retkahdukselle. Vertainen toivoi, että joku toinenkin hänen asuinyhteisössään alkaisi ottaa vastuuta välineiden vaihdosta, koska sille on paljon kysyntää. Vertainen kertoi yrittäneensä saada ystäviään ja tuttaviaan mukaan vertaistoimintaan: ”oon yrittäny saada jengii mukaan et miks te ette lähe mukaan sinne helppii, eihän se nyt iso vaiva oo”. Hän myhäili hiljattain onnistuneensa tässä, kun oli saanut kolme ystäväänsä kiinnostumaan vertaistoiminnasta ja lähtemään mukaan Osis-hankkeen kehittämispäivään.

Sekä vertaiset että Lumme-aktiivit olivat yrittäneet houkutella ihmisiä mukaan vertais- ja yhdistystoimintaan, mutta useimmiten heikoin tuloksin. Vertaisten mukaan huumeidenkäyttäjien mahdollisuudet sitoutua kansalaistoimintaan ovat monista eri tekijöistä johtuen heikot. Jos ihmisellä itsellään on kovin vaikea vaihe elämässään, voimavaroja osallistumiselle ei riitä. Erityisesti asunnottomuus estää osallistumista, kun elämä on vain seuraavan yösijan etsintää ja selviytymistä päivästä toiseen. Myös heikko psyykinen terveydentila, haastavampi vaihe omassa kuntoutumisprosessissa, perhekriisit ja muut henkilökohtaiset vastoinkäymiset mainittiin esteinä osallistumiselle. Kansalaistoimintaan sitoutuminen edellyttää vertaisten mukaan riittävän tasapainoisen elämäntilanteen ja hyvinvoinnin saavuttamista.

Toisena suurena esteenä osallistumiselle vertaiset pitivät holtitonta päihteidenkäyttöä. He erottivat toisistaan toimintakykyä ylläpitävän, suhteellisen hallitun huumeidenkäytön ja holtittoman, raskaaseen päihtymystilaan johtavan käytön (ks. myös Malin et al. 2006):

V: Se et joku käyttää ni ei kerro viel mitään siit käyttämisestä tai siis et sen sisäl on niinku suuri se vaihtelu...(...)...ettei sitä niinku huomaa osalta sitä käyttöä ees, et se on siinä et mihin sitä käytetään, et selviytyäkseen päivästä vai vetääkseen päin sekasin

Kun käyttö on toimintakykyä ylläpitävää, sitoutuminen vertaistoimintaan ja Lumme ry:n toimintaan nähtiin mahdollisena. Eräs vertaisista kuitenkin totesi, että on vaikea löytää riittävän tasapainoisia käyttäjiä, jotka pystyisivät sitoutumaan vertais- ja yhdistystoimintaan ja suorittaisivat heille annetuista tehtävistä. Vertaisen mukaan tämä on aiheuttanut etenkin Lumme ry:ssä melkoista päänvaivaa, koska toisaalta yhdistykseen kaivattaisiin lisää aktiivisia jäseniä ja myös aktiivikäyttäjät olisivat tervetulleita -onhan kysymys kuitenkin käyttäjähdistyksestä.

Muutammat vertaiset pohtivat, että parhaiten vertaisten ja Lumme-aktiivien yhteisöön sopivat ns. vanhemmat käyttäjät, joilla on enemmän elämäkokemusta ja ymmärrystä huumeidenkäytön nurjista puolista. He ovat usein kyllästyneitä päihde-ehdoiseen elämäntapaan ja päihdeidenkäytöstä on tullut joidenkin kohdalla lähinnä toimintakykyä ylläpitävää. Vertaisten puheissa kokeneempien käyttäjien vastakohtana esiintyivät nuoret käyttäjät, joiden mielestä huumeidenkäyttö on vielä hohdokasta.

V: ...(...)... mut ei ne oikeen tietsä tommostet kaksvitoset ni ei ne oikein sovi tohon mejän porukkaan... ne ajattelee niin eri lailla ja sit ku niinku pitäis lähtee jonneki kimpassa ni ku pitää sanoo et tajuutsä et siel pitäis olla sit järjissään et ei siel voi niinku, et sä voi nukkuu sielä ja maata ja oksennella mihinkään et pitäähän siel olla järjissään et mieta nyt vähän... niinku et ei mee millään jakeluun ni kyl se on vähän ku hakkais päätä seinään...(...)...

Joidenkin vertaisten mukaan monet nuoret pitävät käyttäjien ensisijaisena ongelmana sitä, että riippuvuutta aiheuttavien lääkkeiden määräämistä on terveydenhuollossa alettu valvomaan tiukemmin, kun taas vanhemmat käyttäjät suhtautuvat asiaan maltillisemmin ja haluaisivat keskittyä muulla tavoin parantamaan käyttäjien olosuhteita. Kysymys ei kuitenkaan välttämättä jaa mielipiteitä ainoastaan nuorten ja vanhempien käyttäjien välillä vaan myös aktiivikäyttäjien ja entisten käyttäjien välillä. Onkin syytä muistaa, että huumeidenkäyttäjät ovat heterogeeninen ryhmä, joka jakautuu erilaisiin eturyhmiin, joiden intressit eivät välttämättä aina kohtaa. (myös mm. McDermott 2014, 3; Jürgens 2008, 41.)

Toisaalta nuoria kohtaan tunnettiin myös empatiaa, heitä haluttiin auttaa ja heitä toivottiin mukaan vertais- ja yhdistystoimintaan. Eräät vertaiset totesivat seuranneensa varsin läheltä nuorten käyttäjien elämää ja havainneensa, että nuorten meno on huomattavasti hurjempaa kuin mitä se heidän omassa nuoruudessaan oli. Nämä vertaiset pitivät tärkeänä, että myös nuoria saataisiin mukaan vertaistoimintaan: "se on vaan niin et ku tuol on se ikä se 18". Nuoret tavoittaisivat toisia nuoria ja jakaisivat saman kokemusmaailman.

Käyttäjien vaikeuksia sitoutua kansalaistoimintaan voidaan selittää myös suomalaisten huume-markkinoiden ominaispiirteillä. Vaikka ihminen pystyisikin edellä kuvatunlaiseen hallittuun käyttöön, hänen vointinsa ja toimintakykynsä voivat vaihdella suuresti suomalaisille huume-markkinoille tyypillisten tarjonnan heilahtelujen vuoksi:

V: ihmiset ei pysty sitoutuu, tietsä, ku kaikkial muualla maailmassa, niinku esim. Tukholmassa, ni jos sul on rahaa ni sul on kamaa, Suomes ei välttämät oo niin, jos tääl ei oo kamaa ni tääl ei oo kamaa, piste. Sitä kamaa pitää lähtee hakee ulkomailta et sä saat ittees terveeks... ni siitä se johtuu mun mielestä et sä et pysty sitoutuu...(...)...

Tällaisessa toimintaympäristössä käyttäjä joutuu uhraamaan enemmän aikaa ja energiaa aineiden hankkimiseen kuin esimerkiksi toverinsa muualla Euroopassa ja kohtaamaan useampia päiviä, jolloin toimintakyky alenee. Eräs toinen vertainen toi esille, että suomalaiset huumeidenkäyttäjät ovat aikaisempaa huonokuntoisempia, kun sekakäyttö on lisääntynyt ja erilaiset muuntohuumeet ja lääkkeet ovat vallanneet jatkuvasti enemmän alaa suomalaisilla huumeemarkkinoilla. Vertaisen mukaan ihmiset ostavat yhä useammin aineita, joiden vaikutuksia he eivät tunne. Kun tuttua ainetta ei ole saatavilla, se korvataan jollain tuntemattomalla aineella.

Myös vertais- ja yhdistystoiminnan sisältä oli löydettävissä rakenteita, jotka vaikeuttavat uusien ihmisten osallistumista toimintaan. Eräs vertaisista selitti, että päästäkseen Lumme ry:n aktiivijäseneksi ihmisen on ensin ansaittava luottamus, kuten myös nykyisten aktiivien on aikoinaan täytynyt se ansaita:

V: et ei mekään sitä saatu et naps, ei sitä kukaan saa et naps et tietsä pitää vähän aikaa kattoo... ja pitää ensin vähän ymmärtää ja oppii tuntee et millanen se ihminen on et voiks sen lähettää jonneki et pystyyks se hoitaa sen hommansa niinku tietsä ettei se lähe käsistä

Jo lähtökohtaisesti epäluuloisia asenteita kohtaavalla käyttäjäyhdistyksellä ei ole varaa ottaa imagoriskejä ja siten ryhmän sisäinen kontrolli on tiukka. Lisäksi vertaisten ja Lummeaktiivien pieneen ja tiiviiseen ydinryhmään voi myös olla vaikeaa tulla mukaan.

V: ...(...)... kyl ne niinku haluis tietsä tulla ja muuta, mutku meki ollaan jo niin monta vuotta oltu tietsä se aika pieni ydinryhmä, se alle kymmenen (JL: henkilöä) et mä luulen et siihenkään ei oo kovin helppo tulla tietsä niinku ulkopuolisena...

Osis-hankkeen vertaiset ja ammattilaiset ovat myös yhdessä pohtineet tätä haastetta. Uusien vertaisten voi olla vaikeaa päästä mukaan ryhmään ja kokea kuuluvansa siihen tasavertaisina jäsenenä, kun tiivis ydinryhmä on jo muodostanut oman ryhmädynamiikkansa. Samalla Osis-hankkeen ydinajatuksena olisi kuitenkin juuri mahdollisimman laajasti toteutuva osallistaminen.

7 LOPUKSI

7.1 Yhteenveto ja johtopäätökset

Kun huumeidenkäyttäjät 1980- ja 1990-luvuilla ryhtyivät vähentämään huumehaittoja omissa yhteisöissään ja perustivat yhdistyksiä ja aktivistiryhmiä saadakseen huomiota ongelmilleen, he tuskin osasivat kuvitellakaan, millaisiin muutoksiin heidän ponnistelunsa lopulta johtaisivat. Nykyisin haittojen vähentäminen on olennainen osa huumeongelmien hallintaa erityisesti Länsimaissa, joista se on alkanut vähitellen levitä myös Itä-Eurooppaan, Aasiaan, Etelä-Amerikkaan ja Afrikkaan. Haittojen vähentämisen liikkeen toimijat ympäri maailmaa ovat verkostoituneet, perustaneet haittojen vähentämistä globaalilla tasolla edistävän kansainvälisen järjestön Harm Reduction Internationalin ja alkaneet kokoontua vuosittain järjestettävään Kansainväliseen haittojen vähentämisen konferenssiin. Haittojen vähentämisen paradigman laajentaessa vaikutuspiiriään huumeidenkäyttäjien toimintaympäristössä ja toimintapositiona on tapahtunut suuria muutoksia.

Käyttäjähdistyksiä on jo kaikilla mantereilla ja yhteensä 40 maassa. Huumeidenkäyttäjät ovat perustaneet myös oman kansainvälisen verkoston INPUD:n sekä useita alueellisia verkostoja. Haittojen vähentämisessä ja muussa huumetyössä on alettu hyödyntää yhä enemmän huumeidenkäyttäjien asiantuntemusta, osaamista ja halua osallistua huumeidenkäyttöön liittyvien ongelmien ratkaisemiseen. Vertaistoiminnan tehokkuudesta suhteessa ammattilaisten toteuttamiin haittojen vähentämisen interventioihin on kertynyt näyttöä jo yli 20 vuoden ajalta (Needle et al. 2004, 24). Nämä ovat merkittäviä globaaleja muutoksia, vaikka huumeidenkäyttäjät ovat toki edelleenkin varsin huono-osainen ja syrjäytetty väestönosa. Huumeidenkäyttäjät käynnistivät aikoinaan itse prosessin, jonka myötä heidän osallistumis- vaikutusmahdollisuutensa monissa yhteiskunnissa alkoivat vähitellen lisääntyä.

Suomessa haittojen vähentämisen toimenpiteisiin ryhtyminen oli seurausta asiantuntija- ja viranomaisvetoisesta poliittisesta prosessista, jossa huumeidenkäyttäjillä ei ollut sijaa (Tammi 2006, 33). Suomalaisen haittojen vähentämisen historian alkuvuosina he määrittyivät siten lähinnä erilaisten politiikkojen ja toimenpiteiden kohteiksi. Vinkin sosiaali- ja terveysneuvonnassa hyödynnettyjen osallistavien käytäntöjen myötä huumeidenkäyttäjien toimintapositiona alkoi kuitenkin muuttua. Ensin huumeidenkäyttäjistä tuli Vinkeissä työskentelevien ammattilaisten yhteistyökumppaneita, valistuneita käyttäjiä ja vertaisia. Vinkeissä kunnioitettiin huumeidenkäyttäjien omia ongelmanmäärittelyjä ja oltiin kiinnostuneita heidän tarpeistaan. Heidät kohdattiin arvostavasti ja heille tarjottiin autonomisen toimijan roolia. Sitten Vinkin ver-

taistoimintaan osallistuneet käyttäjät perustivat Vinkin työntekijöiden rohkaisemina ja tukena Käyttäjähdistys Suomen Lumme ry:n. Vuonna 2011 käynnistettiin Osis-hanke, jossa vertaisilla ja Lumme-aktiiveilla oli yhä merkittävämpi asema toiminnan suunnittelijoina, päätöksentekijöinä, vertaistoiminnan kehittäjinä ja käytännön työn toteuttajina.

Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt luomaan katsauksen huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminnan yhteiskunnallisia taustoja selittävään tutkimuskirjallisuuteen sekä esittelemään huumeidenkäyttäjien vertais- ja yhdistystoimintaa koskevaa aikaisempaa tutkimusta. Tutkielmani empiirisessä osuudessa olen tuonut esille Osis-hankkeessa ja Suomen Lumme ry:ssä työskentelevien entisten ja nykyisten huumeidenkäyttäjien kokemuksia yhteiskunnallisesta osallistumisesta ja vaikuttamisesta. Seuraavaksi vastaan tutkimuskysymyksiini vielä mahdollisimman tiiviisti ja tarkastelen tutkimustuloksiani aikaisemman tutkimuskirjallisuuden valossa.

1) Millaisia kansalaistoimijoita Osis-hankkeen vertaiset ja Lumme-aktiivit ovat ja millaisia merkityksiä he kansalaistoiminnalleen antavat?

Vertaiset ja Lumme-aktiivit olivat auttaneet toisia käyttäjiä ja pyrkineet vähentämään huumehaittoja omissa verkostoissaan jo ennen kuin olivat lähteneet mukaan Vinkin tai Osiksen vertaistoimintaan. Järjestettyyn vertaistoimintaan osallistuminen koettiin siten luonnollisena jatkumona omatoimivertaisuudelle. Margaret Weeks et al. (2009, 341–342) ja Samuel Friedman (1996, 5–6) ovat todenneet, että yhteiskunnan marginaalissa elävien huumeidenkäyttäjien kulttuuriin kuuluvat keskinäisen avunannon ja vastavuoroisuuden perinteet muodostavat hyvän pohjan vertaistoiminnalle. Köyhyys, huumeidenkäytön laittomuus ja palvelujärjestelmän kyvyttömyys vastata huumeidenkäyttäjien tarpeisiin tarkoittavat usein sitä, että huumeidenkäyttäjien on nojattava toisiinsa tarvitessaan apua. Kiinteissä ystäväpiireissä jaetaan lähes kaikki, vaihdetaan runsaasti tietoa ja kokemuksia sekä tuetaan ja autetaan muita ryhmän jäseniä mahdollisuuksien mukaan. Kun käyttäjät ovat tottuneet keskinäisiin riippuvuussuhteisiin, vertaistoiminta on heidän kulttuuriinsa sopiva tapa edistää oman yhteisönsä hyvinvointia.

Vertaisille ja Lumme-aktiiveille kansalaistoiminnasta oli tullut tärkeä osa elämää ja joidenkinkin kohdalla jopa yksi keskeisimmistä elämänsisällöistä. Erityisesti pidemmällä kuntoutumisprosessissaan olevat vertaiset ja Lumme-aktiivit omistivat hyvin suuren osan arjestaan vertais- ja yhdistystoiminnalle. Heidän puheissaan kansalaistoiminta muistutti päivätyötä, työuraa tai jopa elämäntehtävää. Näitä vertaisia ja Lumme-aktiiveja olen nimittänyt konkareiksi ja käyttäjäaktivisteiksi. Myös Katja Malin-Kaartinen et al. (2008, 36–37) ovat Vinkin

vertaistoimintaa koskevassa tutkimuksessaan havainneet, että aktiivisimmille osallistujille vertaistoiminnasta oli tullut elämäntapa ja luonnollinen osa omaa identiteettiä. Yhä päihdemaailmassa elävillä vertaisilla ei luonnollisestikaan ollut yhtä paljon voimavaroja käytettäväänään kuin konkareilla, mutta suhteessa elämäntilanteisiinsa he osallistuivat vertaistoimintaan varsin aktiivisesti. Nämä kurkottajiksi nimeämäni vertaiset ikään kuin kurottautuivat vertaistoimintaa kohden toivoen voivansa tulevaisuudessa kehittyä vertaisina ja sijoittaa enemmän aikaa vertaistoimintaan.

Kurkottajat suhtautuivat vertaistoimintaan toiveikkaasti: he ajattelivat, että sosiaalisen ja merkitykselliseltä tuntuvan toiminnan myötä elämään tulisi enemmän sisältöä, mikä voisi auttaa heitä myös vähentämään päihteenkäyttöään tai jopa lopettamaan sen kokonaan. Muutamissa tutkimuksissa onkin todettu, että vertaistoimintaan osallistuminen on johtanut joidenkin ihmisten kohdalla huumeidenkäytön vähentämiseen tai lopettamiseen ja kannustanut ihmisiä eteenpäin elämässään (Malin-Kaarinen et al. 2008, 30–31; Weeks et al. 2009, 335; Latkin et al. 2003, 338). Kurkottajille vertaistoiminta voi merkitä elämänsyrjästä kiinni saamista ja pitkällä tähtäimellä mahdollisesti myös konkariksi ja käyttäjäaktivistiksi kehittymistä. Sekä kurkottajien että konkareiden kansalaistoimijuus näytti perustuvan monille erilaisille identiteeteille ja rooleille, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Yhtenä päivänä vertainen voi itse olla surkeassa jamassa ja muiden avun ja hyvän tahdon armoilla ja toisena päivänä taas kantatella muita ihmisiä. Kokemus autetuksi ja arvostetuksi tulemisesta voi synnyttää halun auttaa muita. Mahdollisuus auttaa muita ja tuntea sitä kautta itsensä tärkeäksi auttaa puolestaan rakentamaan positiivista minäkuvaa, mikä on pitkään päihdemaailmassa eläneille ihmisille usein merkittävä askel kohti parempaa tulevaisuutta.

Vertaisten oli vaikea erottaa vertaistoimintaa muusta arjestaan ja yksityiselämästään. Auttamistilanteet syntyivät usein hetkessä ja niitä saattoi tulla eteen missä vain ja milloin vain. Vertaistoiminta ei ollut heille siten mikään muusta elämästä erotettavissa oleva vapaaehtoistyö. Kuten myös Malin-Kaartinen et al. (2008, 36) ja Margaret Weeks et al. (2009, 338) ovat todenneet, vertaisuutta kannettiin mukana jatkuvasti. Toisaalta tämä on yksi vertaistoiminnan vahvuuksista: vertaisilta voi saada apua missä vain ja mihin vuorokaudenaikaan tahansa. Samalla se on myös haaste vertaisten jaksamiselle. Suurella antaumuksella ja vastuuntunnolla vertaistoimintaan suhtautuvilla ihmisillä on suuri riski ylikuormittua ja uupua. Osis-hankkeessa ongelmaan on reagoitu luomalla vertaisten jaksamista tukevia toimintatapoja. Hankkeen työntekijät arvioivat jatkuvasti kunkin vertaisen tilannetta, työvuorojen sopivaa määrää ja toiminnan kuormittavuutta. On kuitenkin vaikea määritellä, mikä on liikaa tai liian

vähän vastuuta ja millainen määrä työtä sopii kenellekin. Toisaalta vastuun antaminen voimaannuttaa vertaisia ja palvelee heidän hyvinvointiaan. Vertainen voi tuntea itsensä turhaksi ja merkityksettömäksi, jos vastuuta ei anneta riittävästi. Toisaalta liian suuren vastuun kantaminen voi johtaa uupumiseen. Ammatillaisen tehtävänä on huolehtia, että työn kuormittavuus on tasapainoisessa suhteessa vertaisen voimavaroihin nähden. (Virokannas et al. 2014, 28.)

Vertaiset määrittivät oman työpanoksensa ja asiantuntemuksensa hyvin merkittäväksi voimavaraksi Osis-hankkeelle. Omat kokemukset piikkihuumeidenkäytöstä ja siihen liittyvistä terveydellisistä ja sosiaalisista haitoista muodostivat vertaisten asiantuntijuuden ja osaamisen perustan. Sekä konkarit että kurkottajat olivat löytäneet kansalaistoiminnasta uutta merkitystä elämäänsä: se oli antanut heille tilaisuuden olla hyödyksi muille ihmisille, käyttää omaa asiantuntemustaan ja ponnistella jonkin yhteisen hyvän edistämiseksi. Vertais- ja yhdistystoiminnassa omat vahvuudet pääsivät esille ja niiden piirissä oli koettu paljon onnistumisia. Vertaiset olivat saavuttaneet myös ammattilaisten luottamuksen ja arvostuksen. Nämä kokemukset tarjosivat entisille ja nykyisille huumeidenkäyttäjille uutta tapaa rakentaa identiteettiään ja omanarvontunnettaan sekä määritellä itsensä yhteiskunnan hyödyllisiksi jäseniksi. Myös Eliina Virokannas (2014, 666) on havainnut, että entisille ja nykyisille käyttäjille Katuklinikan vertaisena toimiminen merkitsi mahdollisuutta omaksua ”narkomaanin” identiteetille vaihtoehtoinen tapa nähdä itsensä.

Jo aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että vertais- ja yhdistystoiminta ovat tarjonneet huumeidenkäyttäjille turvallisia ja hyväksyviä tiloja, joissa heidän on ollut mahdollista omaksua valtakulttuurin normeja ja ennakkoluuloja kyseenalaistavia rooleja ja identiteettejä (mm. Anker 2006, 47–48, 56; Wieloch 2002, 50–51; Tammi 2004, 390; Kerr et al. 2006, 67; Trautmann 1995b). Useimmissa yhteiskunnissa piikkihuumeidenkäyttäjien on lähes mahdollista saavuttaa tunnustusta ja hyväksyntää päihdemaailman ja sen lainalaisuuksien ulkopuolella. Jørgen Anker (2006, 54) on todennut, että tanskalaisen käyttäjäyhdistyksen aktiivien arki ja sosiaaliset suhteet pyörivät pitkälti yhdistyksen ympärillä, koska muutoin heidän olisi ollut vaikeaa löytää elämäänsä merkityksellistä sisältöä tai yhteisöä, johon kiinnittyä. Vertais- ja yhdistystoiminta voivat tarjota joillekin entisille ja nykyisille huumeidenkäyttäjille ainoan mahdollisuuden rakentaa aktiivisen kansalaisen identiteettiä, tehdä jotain tärkeää ja löytää pysyviä ihmissuhteita (Anker 2006, 54; Latkin et al. 2003, 338). Tässä piilee luultavasti myös yksi keskeisimmistä selityksistä sille, miksi jotkut tutkielmassani esiintyneistä vertaisista ja Lumme-aktiiveista suhtautuivat kansalaistoimintaan niin suurella intohimolla.

Toisin kuin esimerkiksi Neil Wielochin (2002) tutkimuksessa esiintyneet kalifornialaiset vertaiset ja käyttäjäaktivistit, Osis-hankkeen vertaiset ja Lumme-aktiivit eivät viitaneet itseensä tai muihin ihmisiin ”ylpeinä käyttäjinä” eivätkä puhuneet huumeidenkäytöstä haluttavana ja vaihtoehtoisena elämäntapana. Vaikka he korostivat huumeidenkäyttäjien oikeuksia ja asemaa tasavertaisina kansalaisina, huumeidenkäyttö määrittyi heidän puheissaan enimmäkseen ongelmaksi. Tämä selittyy ennen kaikkea sillä, että kaikilla heistä oli hyvin pitkä kokemus piikkihuumeidenkäytöstä, huumeidenkäyttöön liittyvä alkuaikojen viehätys oli jo kaukana takanapäin ja huumeidenkäytöstä oli seurannut vakavia sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja. Kokemusasiantuntijuus merkitsi Osis-hankkeen vertaisille ja Lumme-aktiiveille kuitenkin vaikeiden kokemusten ja yleensä leimaavaksi mielletyn subjektiposition muuttamista vahvuudeksi (vrt. Wieloch 2002, 51). Auttamistilanteissa oma elämänkokemus muuttui kaikkein tärkeimmäksi työkaluksi. Kokemusasiantuntijuus tarjosi vertaisille ja Lumme-aktiiveille lisäksi tietynlaista auktoriteettiasemaa: heillä oli jotain, mitä alan ammattilaisilta, asiantuntijoilta ja päättäjiltä yleensä puuttui.

Joidenkin vertaistoiminnan konkarien työskentely oli alkanut saada ammattimaisia piirteitä. Vertaistoiminta koettiin työksi ja kentällä kohdatut ihmiset asiakkaiksi. Oma arki ja kokemusmaailma olivat vähitellen erkaantumassa aktiivisesti huumeita käyttävien ihmisten ympyröistä. Konkareille oli ehtinyt kertyä paljon kokemusta haittojen vähentämisestä ja muusta huumeityöstä. Lisäksi oman kuntoutumisen eteen oli tehty kovasti töitä, joten on aivan luonnollista, ettei elämä pyörinyt enää päihteidenkäytön ja käyttäjäpiirien ympärillä. Toisaalta Virokannas (2014, 663) on todennut, että Katuklinikan vertaiset erottelivat selkeästi ammattilaisilla olevan perinteisen asiantuntijuuden omasta kokemusasiantuntijuudestaan, vaikka molemmat asiantuntijuuden lajit koettiin yhtä lailla arvokkaina. Vertaisina toimivien ihmisten vaihtelevat elämäntilanteet ja toimintapositiont ovat vertaistoiminnan kokonaisuuden kannalta suuri vahvuus. Stabiilimman elämäntilanteen saavuttaneet vertaiset voivat sitoutua vertaistoimintaan voimakkaammin ja työskennellä suunnitelmallisemmin. Päihdemaailmassa elävät vertaiset taas pääsevät luomaan uusia kontakteja yhteiskunnan tuen ulkopuolelle jääneisiin ihmisiin. Yksi vertaisista toi myös esille, että toisen käyttäjän aidon ymmärtämisen edellytyksenä oli se, että omat kokemukset olivat riittävän tuoreessa muistissa.

Kokeneimpien vertaisten siirtyminen ”ammattilaisten leiriin” voi parantaa laajemminkin mielessä huumeidenkäyttäjien yhteiskunnallista asemaa. Virginia Montañés Sánchez ja Josep Oomen (2009, 220) ovat esittäneet, että professionalisoitumisen myötä käyttäjät ovat yhä enenevässä määrin vapautuneet leimoistaan ja saavuttaneet aseman itseään edustamaan kykenevi-

nä kansalaisina. (Montañés Sánchez & Oomen 2009, 220.) Vertaistoiminnassa haasteena on kuitenkin päihdetyöstä kiinnostuneiden vertaisten kouluttautumisen ja uralla etenemisen tukeminen. Vinkissä ja Osis-hankkeessa tähän on pyritty palkkaamalla vertaisia harjoittelijoiksi (Malin-Kaartinen et al. 2008, 24–25; Virokannas et al. 2014, 36). Jotta huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia voitaisiin todella edistää, heillä tulisi kuitenkin olla mahdollisuus saavuttaa myös perinteisen asiantuntijan, palkkatyöntekijän ja johtajan asema (Efthimiou-Mordaunt 2014).

2) Mihin vertaiset ja Lumme-aktiivit pyrkivät toiminnallaan vaikuttamaan ja millaisia vaikutuskeinoja he käyttävät?

Vertaisten ja Lumme-aktiivien useimmin mainitsemia tavoitteita olivat toisten ihmisten auttaminen, huumeidenkäyttäjien kohdistuvien ennakkoluulojen muuttaminen sekä huumeidenkäyttäjien tasavertaisen ja ihmisarvoisen kohtelun edistäminen erityisesti palvelujärjestelmässä, mutta myös laajemmin suomalaisessa yhteiskunnassa. He toivoivat, että huumeidenkäyttäjien alettaisiin vielä jonakin päivänä suhtautua normaaleina ja tasavertaisina kansalaisina. Lumme-aktiivit pyrkivät myös vaikuttamaan palvelujärjestelmän käytäntöihin ja sen kykyyn vastata huumeidenkäyttäjien tarpeisiin. Vertaiset ja Lumme-aktiivit eivät pitäneet ainoastaan viranomaisten, sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten ja päättäjien asenteita ja toimintatapoja ongelmallisina, vaan näkivät myös huumeidenkäyttäjien asenteissa ja toiminnassa parantamisen varaa. Heidän tavoitteenaan oli saada yhä useammat huumeidenkäyttäjät sitoutumaan haittojen vähentämisen käytäntöihin ja kantamaan vastuuta myös muiden ihmisten hyvinvoinnista. He yrittivät myös lisätä huumeidenkäyttäjien luottamusta palvelujärjestelmään ja viranomaisiin, jotta nämä voisivat hyötyä yhteiskunnan tarjoamista palveluista.

Kentällä ihmisten parissa toimiminen ja yksilökohtainen auttaminen koettiin kaikkein merkityksellisimmäksi ja itselle ominaisimmaksi tavaksi vaikuttaa huumeidenkäyttäjien hyvinvointiin. Vaikka mahdollisuuksia osallistua Osis-hankkeen kehittämiseen ja päätöksentekoon sekä hankkeen edustamiseen erilaisissa tapahtumissa ja tilaisuuksissa pidettiin hyvinä, vertaiset puhuivat eniten kenttätöistään. Kentällä oli koettu myös suurimmat ja mieleenpainuvimmat onnistumiset. Vertaisten työotteeseen kuului voimakas kannattelu, yhdessä tekeminen, tukea tarvitsevan ihmisen rinnalla kulkeminen ja joustaminen hänen tarpeidensa mukaan. Asioidessaan ihmisten kanssa erilaisissa palveluissa vertaiset pyrkivät läsnäolollaan varmistamaan, että nämä saivat asiallista kohtelua ja tarvitsemaansa apua. Sinikka Törmä (2009, 121) on tuonut esille, että juuri tällaista tukea varsinkin kaikkein vaikeammassa asemassa olevat käyt-

täjät tarvitsevat. Lisäksi vertaiset korostivat aidon välittämisen ja ymmärryksen merkitystä: oma kokemus huumeidenkäytöstä auttoi heitä luomaan toisiin käyttäjiin luottamuksellisen ja läheisen suhteen ja siten keventämään näiden kantamia taakkoja.

Vertaiset mahdollistivat Katuklinikan ammattilaisten työskentelyn vaikeasti tavoitettavien ihmisten parissa. Ammattilaiset saavuttivat ihmisten luottamuksen vertaisen avulla ja vertaiset pitivät huolta ammattilaisten työrauhasta ja turvallisuudesta. Katuklinikan kotikäynneillä vertaiset toimivat eräänlaisina kapellimestareina, jotka pitivät tilanteen hallinnassa. Virokannas (2014, 663–664) on todennut saman ja tuonut lisäksi esille, että vertaiset tulkkasivat ammattilaisille esimerkiksi asiakkaiden käyttäytymisen syitä ja taustoja. Vertaiset myös rohkaisivat ihmisiä kertomaan ammattilaisille rehellisesti ongelmistaan, jotta nämä saisivat oikeanlaista apua. Vertaisten mukaan kotikäynneillä tavattujen ihmisten oli helpompi puhua heille kuin ammattilaisille, koska entisinä ja nykyisinä piikkihuumeidenkäyttäjinä vertaiset kykenivät todella ymmärtämään toisia käyttäjiä. Vertaisen läsnäolo vähensi siten käyttäjien pelkoja ja häpeäntunteita (myös Malin-Kaartinen et al. 2008, 39–40).

Vertaiset ja Lumme-aktiivit uskoivat voivansa vaikuttaa niin huumeidenkäyttäjien kuin näiden kanssa työskentelevien ammattilaistenkin asenteisiin ja toimintatapoihin keskustelemalla heidän kanssaan ja tarjoamalla heille asiallista tietoa. Huumeidenkäyttäjien kohdalla kysymys oli yleensä haittojen vähentämisen käytäntöjä ja palvelujärjestelmää koskevan tiedon levittämisestä. Tarkoituksena oli vähentää ihmisten ennakkoluuloja viranomaisia ja palvelujärjestelmää kohtaan, lisätä heidän tietoisuuttaan omista oikeuksistaan ja saada heidät soveltamaan arjessaan haittojen vähentämisen käytäntöjä. Sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisia kohdattaessaan vertaiset ja Lumme-aktiivit puhuivat käyttäjien kunnioittavan kohtaamisen puolesta ja tarjosivat tietoa käyttäjien arjesta ja ongelmista. Myös Malin-Kaartisen et al. (2008, 39) tutkimuksesta löytyi pieni vihje siitä, että joidenkin vertaisten tavoitteena ei ollut ainoastaan viedä haittojen vähentämisen viestiä toisille käyttäjille, vaan vaikuttaa tilaisuuden tullessa myös viranomaisten ja ammattiauttajien asenteisiin. Weeks et al. (2009, 340) puolestaan havaitsivat, että jotkut heidän haastattelemistaan vertaisista olivat alkaneet puhua haittojen vähentämisen puolesta laajemminkin omassa yhteisössään, vaikka sitä ei ollut heille ehdotettu.

Lumme-aktiivien puheissa korostui pyrkimys vaikuttaa huumeidenkäyttäjien sosiaaliseen statukseen ja kohteluun suomalaisessa yhteiskunnassa sekä heidän etujensa toteutumiseen palvelujärjestelmässä. Aktiivit eivät esiintyneet radikaaleina käyttäjäaktivisteina, vaan melko maltillisina ja poliittisesti neutraaleina toimijoina, jotka uskoivat voivansa saada muutosta aikaan ennen kaikkea keskustelun ja tiedottamisen sekä viranomaisten ja palvelujärjestelmässä toi-

mivien ammattilaisten kanssa tehtävän yhteistyön kautta. Ajatuksena oli, että tietoisuutta lisäämällä huumeidenkäyttäjät alettaisiin nähdä ns. normaaleina ihmisinä, jolloin heidän kohtaamansa syrjintä ja leimaaminen vähenisivät. Heidät alettaisiin tällöin ymmärtää tasavertaisina kansalaisina, joilla on oikeus puhua omasta puolestaan, määritellä omia tarpeitaan ja saada hyvää hoitoa.

Lumme-aktiivit ja myös jotkut vertaiset pyrkivät omalla esiintymisellään, käytöksellään ja toiminnallaan murtamaan ennakkoluuloja. Lumme ry:n järjestämät siivoustalkoot, aloite likaisten pistovälineiden palautusastioiden asentamisesta Helsingin puistoihin ja palautusastioiden tyhjentämisestä huolehtiminen olivat hyvä esimerkki tästä. Aktiivit halusivat osoittaa, että huumeidenkäyttäjät voivat olla vastuullisia kansalaisia, jotka välittävät myös muiden ihmisten terveydestä ja turvallisuudesta. He näkivät arkiset vuorovaikutustilanteet tilaisuuksina muuttaa asenteita. Kun ihmiset huomaavat oman kokemuksensa perusteella, että huumeidenkäyttäjät voivat olla luotettavia ja huomaavaisia ihmisiä, ennakkoluulot vähenevät. Vaikka vertaiset ja Lumme-aktiivit suhtautuivat varsin kriittisesti valtakulttuuria edustaviin käsityksiin normaalista, he pitivät silti oman normaaliutensa korostamista tehokkaimpana keinona parantaa huumeidenkäyttäjien yhteiskunnallista asemaa. Jørgen Anker (2006, 50) on havainnut, että myös tanskalaisen käyttäjäyhdistyksen aktiivien strategiana oli näyttää olevansa niin sanotusti kunnan kansalaisia. Voidaan kuitenkin pohtia, millaista on joutua jatkuvasti todistelemaan omaa ”normaaliutta” ja ”kunnollisuutta” ja esiintymään jonkin syrjityn vähemmistöryhmän edustajana.

Useimpien käyttäjäyhdistysten toimintaan kuuluvat samanaikaisesti huumeidenkäyttäjien yksilökohtainen tukeminen ja pyrkimys vaikuttaa palvelujärjestelmään ja yhteiskunnan rakenteisiin (Johnson 2006, 141–143; Albert 2012, 7; Friedman 1996, 3; Tops 2006, 71–73; 80–81). Sama koskee Lumme-aktiiveja. Vertaisina he työskentelevät katutasolla huumeidenkäyttäjien parissa, jolloin nämä saavat apua heti. Samalla he pyrkivät niin vertais- kuin yhdistystoiminnan keinoin muuttamaan huumeidenkäyttäjiä syrjiviä sosiaalisia ja kulttuurisia rakenteita sekä puolustamaan huumeidenkäyttäjien etuja suhteessa palvelujärjestelmään, jotta myös huumeidenkäyttäjien yhteiskunnalliset olosuhteet paranisivat vähitellen. A. R. Henman et al. (1998, 399–401) ovat tuoneet esille, että joissain tapauksissa käyttäjäaktivistien kaksoisrooli vertaisina ja yhdistysaktiiveina voi aiheuttaa ristiriitoja. Käyttäjäaktivistit voivat nimittäin turhautua vertaistoiminnan kyvyttömyyteen reagoida huumehaittoja tuottaviin rakenteellisiin ongelmiin ja kokea, ettei heillä ole riittävästi vaikutusvaltaa ammatillisvetoisissa projekteis-

sa. Lumme-aktiiveille kaksoisrooli ei kuitenkaan tuottanut ongelmia, koska he kokivat Vin-kin, Osiksen ja Lumpeen muodostavan yhtenäisen rintaman ja jakavan yhteiset tavoitteet.

3) Millaisina vertaiset ja Lumme-aktiivit näkevät huumeidenkäyttäjien mahdollisuudet osallistua kansalaistoimintaan ja vaikuttaa itseään koskettaviin asioihin yhteiskunnassa? Mitkä tekijät heidän kokemustensa mukaan toisaalta vähentävät ja toisaalta lisäävät huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia?

Vertaiset ja Lumme-aktiivit paikansivat huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet ihmisten arjen ja yksilökohtaisen auttamisen tasolle. Samalla he tiedostivat, että huumeidenkäyttäjien huono-osaisuus ja erilaiset huumehaitat ovat suurimmaksi osaksi seurausta huumeita käyttäviä kansalaisia syrjäyttävistä huume-, kriminaali-, sosiaali- ja terveyspoliittisista linjauksista, jolloin poliittinen vaikuttaminen olisi kaikkein tehokkain keino edistää huumeidenkäyttäjien hyvinvointia ja yhteiskunnallista osallisuutta. Vertaisten ja Lumme-aktiivien mukaan huumeidenkäyttäjillä ei kuitenkaan ole mitään asiaa yhteiskunnan päätöksentekokoelimiin heikon sosiaalisen statuksensa ja huumeisiin liittyvän moraalisen paniikin vuoksi (myös Weeks et al. 2009, 343).

Käyttäjyhdistys Suomen Lumme ry:n vaikutusmahdollisuudet olivat aktiivien mielestä lisääntyneet muutaman vuoden sisällä. Yhdistys oli vihdoin saanut hieman rahoitusta sekä enemmän näkyvyyttä ja yhteistyöpyyntöjä. Lisäksi Helsingin kaupunki oli hyväksynyt Lumme ry:n ehdotuksen likaisille pistovälineille tarkoitettujen palautusastioiden asentamisesta muutamaa Helsingin puistoihin, mikä koettiin aktiivien keskuudessa suurena saavutuksena. Pienillä edistysaskelilla oli heille suuri symbolinen merkitys, koska ne vahvistivat heidän luottamustaan yhdistyksen tulevaisuuteen. Käyttäjyhdistykseen ja joukkovoimaan uskottiin, vaikka yksittäisten käyttäjien vaikutusmahdollisuudet koettiin kohtalaisen heikoiksi. Jo käyttäjyhdistyksen säännöllistä toimintaa ja koossa pysymistä voidaan pitää suurena saavutuksena. Pyörittämällä järjestelmällisesti omaa yhdistystä ja toimimalla yhteisönsä hyväksi käyttäjät haastavat stereotyyppisen käsityksen itsekeskeisistä ja epäluotettavista ”narkkareista” (Anker 2006, 54–55).

Vertaiset ja Lumme-aktiivit toivat esille, että kokemusasiantuntijuutta oli vähitellen alettu arvostaa sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän piirissä. Peter McDermott (2014, 4) on todennut, haittojen vähentämisen kentälle ja laajemminkin sosiaali- ja terveyspalveluihin rantautunut osallistamis- ja kokemusasiantuntijuusbuumi voi todellakin tarjota huumeidenkäyttäjille

tilaisuuden vaikuttaa palvelujärjestelmän käytäntöihin, puolustaa omia oikeuksiaan ja kohen-
taa yhteiskunnallista asemaansa. Vaikka kysymys ei olisikaan aidosta halusta osallistaa käyt-
täjiä päätöksentekoon ja parantaa heidän yhteiskunnallista asemaansa, osallistamisretoriikan
ja -intoilun seurauksena syntyneet rakenteet voivat luoda käyttäjille oivan mahdollisuuden
perätä osallistumisoikeuksiaan.

Riskinä osallistamispyrkimyksissä on kuitenkin se, että huumeidenkäyttäjät jäävät ”osallista-
misloukkuun”. Vapaaehtoistyöntekijän, kokemusasiantuntijan ja apulaisen roolista voi olla
liian pitkä matka enemmän vaikutusvaltaa sisältäviin tehtäviin. Lisäksi voi käydä niin, että
suuri osa kokemusasiantuntijoiden ja käyttäjäaktivistien ajasta kuluu palveluiden tuottamiseen
sekä erilaisissa kokouksissa ja kehitysryhmissä istumiseen, mutta samalla valta päättää huu-
meidenkäyttäjää koskettavista asioista jää edelleen viimekädessä asiantuntijoille, ammattilai-
sille ja päättäjille. Marginaalista ja kriminalisoitua vähemmistöryhmää edustavien ihmisten
näkemys on helppo sivuuttaa, kun valtavirran intressit ja yhteiskunnassa vallitsevat valta-
suhteet määrittävät päätöksentekoprosessia. (Tops 2006, 77; 80; Efthimiu-Mourgant 2014;
Jürgens 2008 33, 56–63; Jauffret 2014; Anker et al. 2006, 11–12 ; Asmussen 2003.)

Vertaisten ja Lumme-aktiivien puheiden perusteella vaikuttaa siltä, että Osis-hankkeen mu-
kaan ottamisen ideologiassa ei ole kysymys pelkästä osallistamisretoriikasta. He kokivat, että
heidän näkemyksillään oli suuri painoarvo hankkeen päätöksenteossa ja että he pääsivät osal-
listumaan kaikkeen, mihin halusivat. Ongelmana näytti olevan enemmänkin se, että erityisesti
etävertaisten oli vaikea löytää voimavaroja niin laajamuotoiseen ja intensiiviseen osallistumi-
seen. Lisäksi kentällä ihmisten parissa työskentely oli vertaisille ominaisin tapa toimia ja
hyödyntää omaa asiantuntemustaan. Vertaisuus oli helppo tuoda omaan arkeen ja elämänpii-
riin, mutta esimerkiksi kokouksiin osallistuminen olisi vaatinut jo enemmän ponnisteluja.
Samuel Friedman (1996, 9) ja Greg McFarlane (2014, 3) sekä Lumpeen puheenjohtaja Sami
Henttonen (30.5.2013) ovat tuoneet esille, että monet huumeidenkäyttäjät vierastavat muodol-
lisen oloisia kokoontumisia ja tilaisuuksia. Konkarit olivat varmasti jo sopeutuneet kokousten
ja neuvottelujen maailmaan, mutta edelleen päihdemaailmassa eläville vertaisille ne näyttäy-
tyivät todennäköisesti melko vieraina toimintamuotoina.

Vertaiset ja Lumme-aktiivit mainitsivat myös Helsingin sosiaaliviraston järjestämät Yhteisellä
asialla – samalla viivalla –tilaisuudet ja A-Klinikasäätiöltä tulleet yhteistyöpyynnöt hyvinä
mahdollisuuksina päästä vaikuttamaan palvelujärjestelmään ja sen piirissä työskentelevien
ammattilaisten ja asiantuntijoiden kykyyn ymmärtää huumeidenkäyttäjää ja heidän tarpeitaan.
He ajattelivat voivansa muuttaa viranomaisten sekä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten

asenteita ja toimintatapoja, mutta yhteiskunnan päätöksentekoeleimiin huumeidenkäyttäjillä ei heidän mukaansa ole pääsyä. Jopa suuremmat ja vakiintuneemmat käyttäjäyhdistykset ja muut käyttäjien oikeuksia ajavat organisaatiot ovat törmänneet samaan ongelmaan. Niillä on ollut vaikutusvaltaa sosiaali- ja terveydenhuollon linjauksiin ja käytäntöihin, koska asiakkaina ja potilaina käyttäjillä on ollut legitiimi asema vaatia oikeuksiaan ja tarpeidensa huomioimista. Poliittisiin päätöksentekoprosesseihin heitä ei ole kuitenkaan onnistuttu osallistamaan. (Assmussen Frank 2010, 20–22; Albert 2011, 18; Jürgens 2008, 48; Tops 2006, 78.)

Vertaisten ja Lumme-aktiivien kokemuksen mukaan huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia vähentävät ennen kaikkea käyttäjien marginaalinen asema yhteiskunnassa, huono-osaisuus, kaoottinen päihteidenkäyttö ja vaikeat elämäntilanteet sekä viileä asenneilmapiiri. Asunnottomalla ja köyhällä käyttäjällä, joka on sekä fyysisesti että psyykkisesti huonossa kunnossa ja jonka päivät täyttyvät aineiden metsästyksestä, on hyvin heikot mahdollisuudet osallistua ja sitoutua kansalaistoimintaan. Suomalainen sekakäyttöä suosiva päihdekulttuuri, paikallisille huumemarkkinoille tyypilliset tarjonnan heilahtelut sekä muuntohuumeiden lisääntynyt tarjonta heikentävät huumeidenkäyttäjien toimintakykyä. Kansalais-toimijoina he joutuvat monesti kohtaamaan ennakkoluuloja. Esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa käyttäjien tukena toimivien vertaisten asiantuntemusta ja työpanosta ei osata aina arvostaa (myös Virokannas 2014, 665–666).

Erityisesti käyttäjäyhdistykseen on vaikea löytää uusia aktiiveja, mikä tekee yhdistyksestä heikon ja haavoittuvaisen. Paineet ennaltaehkäistä uskottavuus- ja luottamusongelmia sekä tiivis ydinryhmä voivat korottaa osallistumiskynnystä vielä entisestään. Lisäksi nykyiset Lumme-aktiivit ovat pääsääntöisesti ns. vanhoja käyttäjiä ja päihdekuntoutujia, jotka ovat kyllästyneitä päihde-ehtoiseen arkeen eivätkä enää liitä kovien huumeiden käyttöön juurikaan positiivisia mielleyhtymiä. Heidän puheissaan toimintakykyä ylläpitävää päihteidenkäyttöä oltiin valmiita ymmärtämään, mutta kaoottiseen päihteidenkäyttöön ja sekakäyttöön suhtauduttiin kriittisesti. Muutamit tutkijat ovatkin todenneet, että entisillä huumeidenkäyttäjillä saattaa olla moralisoivia asenteita aktiivikäyttäjiä kohtaan eivätkä he välttämättä hyväksy sitä, että toiset eivät heidän laillaan halua lopettaa huumeidenkäyttöään (Anker 2006, 48; Trautmann 1995a; 101; Brandsberg Willersrud & Olsen 2006, 101). Huumeidenkäyttöä, vaihtoehtoista elämäntapaa ja huumeekulttuuria arvostavat ihmiset eivät siten välttämättä mahdu mukaan Lumpeen toimintaan.

Ylipäätänsä on hyvin kyseenalaista, edustavatko pienet, muutaman aktivistin pyörittämät yhdistykset kovinkaan laajaa osuutta käyttäjistä (McDermott 2014, 3; Jürgens 2008, 41; Fried-

man 1996, 4). Erilaisten käyttäjäyhteisöjen ja ryhmien asenteet, tarpeet, elämäntilanteet ja kulttuurit voivat erota toisistaan suurestikin (McDermott 2014, 3; Jürgens 2008, 41; Friedman 1996, 4). Vertaisten ja Lumme-aktiivien puheissa ”vanhat käyttäjät” ja ”nuoret käyttäjät” esiintyivät kahtena hyvin erilaisena ryhmänä, joiden intressejä on vaikea sovittaa yhteen. Näitä ryhmiä erotti etenkin suhtautuminen päihteidenkäyttöön. Sekakäyttö ja raskaan päihtymystilan tavoittelu ei kuulunut vertaisten ja Lumme-aktiivien mukaan vanhojen käyttäjien kulttuuriin yhtä voimakkaasti kuin nuorten kulttuuriin. Nuorista kannettiin kyllä paljon huolta ja heitä toivottiin mukaan vertais- ja yhdistystoimintaan, mutta samalla heidän kykyinsä ottaa vastuuta ja olla riittävän hyvässä kunnossa vertaisen tai yhdistysaktiivin tehtäviä hoitaessaan suhtauduttiin skeptisesti. Myös muissa eurooppalaisissa käyttäjäyhdistyksissä nuoret ovat heikosti edustettuina (Albert 2012, 8).

Pohjoismaissa käyttäjäyhdistykset ovat ottaneet varsin maltillisen kannan huume politiikkaan ja rakentaneet itsestään kuvaa poliittisesti neutraaleina palveluntarjoajina ja päihdepalveluissa asioivien asiakkaiden ja potilaiden etujärjestöinä. Ne ovat toimineet läheisessä yhteistyössä viranomaisten ja päihdehoitojärjestelmän kanssa ja pyrkineet sillä tavoin saamaan aikaan edes pieniä parannuksia palvelujärjestelmän käytännöissä. (Tops 2006, 61, 78–79; Palm 2006, 177; Laanemets 2006, 123–127; Asmussen Frank et al. 2010, 19–20). Nähdäkseni myös Suomen Lumme ry:n aktiivien ajattelua on ymmärrettävä tätä taustaa vasten. Rankaisuun ja kontrolliin perustuvan huume politiikan, ennakkoluulojen ja raittiusparadigman ylivallan kaventaessa käyttäjäyhdistysten vaikutusmahdollisuuksia maltillinen imago voi auttaa niitä vähitellen vakiinnuttamaan asemansa yhteiskunnassa ja sen päätöksentekojärjestelmässä. Kriittisemmin kieltopolitiikkaan ja raittiutta ihannoivaan palvelujärjestelmään suhtautuvat käyttäjät eivät kuitenkaan välttämättä koe yhdistyksen edustavan itseään (myös Palm 2006, 167).

Joidenkin huumeidenkäyttäjien vastuuttoman toiminnan ja huonon käytöksen ajateltiin leimaavan koko vähemmistöryhmää. Likaisten pistovälineiden heittäminen ympäristöön, pistäminen julkisilla paikoilla, aggressiivinen käytös ja sekoilu eivät ole omiaan lisäämään ihmisten myötätuntoa huumeidenkäyttäjiä kohtaan. Vertaisten ja Lumme-aktiivien oli välillä haastavaa asettua vaatimaan huumeidenkäyttäjille hyvää kohtelua ja yhteiskunnan tukea, kun osa näistä vain jatkoi hölmöilyään. He uskoivat, että huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet lisääntyisivät, jos yhä useammat heistä omaksuisivat rationaalisesti toimivan, vastuullisen ja muita ihmisiä huomioivan kansalaisen roolin. Jotkut vertaisista ja Lumme-aktiiveista näyttivät jopa ajattelevan, että se, miten heidät kansalaistoimijoina kohdataan ja huomioidaan, riippuu viimekädessä vain heistä itsestään ja heidän kyvystään lunastaa ase-

mansa ”normaalikansalaisena”. He yrittivät parhaansa mukaan sopeutua siihen, että huumeidenkäyttäjät kansalaistoimijoina joutuvat helposti erityisen kriittisen tarkastelun kohteiksi. Voitaisiin ehkä todeta, että vertaiset ja Lumme-aktiivit olivat ainakin jossain määrin ostaneet neoliberaalin subjektin ihanteen, jota myös Vinkin terveysneuvontakoulutuksissa on yritetty huumeidenkäyttäjille myydä (ks. Perälä 2009, 118–119).

David Moore ja Suzanne Frazer (2006, 3035, 3038–3040) ovat esittäneet, että neoliberaalin subjektiuden ulottaminen myös huumeidenkäyttäjiin voi voimauttaa heitä. Länsimaissa yksilön toimijuus, aktiivisuus, vastuullisuus ja kyvykkyys ovat keskeisiä ihanteita, joista poikkeaminen antaa oikeutuksen yhteiskunnan kontrollitoimenpiteille ja syrjinnälle. Strategisesti sovellettuna ajatus huumeidenkäyttäjistä neoliberaaleina subjekteina voi siten edistää heidän sosiaalista asemaansa ja osallisuuttaan yhteiskunnassa. Myös vertaiset ja Lumme-aktiivit olivat ehkä päätelleet, että vastuullisen kansalaisen rooliin tarttuminen on vallitsevissa olosuhteissa tehokkain keino parantaa huumeidenkäyttäjien yhteiskunnallista asemaa. Toisaalta Philip Bourgeois ja Jeff Schonberg (2009, 316–320) ovat tuoneet esille, että kurjuudessa elävien huumeidenkäyttäjien itsetuhoiset, välinpitämättömyyttä ilmentävät ja väkivallan läpitunkemat käyttäytymismallit heijastelevat rakenteellista väkivaltaa, jota nämä ovat tottuneet kohtaamaan yhteiskunnan taholta. Neoliberaali hallinta ja erityisesti väkivaltainen kielto- ja rangaistuspolitiikka määrittelevät perustavanlaatuisesti heidän tapaansa kokea maailma, tulkita sitä ja selviytyä siinä. Kaikkein huono-osaisimpien huumeidenkäyttäjien näkökulmasta katsottuna vaatimus astua ”vastuullisen kansalaisen” saappaisiin ei siten ole mitään muuta kuin kaksinkertaista rakenteellista väkivaltaa.

Toisten käyttäjien yksilökohtaisen auttamisen suurimmiksi esteiksi koettiin toisaalta palvelujärjestelmän jähmeä byrokratia ja toisaalta käyttäjien nopeasti muuttuvat elämäntilanteet ja vaikeudet olla oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Vertaiset saattoivat esimerkiksi nähdä paljon vaivaa, jotta heidän kontaktinsa pääsisivät tarvitsemiensa palveluiden piiriin. Sitten ihmiset yhtäkkiä katosivat, myöhästivät tai eivät sitoutuneetkaan hoitamaan asioitaan vertaisen kanssa. Palvelujärjestelmässä vastassa saattoi puolestaan olla joustamattomuutta, viileää kohtelua ja kykenemättömyyttä vastata käyttäjien tarpeisiin. Vaivalla johonkin palveluun suostuteltu ja raahattu ihminen jäikin ilman palvelua tai sai osakseen huonoa kohtelua. Virokannas (2014, 666) on todennut, että jotkut viranomaiset saattavat mitätöidä vertaisilla olevaa asiantuntijuutta ja heiltä saatetaan estää pääsy asiakkaan mukaan erilaisiin tapaamisiin ilman minkäänlaisia perusteluja. Lisäksi monilla käyttäjillä on takanaan useita huonoja kokemuksia kohtaamisista viranomaisten ja ammattiauttajien kanssa, mikä näkyy ennakkoluuloisena suhtautumisena

kaikkia palveluita kohtaan. Jopa vertaisten saatetaan epäillä olevan kontrolliviranomaisten asialla (myös Malin-Kaartinen et al. 2008, 34).

Vertaisten mukaan Osis-hankkeen ammattilaisten asiantuntemus, verkostot ja ammattilaisen status auttoivat heitä pääsemään yli monimutkaisen ja byrokraattisen palvelujärjestelmän sekä ennakkoluulojen asettamista haasteista. Toimiessaan itsenäisesti kentällä vertaiset saattoivat luottaa ammattilaisten tukeen. Muutoinkin Osis-hankkeen ja Vinkin ammattilaisilta saatu tuki, hyväksyntä ja arvostus olivat kasvattaneet vertaisten ja Lumme-aktiivien toimintavalmiuksia. Osis ja Vinkki esiintyivät vertaisten ja Lumme-aktiivien puheissa niinä harvoina paikkoina, joissa käyttäjien osaamista ja työpanosta arvostettiin ja joiden kautta käyttäjät olivat päässeet mukaan johonkin mielekkääseen ja yhteiskunnallisesti merkittävään toimintaan. A-klinikkasäätiö, Vinkki ja Osis tukivat Lumme ry:tä ja toimivat läheisessä yhteistyössä sen kanssa. Ilman niiden tukea yhdistyksen toimintaedellytykset ja mahdollisuudet kehittyä olisivat Lumme-aktiivien mukaan hyvin heikot. Seisomalla käyttäjäyhdistyksen takana edellä mainitut toimijat edistävät pitkällä tähtäimellä huumeidenkäyttäjien mahdollisuuksia puhua omasta puolestaan ja päästä vaikuttamaan itseään koskeviin päätöksiin.

Osis-hankkeen ammattilaisten työote tuki vertaisten hyvinvointia ja voimaantumista. Vertaisten mielestä ammattilaiset kohtelivat vertaisia tasavertaisina työtovereina, välittivät heistä ja olivat valmiita luottamaan heihin (myös Virokannas 2014, 663). Ammattilaisilta saatiin apua henkilökohtaisiin ongelmiin, mikä lisäsi vertaisten voimavaroja ja halua sitoutua vertaistoimintaan. Myös toisilta vertaisilta oli tuki saatu tukea ja vertaistoiminta oli tuonut elämään yhteisöllisyyttä. Kuten entisillä ja nykyisillä huumeidenkäyttäjillä niin monesti, myös vertaisilla saattoi olla monia vaikeuksia elämässään. Jotta huumeidenkäyttäjillä olisi voimia osallistua kansalaistoimintaan, heidän on ensin saatava apua ongelmiinsa ja saavutettava riittävä hyvinvoinnin taso. Tähän vaikuttaa tietysti ennen kaikkea yhteiskunnan kyky vastata myös huumeita käyttävien kansalaisten tarpeisiin ja turvata heille riittävä hyvinvointi. Vertaistoimintaan voidaan kuitenkin luoda rakenteita, joiden avulla entiset ja nykyiset käyttäjät voivat päästä yli vaikeiden elämäntilanteiden asettamista esteistä.

Ammattilaisten, asiantuntijoiden ja käyttäjien välisissä yhteistyösuhteissa riskinä ovat epäsymmetriset valtasuhteet. Jotta osallistaminen ei jäisi retoriikan tasolle ammattilaisten ja asiantuntijoiden on kyettävä antamaan päätösvaltaa käyttäjille. Erityisesti yhdistystoiminnassa, mutta myös ”osallistamisen” ja ”voimaannuttamisen” nimeen vannovissa vertaistoiminnan projekteissa käyttäjien tulee itse päästä määrittelemään omat tarpeensa ja kansalaistoiminnan tavoitteet. (Osborn & Small 2006, 71; Rhodes 1994, 96–97.) Riikka Perälä (2012, 76; myös

Leppo & Perälä 2009, 369) on todennut, että Vinkin työntekijöiden asiantuntemus perustuu asiakkaiden kuuntelemiselle ja mukaan ottamiselle. Uutena professionalismina tunnetussa työorientaatiossa asiakkaan ja ammattilaisen tasaveroinen vuorovaikutussuhde sekä asiakkaan etujen puolustaminen suhteessa palvelujärjestelmään on korvannut perinteisen asiantuntijaval-lankäytön ja ammattilaisen ja maallikon hierarkkisen suhteen. Oma analyysini tukee Perälän havaintoa: Osiksen ja Vinkin ammattilaiset, vertaiset ja Lumme-aktiivit näyttivät muodosta-van verkoston, jossa yhteisiin tavoitteisiin pyrittiin pääsemään hyödyntämällä ammattilaisten, vertaisten ja Lumme-aktiivien toisiaan täydentävää osaamista ja asiantuntijuutta sekä heillä olevia verkostoja ja kontakteja.

Huumeidenkäyttäjät ovat kansalaistoimijoina erityisen alttiita vaikeiden elämäntilanteiden ja huono-osaisuuden asettamille esteille sekä toimintaympäristössä ilmeneville ennakkoluuloille ja mitätöinnille. Jotta niinkin heikoilla resursseilla varustettu vähemmistöryhmä saisi yhteis-kunnassa riittävästi valtaa vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, julkisen vallan olisi tarjottava sille runsaasti tukea ja osallistettava sitä aktiivisesti erilaisiin päätöksentekoprosesseihin. Esi-merkiksi Tanskassa sosiaaliministeriön ja Hollannissa Amsterdamin kaupungin sekä sosiaali-sen kehityksen osaston myöntämä taloudellinen tuki sekä niiden tunnustama velvoite edistää huono-osaisten kansalaisten osallisuutta itseään koskevaan päätöksentekoon ovat luoneet pai-kallisille käyttäjäyhdistyksille hyvät toimintaedellytykset verrattuna moniin muihin maihin (Anker 2006, 46; Tops 2006, 75). Ei riitä, että muutamat huumeidenkäyttäjien ihmisarvon ja oikeuksien puolustamiselle omistautuneet huumetyön ammattilaiset tukevat käyttäjien kansa-laistoimijuutta.

7.2 Tutkielman arviointia ja jatkotutkimuksen tarve

Ensisijaisena tavoitteenani on ollut antaa entisille ja nykyisille huumeidenkäyttäjille ääni kan-salaistoimijoina. Analyysissani vertaiset ja Lumme-aktiivit esiintyvätkin aktiivisina toimijoi-na, jotka ovat päättäneet tehdä jotain oman yhteisönsä hyväksi. Tutkimusprosessiin osallistu-neet vertaiset ja Lumme-aktiivit toivat esille, että heidän kokemuksensa mukaan huumeiden-käyttäjää ei edelleenkään osata huomioda kansalaisina, joilla on kykyä ja halua osallistua huumeongelmien ratkaisemiseen. Heidän mielestään julkista keskustelua hallitsevat edelleen moralistiset, rankaisu- ja kontrollipolitiikkaa heijastelevat tulkinnat huumeongelmista, jolloin käyttäjistä ollaan kiinnostuneita lähinnä rikollisina ja vaarallisina poikkeusyksilöinä. Vaikka vertaisilla ja Lumme-aktiiveilla voi olla monia vaikeuksia elämässään, se ei tarkoita, ettei

heiltä löytyisi myös monenlaisia taitoja, voimavaroja ja ennen kaikkea halua auttaa muita ihmisiä.

Tutkielmani kokoaa yhteen huumeidenkäyttäjien kansalaistoimintaa koskevaa aikaisempaa tutkimusta, joka on varsin hajanaista. Empiirinen osuus tarjoaa hyvän yleiskuvan siitä, millaista suomalaisten huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminta on. Lisäksi tutkielma sitoo ilmiön ”suomalaisten huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminta” osaksi laajempia yhteiskunnallisia ja kansainvälisiä kehityssuuntia, mikä voi auttaa ymmärtämään ilmiön luonnetta perusteellisemmin. Tutkimustulokseni ovat suurimmaksi osaksi linjassa niiden havaintojen kanssa, joita aikaisemmin huumeidenkäyttäjien vertais- ja yhdistystoimintaa tarkastelleet tutkijat ovat tehneet. Siten tässä esittämäni tutkimustulosten voidaan ajatella kertovan yleisemminkin huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminnalle ja kansalaistoimijuudelle tyypillisistä piirteistä. Tutkielma voisi soveltua esimerkiksi huumeidenkäyttäjien ja mahdollisesti myös muiden marginaaliryhmien kansalaistoiminnasta kiinnostuneille opinnäytetyön tekijöille johdatukseksi aiheeseen.

Tutkielmassani ongelmana on ennen kaikkea epäonnistunut aiheen rajaaminen. Huumeidenkäyttäjien kansalaistoimintaa on tutkittu niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa kohtalaisen vähän ja erityisesti huumeidenkäyttäjien vertaistoimintaa käsittelevissä tutkimuksissa hallitsevana näkökulmana on ollut kansanterveydellisten riskien ennaltaehkäisy ja vertaistoiminnallisten interventioiden vaikuttavuuden osoittaminen. Ennakkotietoni ilmiöstä olivat siten hajanaisia ja heijastelivat suurimmaksi osaksi varsin erilaista tutkimusorientaatiota. Tällöin aiheen rajaamiseen oli liian houkuttelevaa suhtautua leväperäisesti niin tutkielmaa suunniteltaessa kuin sen edetessäkin: kaikki näkökulmat, kysymykset ja havainnot vaikuttivat kiinnostavilta ja kokonaisuuden kannalta tärkeiltä. Tutkijan kokemattomuus ei myöskään helpottanut asiaa. Lisäksi tutkielmaa vaivaa teoriattomuus, mikä liittyy läheisesti tutkielman paisumiseen. Kun tutkimuskysymyksiä on liikaa ja tutkielman taustoituksessa huumeidenkäyttäjien kansalaistoimintaa on liitetty niinkin laajaan ja ristiriitaiseen ilmiöön kuin haittojen vähentäminen, aineistonalyysia olisi ollut hyvin haastavaa taivuttaa mihinkään yksittäiseen teoreettiseen viitekehykseen.

Miksi tutkielman konseptia ei sitten ole muutettu siinä vaiheessa, kun tutkielma on alkanut paisua hallitsemattomaksi kokonaisuudeksi? Ensinnäkin tutkimusprosessia määritteli vähän liiankin suuri innostus aiheeseen ja pyrkimys ymmärtää myös suomalaisten käyttäjien kansalaistoimintaa suhteessa haittojen vähentämisen ideologian, politiikan ja käytäntöjen tuomiin muutoksiin. Kun tutkielman konsepti oli luotu ja sen toteuttamiseen panostettu jo melko lailla,

tuntui mahdottomalta luopua valitusta näkökulmasta. Toiseksi vertaiset ja Lumme-aktiivit olivat investoineet haastattelurungon tarkastamiseen, haastatteluihin ja tutkimustulosten arviointiin paljon aikaa, heittäytyneet keskusteluihin ja pohdiskelleet kiinnostuksen kohteena olevia kysymyksiä avoimesti ja huolellisesti. Paitsi että olin jumiutunut valitsemaani näkökulmaan ja konseptiin, koin suurta vastuuta siitä, että vertaisten ja Lumme-aktiivien näkemykset ja kokemukset välittyisivät lukijoille riittävän monipuolisena kokonaisuutena.

Oma kiinnostukseni on kohdistunut Osis-hankkeen vertaisten ja Lumme-aktiivien kokemuksiin ja tapaan hahmottaa omaa kansalaistoimintaansa. Kun ammattilaisten ja asiantuntijoiden tuella on suuri merkitys huumeidenkäyttäjien mahdollisuuksiin osallistua kansalaistoimintaan ja päästä vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin, heidänkin kokemuksiaan ja näkemyksiään olisi tärkeä kartoittaa. Myös omatoimivertaisuus olisi kiehtova tutkimuskohde, koska siitä ei edelleenkään tiedetä juuri mitään varsinkaan Suomessa. Aineistostani löytyi vihjeitä siitä, että myös suomalaiset käyttäjät ovat reagoineet omatoimisesti huumehaittojen lisääntymiseen. Uskon, että haastateltavia löytyisi lumipallomenetelmällä: jo yhden haastateltavan avulla tutkijalle avautuisi todennäköisesti pääsy sosiaalisiin verkostoihin, joissa tieto kulkee.

Suomen Lumme ry:n sekä Osiksen ja Vinkin vertaistoiminnan piirissä rakentuvaa kollektiivista identiteettiä kannattaisi tutkia tarkemmin kuin tämän tutkielman puitteissa on ollut mahdollista. Haittojen vähentämisen liike ja huumeidenkäyttäjien liike kuuluvat uusiin sosiaalisiin liikkeisiin, joissa kansalaistoiminnan luonnetta, tavoitteita ja siinä sovellettavia strategioita määrittävät olennaisella tavalla toimijoiden tapa muodostaa uutta kollektiivista identiteettiä (mm. Wieloch 2002, 48–49). Kulttuurisesti ja sosiaalisesti marginalisoitujen vähemmistöryhmien, kuten juuri huumeidenkäyttäjien, kohdalla kollektiivisen identiteetin uudelleen rakentaminen on ehkä jopa tärkein lähtökohta kollektiiviselle toiminnalle. Esimerkiksi vuodesta 2003 ilmestynyt Weturi-lehti tarjoaisi aiheesta kiinnostuneelle tutkijalle tai opinnäytetyöntekijälle valmiin aineiston, jonka perusteella olisi mahdollista analysoida lehteen kirjoittavien käyttäjien ja käyttäjäaktivistien retoriikkaa ja sen luomaa kuvaa suomalaisista huumeidenkäyttäjistä.

Tutkimusprosessini aikana Käyttäjäyhdistys Suomen Lumme ry kävi läpi jännittäviä kehitysvaiheita. Lumme-aktiivien taidot, voimavarat ja usko omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa olivat kasvussa ja kiinnostus yhdistystä kohtaan oli lisääntynyt erityisesti päihdetyön kentällä. Pidän mahdollisena, että muutaman vuoden sisällä Lumpeen toiminta laajenee ja sen vaikutusvalta suhteessa päihdehoitojärjestelmään kasvaa. Juuri nyt käyttäjäyhdistyksestä kiinnostuneelle tutkijalle avautuisi ainutlaatuinen tilaisuus tarkastella suomalaisen kansalaisyhteiskunnan ken-

tälle ilmestyneen tulokkaan pyrkimyksiä vakiinnuttaa paikkansa huumeidenkäyttäjien intressejä ajavana järjestönä. Tiedon hankkiminen onnistuisi parhaiten Lumpeen kokouksiin ja muuhun toimintaan osallistumalla ja/tai sitä havainnoimalla. Kokemukseni mukaan yhdistyksen aktiivit suhtautuvat hyvin avoimesti ihmisiin, joita heidän toimintansa kiinnostaa.

Jatkossa tutkijoiden kannattaisi palkata vertaisia ja Lumme-aktiiveja kanssatutkijoiksi tai tutkimusassistentteiksi. Yhteistyö vertaisten ja Lumme-aktiivien kanssa oli todella antoisaa ja helppoa. Haastateltavina he suhtautuivat hyvin ymmärtäväisesti opiskelijaan, joka halusi tietää kaiken ja kyseli välillä outoja. Lisäksi vertaiset ja Lumme-aktiivit olivat erittäin avuliaita: minulle kaiveltiin kaikki mahdolliset esitteet ja Weturi-lehdet ja eräät vertaiset tarjoutuivat jopa lähtemään kanssani kentälle tapaamaan kollegojaan, jos minun olisi muulla tavoin vaikea tavoittaa päihdemaailmassa eläviä vertaisia. Minut toivotettiin tervetulleeksi myös Lumpeen kokouksiin ja yhdistyksen puheenjohtaja vastasi nopeasti pyyntöni saada tietoja yhdistyksen toiminnasta.

Vertaiset ja Lumme-aktiivit muodostavat erittäin tutkimusmyönteisen sosiaalisen verkoston, jossa tutkijan on helppo saada tukea ja kannustusta työhönsä. Tutkimusprosessini eettisyyden arvioinnissa on siten huomioitava vertaisten ja Lumme-aktiivien ilmaisema luottamus sekä hyvä tahto minua ja työtäni kohtaan. Jäin miettimään, tulinko ajattelemattomuuttani käyttäneeksi liikaa hyväksi heidän avuliaisuuttaan viemällä heiltä kohtuuttomasti aikaa, kun jotkut haastatteluista olivat niin pitkiä. Toisaalta minusta näytti, että vertaiset pitivät tutkimusaihetta tärkeänä ja haastatteluissa esiintyneitä teemoja kiinnostavina ja olivat siksi valmiita lahjoittamaan minulle enemmänkin aikaansa. Sitä paitsi pyrin myös itse osoittamaan arvostusta heitä sekä heidän asiantuntemustaan kohtaan tarjoamalla heille mahdollisimman paljon tilaisuuksia osallistua tutkimusprosessiin.

On luultavaa, että huumeidenkäyttäjien merkitys kansalaistoimina kasvaa vähitellen niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa, vaikka heidän osallistumis- ja vaikutusmahdollisuutensa näyttävätkin lisääntyvän hyvin hitaasti. Tulevaisuudessa he saattavat nousta yhä äänekämmäksi intressiryhmäksi huumepolitiikkaa ja päihdehoitojärjestelmää kehitettäessä (Friedman et al. 2001, 7; Hunt 2004, 235). Uudet sukupolvet voivat olla aikaisempaa tietoisempia omista oikeuksistaan ja kriittisempiä suhteessa kaksiraiteiseen huumepolitiikkaamme. Huumeidenkäyttäjien kansalaistoiminta on siten varsin ajankohtainen ja tärkeä aihe, josta toivon useampien tutkijoiden niin sosiaalityön kuin muidenkin yhteiskuntatieteiden alalla jatkossa kiinnostuvan. Ollakseen eettistä ja sosiaalisesti kestävää sosiaalityön ja sen piirissä harjoitettavan tutkimuksen on huomioita yhteiskuntarakenteet ihmisten henkilökohtaisten vaikeuk-

sien taustalla ja osallistuttava siksi huono-osaisten ja haavoittuvassa asemassa olevien kansalaisten pyrkimyksiin puolustaa omia oikeuksiaan ja muuttaa heitä syrjiviä rakenteita.

LÄHTEET

Aalto, Mauri; Visapää, Jukka-Pekka; Halme, Jukka T.; Fabritius, Carola & Salaspuro, Mikko (2011): Effectiveness of buprenorphine maintenance treatment as compared to a syringe exchange program among buprenorphine misusing opioid-dependent patients. *Nordic Journal of Psychiatry* vol. 65 (4), 238-243.

Aggleton, Peter; Jenkins Paul & Malcolm Anne (2005): HIV/AIDS and injecting drug use: Information, education and communication. *International Journal of Drug Policy*, vol. 16 (1), 21-30.

Aitken, Cambell K.; Kerger, Michael & Crofts, Nick (2002): Peer-delivered hepatitis C testing and counselling: a means of improving the health of injecting drug users. *Drug and Alcohol Review*, vol. 21 (1), 33–37.

A-Klinikkasäätiö (2014a): Toimipisteet. ><http://toimipaikka.a-klinikka.fi/vinkki/toimipisteet>< [viitattu 23.3.2014]

A-Klinikkasäätiö (2014b): Vinkki. ><http://toimipaikka.a-klinikka.fi/uusimaa/palvelut/vinkki>< [viitattu 9.4.2014]

Albert, Eliot Ross (2010): The production of stigma by the disease model of addiction: why drug user activists must oppose it. ><http://www.drugtext.org/Addiction/the-production-of-stigma-by-the-disease-model-of-addiction-why-drug-user-activists-must-oppose-it.html><

Albert, Eliot Ross (2011): Are you experienced? *Druglink*, July/August, 16-18.

Albert, Eliot Ross (2012): European Network of People who Use Drugs Project Final Report. European Harm Reduction Network.

>http://www.eurohrn.eu/images/stories/pdf/survey/euronpud_final_report.pdf< [viitattu 26.8.2014]

Allman, D.; Myers, T.; Schellenberg, J.; Strike, C.; Cockerill, R. & Cavalieri W. (2006): Peer networking for the reduction of drug-related harm. *International Journal of Drug Policy*, vol. 17 (5), 402-410.

Andersen, Ditte & Järvinen, Margaretha (2007): Harm reduction – ideals and paradoxes. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, vol. 24 (3), 235-252.

Anker, Jørgen; Asmussen, Vibeke; Kouvonen, Petra & Tops, Dolf (2006): Drug users and spaces for legitimate action. Helsinki: NAD publication 49, 37-60.

Anker, Jørgen (2006): Active Drug Users – Struggling for Rights and Recognition. Teoksessa Anker, Jørgen; Asmussen, Vibeke; Kouvonen, Petra & Tops, Dolf (2006): Drug users and spaces for legitimate action. Helsinki: NAD publication 49, 37–60.

Arponen, Anne; Brummer-Korvenkontio, Henriikki; Liitsola Kirsi & Salminen, Mika (2008): Luottamus ja vapaaehtoisuus terveysneuvontapistetoiminnan onnistumisen edellytyksenä. Poikkitieteellinen arviointitutkimus ruiskuhuumeiden käyttäjien terveysneuvonnan vaikuttavuudesta tartuntatautien ehkäisyssä ja torjunnassa. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B15/2008. Helsinki: Kansanterveyslaitos.

Asmussen, Vibeke (2003): User Participation: Possibilities and limitations in Danish social services towards drug users. Teoksessa Houborg Pedersen, Esben & Tigerstedt, Christoffer (2003) Regulating Drugs – Between users, the police and social workers. NAD Publications no. 43, 11-32.

Asmussen Frank, Vibeke; Anker, Jørgen & Tammi, Tuukka (2010): Drug user organizations in Nordic countries – local, national and international dimensions.

>http://www.svenskabrukarforeningen.se/files/frank_anker_tammi_3_august_20101.pdf<
[viitattu 21.3.2014]

Barendregt, Cas & Trautmann, Franz (1996): With a little help from my friends. A survey on non-intentional peer influences among drug users. Trimbos-instituut Netherlands institute of mental health and addiction, 31-32. Ref.Malin-Kaartinen et al. (2008).

Van Den Berg, Charlotte; Smith, Colette; Van Brussel, Giel; Coutinho, Roel & Prins, Maria (2007): Full participation in harm reduction programmes is associated with decreased risk for human immunodeficiency virus and hepatitis C virus: evidence from the Amsterdam Cohort Studies among drug users. *Addiction*, 102(9), 1454-1462.

Berridge, V. (1993) Harm minimisation and public health: An historical perspective. Teoksessa: Heather, N.; Wodak, A.; Nadelmann, E.A. & O'Hare, P. (toim.) *Psychoactive drugs and harm reduction. From faith to Science*. Lontoo: Whurr Publishers Ltd., 55-64. Ref. Tammi, Tuukka (2004).

Bluthenthal, Ricky (1998): Syringe exchange as a social movement: a case study of harm reduction in Oakland California. *Substance Use & Misuse* Vol. 33 (5), 1147-1171.

Bourgois, Philippe & Schonberg, Jeff (2009): *Righteous dopefiend*. Berkeley: University of California Press.

Brandsberg Willersrud, Astrid & Olsen, Hilgunn (2006): *Democracy or Closer Control? Emergence of Drug User Participation in Norway*. Teoksessa Anker, Jørgen; Asmussen, Vibeke; Kouvonen, Petra & Tops, Dolf (2006): *Drug users and spaces for legitimate action*. Helsinki: NAD publication 49, 85-104.

Broadhead Robert S.; Heckathorn Douglas D.; Weakliem David L.; Anthony, Denise L.; Madray, Heather; Mills, Robert J. & Hughes, James (1998): *Harnessing peer networks as an instrument for AIDS prevention: results from a peer-driven intervention*. *Public Health Reports*, vol 113 (1), 42-57.

Byrne, Jude & Albert, Eliot Ross (2010): *Coexisting or conjoined? The growth of international drug users' movement through participation with International Harm Reduction Conferences*. *International Journal of Drug Policy*, vol. 21 (2), 110-111.

Chen, Jia-Shin (2011): *Beyond human rights and public health: Citizenship issues in harm reduction*. *International Journal of Drug Policy*, vol. 22 (3), 184-188.

Crofts, Nick & Herkt, David (1995): *A history of peer-based drug-user groups in Australia*. *Journal of Drug Issues*, vol. 25 (3), 599-616.

Curtis, Mathew (2004): *Drug User Community Organizing in Harm Reduction and the War on Drugs*. Teoksessa Malinowska-Sempruch, Kasia & Gallagher, Sarah (toim., 2004): *War on Drugs, HIV/AIDS and Human Rights*. New York: International Debate Education Association.

van Dam, Theo (2008): *Users unite. A brief overview about the drug user movement*. Teoksessa Bröring, Georg & Schatz, Eberhard (toim.): *Empowement and Self – Organisations of Drug Users. Experiences and lessons learnt*. Amsterdam: Foundation Regenboog AMOC & Correlation Network, 57-63.

Efthimiou-Mordaunt, Andria (2014): *Why should drug users self-organise?*

><http://www.drugtext.org/Self-help-peer-support-and-outreach/why-should-drug-users-self-organise.html>< [viitattu 29.7.2014]

EMCDDA (2011): *2011 Annual report on the state of the drugs problem in Europe*.

EMCDDA, Lisbon, November 2011 ><http://www.emcdda.europa.eu/publications/annual-report/2011>< [viitattu 18.10.2014]

EMCDDA (2015): Drug treatment overview for Netherlands.
><http://www.emcdda.europa.eu/data/treatment-overviews/Netherlands>< [viitattu 5.2.2015]

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2008): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino

EuroHRN (2012): Survey of Organisations of People who Use Drugs in Europe: Directory of European Organisations of People who Use Drugs. The European Harm Reduction Network.
><http://www.eurohrn.eu/index.php/drug-user-organisation-survey>< [viitattu 16.8.2014]

Friedman, Samuel (1996): Theoretical bases for understanding drug user's organisations.
><http://www.drugtext.org/Self-help-peer-support-and-outreach/theoretical-bases-for-understanding-drug-users-organisations.html>< [viitattu 26.8.2014] Julkaistu myös: International Journal of Drug Policy vol. 7, 212-219.

Friedman, Samuel R.; Southwell, Matthew; Bueno, Regina; Paone, Denise; Byrne, Jude & Crofts, Nick (2001): Harm reduction – a historical view from the left. International Journal of Drug Policy, vol. 12 (1), 3-14.

Friedman, Samuel R.; Maslow, Carey; Bolyard, Melissa; Sandoval, Milagros; Mateu-Gelabert, Pedro & Neaigus, Alan (2004): Urging others to be healthy: "Intravention" by injection drug users as a community prevention goal. AIDS Education and Prevention vol.16 (3), 250-263.

Friedman, Samuel R.; de Jongc, Wouter; Rossid, Diana; Touzéd, Graciela; Rockwella, Russel; Des Jarlais, Don C. & Elovichf, Richard (2007): Harm reduction theory: User's culture, micro-social indigenous harm reduction, and the self-organization and outside-organizing of users. International Journal of Drug Policy, vol. 18 (2), 107-117.

Goossens, Stijn (2008): Drug user activism – an overview. Teoksessa Bröring, Georg & Schatz, Eberhard (toim.): Empowerment and Self – Organisations of Drug Users. Experiences and lessons learnt. Amsterdam: Foundation Regenboog AMOC & Correlation Network, 117-133.

Grosso, Leopoldo (2008): Empowerment – Models of good practice: Heroin use and peer support. What lessons have been learnt? Teoksessa Bröring, Georg & Schatz, Eberhard

(toim.): Empowerment and Self – Organisations of Drug Users. Experiences and lessons learnt. Amsterdam: Correlation network, 41-55.

Hakkarainen, Pekka (2002): Huume kulttuurin muutos ja huume kuolemat. Teoksessa Kaukonen, Olavi & Hakkarainen, Pekka (toim.): Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Yliopistopaino, 110-136.

Harju, Aaro (2003): Yhteisellä asialla. Kansalaistoiminta ja sen haasteet. Vantaa: Kansanvalistusseura.

Heimer, Robert (1998): Can NEX serve as a conduit to substance abuse treatment? Journal of Substance Abuse Treatment vol. 15 (3),183–91.

Human Rights Watch (2004): Russia: Drug Law Reforms Help Combat AIDS, Curb Abuses. ><http://www.hrw.org/news/2004/05/20/russia-drug-law-reforms-help-combat-aids-curb-abuses>< [viitattu 19.9.2014]

Henman, A.R.; Paone, D; Des Jarlais, D.C.; Kochems, L.M. & Friedman, S.R. (1998): Injection drug users as social actors: a stigmatized community's participation in the syringe exchange programmes of New York City. AIDS Care, vol 10 (4), 397-408.

Henttonen, Sami (31.5.2013): Henkilökohtainen tiedonanto.

Henttonen, Sami (25.3.2015): Henkilökohtainen tiedonanto.

HRI (2015): About HRI ><http://www.ihra.net/about>< [9.4.2014]

Hunt, Neil; Ashton, Mike; Lenton, Simon; Mitcheson, Luke; Nelles, Bill & Stimson, Gerry (2003): A review of the evidence-base for harm reduction approaches to drug use. Forward Thinking on Drugs. A release initiative. > <http://neilhunt.org/pdf/2003-evidence-base-for-hr-hunt-et-al.pdf>< [viitattu 21.10.2013]

Hunt, Neil (2004): Public health or human rights: what comes first? International Journal of Drug Policy, vol. 15 (4), 231-237.

Hunt, Neil (2005): Public health or human rights? International Journal of Drug Policy, vol. 16 (1), 5-7.

Hunt, Paul (2008): Human rights, health and harm reduction: State's amnesia and parallel universes. IHRA's 19th International Conference, Barcelona 11 May 2008.

><http://www.ihra.net/files/2010/06/16/HumanRightsHealthAndHarmReduction.pdf>< [viitattu 25.2.2014]

Hunt, Neil; Albert, Eliot Ross & Montañés Sánchez, Virginia (2010): User involvement and organising in harm reduction. Teoksessa EMCDDA: Harm reduction: evidence, impacts and challenges. Lisbon: EMCDDA.

Hurme, Toivo (2002): Harmin paikka? Haittojen vähentämisen käsitteellinen ongelmallisuus huume politiikassa. Yhteiskuntapolitiikka, vol. 67 (5), 415–422.

Hännikäinen-Uutela, Anna-Liisa (2004): Uudelleen juurtuneet. Yhteisökasvatus vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien kuntoutuksessa. Jyväskylä: Jyväskylän University Printing House.

INPUD (2011): Statement and Position Paper On Language, Identity, Inclusivity and Discrimination.

>http://www.inpud.net/INPUD_Statement_Position_Paper_on_Language_Identity_Inclusivity_Discrimination_Nov2011.pdf< [viitattu 16.10.2013]

INPUD (2013): INPUD News on the Move 2013, 1-3.

><http://www.inpud.net/resources/INPUDNewsOnTheMoveNewspaper2013.pdf>< [viitattu 24.11.2013]

INPUD (2015a): Our aims. ><http://www.inpud.net/en/our-aims>< [viitattu 18.1.2015]

INPUD (2015b): Other Orgs. ><http://www.inpud.net/en/links>< [viitattu 18.1.2015]

The International Activists who use Drugs, 30 April 2006: Vancouver Declaration. Why the world needs an international network of activists who use drugs.

><http://www.inpud.net/en/vancouver-declaration>< [viitattu 3.10.2013]

Des Jarlais, Don C. (2000): Structural interventions to reduce HIV transmission among injecting drug users. AIDS, vol. 14 (1), 41-46.

Jauffret, Marie (2014): Drug users on shaky self support. ><http://www.drugtext.org/Self-help-peer-support-and-outreach/drug-users-on-shaky-self-support.html>< [viitattu 27.7.2014]

Johnson, Björn (2006): The Development of Users Influence on Swedish Drug Policies. Teoksessa Anker, Jørgen; Asmussen, Vibeke; Kouvonen, Petra & Tops, Dolf (2006): Drug users and spaces for legitimate action. Helsinki: NAD publication 49, 131-158.

Jürgens, Ralf (2008): "Nothing About Us Without Us" Greater, Meaningful Involvement of People Who Use Illegal Drugs: A Public Health, Ethical, and Human Rights Imperative. International edition. Open Society Institute & Canadian HIV/AIDS Legal Network & International HIV/AIDS Alliance. ><http://www.opensocietyfoundations.org/reports/nothing-about-us-without-us>< [23.1.2014]

Keane, Helen. (2003): Critiques of harm reduction, morality and the promises of human rights. *International Journal of Drug Policy*, vol. 14 (3), 227-232.

Keijzer, Lenneke; d'Or, Espoir Goutte; Stålenkrantz, Berne; Cerutti, Maria; van Dam, Theo; Camoletto, Lorenzo & Frydenlund, Runa (2008): Addressing empowerment through the process of empowerment – a discussion. Teoksessa Bröring, Georg & Schatz, Eberhard (toim., 2008): Empowerment and Self – Organisations of Drug Users. Experiences and lessons learnt. Amsterdam: Correlation network, 65-92.

Kerr, Thomas; Oleson, Megan & Wood, Evan (2004): Harm-reduction activism: A case study of an unsanctioned user-run safe injection site. *Canadian HIV/AIDS Policy & Law Review*, Vol. 9 (2), 13-19.

Kerr, Thomas; Small, Will; Pease, Wallace; Douglas, David; Pierre, Adam & Wood, Evan (2006): Harm reduction by a "user-run" organization: A case study of the Vancouver Area Network of Drug Users (VANDU). *International Journal of Drug Policy*, vol. 17 (2), 61-69.

Kimber, Jo; Palmateer, Norah; Hutchinson, Sharon; Hickman, Matthew; Goldberg, David & Rhodes, Tim (2010): Harm reduction among injecting drug users — evidence of effectiveness. Teoksessa EMCDDA (2010): Harm reduction: evidence, impacts and challenges. Lisbon: EMCDDA, 115-163. ><http://www.emcdda.europa.eu/publications/monographs/harm-reduction>< [viitattu 10.2.2015]

Koivisto, Janne (2013a): Helsinki kokeilee huumeruiskujen palautusastioita. *Helsingin sanomat* 27.6.2013.

Koivisto, Janne (2013b): Palautusastioihin jätetty jo yli 200 huumeruiskua. *Helsingin sanomat* 19.8.2013

Latkin, Carl A.; Sherman, Susan & Knowlton, Amy (2003): HIV Prevention Among Drug Users: Outcome of a Network-Oriented Peer Outreach Intervention. *Health Psychology*, vol. 22 (4), 332-339.

- Laanemets, Leini (2006): Organisation Among Drug Users in Sweden. Teoksessa Anker, Jørgen; Asmussen, Vibeke; Kouvonen, Petra & Tops, Dolf (2006): Drug users and spaces for legitimate action. Helsinki: NAD publication 49, 105–130.
- Malin, Katja; Holopainen, Antti & Tourunen, Jouni (2006): “Mä käytän subua, että mä pysyn terveenä ja pystyn toimimaan” Käyttäjän kokemuksia ja näkemyksiä buprenorfiinin käytöstä. Yhteiskuntapolitiikka, vol. 71 (3), 297–306.
- Malin-Kaartinen, Katja; Marttinen, Kirsi; Puro, Päivi & Viljanen, Merja (2008): Linkki-projekti. Huumehaittojen vähentäminen vertaisryhmätoimintana Helsingin terveystieteiden tutkimuskeskuksessa vuosina 2004–2008. Helsinki: a-Klinikkasäätiön raporttisarja nro 54.
- Marlatt, Alan G. (1996): Harm reduction: come as you are. *Addictive Behaviors*, vol. 21 (6), 779-788.
- McDermott, Peter (2014): Will drug users respond to the challenge? ><http://www.drugtext.org/pdf/Self-help-peer-support-and-outreach/will-drug-users-respond-to-the-challenge.pdf>< [viitattu 27.7.2014]
- McFarlane, Greg (2014): Taking part, taking power. ><http://www.drugtext.org/Self-help-peer-support-and-outreach/taking-part-taking-power.html>< [viitattu 30.7.2014]
- McNeil, J & Pauly, B (2011): Needle Exchange as Safe Haven in an Unsafe World. *Drug and Alcohol Review* vol. 30 (1), 26-32.
- Merkinaite, Simona; Grund, Jean Paul & Frimpong, Allen (2010): Young people and drugs: Next generation of harm reduction. *International Journal of Drug Policy*, vol. 21 (2), 112-114.
- Miller, Peter G. (2001): A critical review of the harm minimization ideology in Australia. *Critical Public Health*, vol. 11 (2), 167-178.
- Miller, Peter G. (2005): Scapegoating, self-confidence and risk comparison: The functionality of risk neutralisation and lay epidemiology by injecting drug users. *International Journal of Drug Policy*, vol. 16 (4), 246-253.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010): Miten meitä hallitaan. Tampere: Vastapaino.
- Montañés Sanchés, Virginia & Oomen, Joep (2009): Use of drugs and advocacy: a research into the participation of drug user organisations in the design of drug policies on a local and European level. Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, Vitoria-Gasteiz.

- Moore, David & Fraser, Suzanne (2006): Putting at risk what we know: Reflecting on the drug-using subject in harm reduction and its political implications. *Social Science and Medicine*, vol 62 (12), 3035-3047.
- Needle, R.H.; Burrows, D.; Friedman, S. & Dorabjee, J. (2004): Evidence for Action: Effectiveness of Community-Based Outreach in Preventing HIV/AIDS among Injecting Drug Users. Geneva: WHO.
- Osborn, Bud & Small, Will (2006): "Speaking truth to power": The role of drug users in influencing municipal drug policy. *International Journal of Drug Policy*, vol. 17 (2), 70-72.
- Osis (2011): Vertaistyon voimaa. Osis 2011-2014. Esite.
- Osis (2012a): Osis-hankkeen vuosikertomus 2011. Helsinki 2/2012. (Julkaisematon)
- Osis (2012b): Projektiseloste (C) Raha.automaattiyhdistykselle haettaessa jatkoavustusta projektiin. Helsinki 12.9.2012. (Julkaisematon)
- Osis (2013a): Osis-hankkeen vuosikertomus 2012. Helsinki 2/2013. (Julkaisematon)
- Osis (2013b): Tuloksellisuus- ja vaikutus selvitys avustusvuodelta 2012 Raha-automaattiyhdistykselle. Helsinki 15.3.2013. (Julkaisematon)
- Osis (2013c): Osis – Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskus. A-klinikkasäätiön Tietopuu. (Julkaisematon)
- Osis (2013d): Osis-hankkeen tarkennettu toimintasuunnitelma vuodelle 2013. Helsinki 2/2013. (Julkaisematon)
- Palm, Jessica (2006): The Consumer, the Weak, the Sick, and the innocent – Constructions of "the Users" by the Swedish Users Union. Teoksessa Anker, Jørgen; Asmussen, Vibeke; Kouvonon, Petra & Tops, Dolf (2006): Drug users and spaces for legitimate action. Helsinki: NAD publication 49, 159-182.
- Pauly, Bernadette (2008): Harm reduction through a social justice lens. *International Journal of Drug Policy*, vol. 19 (1), 4-10.
- Perälä, Jussi (2013): Ikuinen säättö – Helsingin huumemarkkinat. Helsinki: Like Kustannus Oy

- Perälä, Riikka (2009): Huumeidenkäyttäjien terveysneuvontakoulutukset liberaalina hallintakäytäntönä. *Etnografinen analyysi huumeongelman uusista hallintastrategioista*. *Sosiologia* vol. 46 (2), 111-127.
- Perälä, Riikka (2012): Haittojen vähentäminen huumehoidossa. *Etnografinen tutkimus huumeongelman yhteiskunnallisesta hallinnasta 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Unigrafia.
- Pirkola, Sami; Heikman, Pertti; Vormaa, Helena ja Turtiainen, Saija (2007): Opioidi korvaushoitopäihdepsykiatriassa. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim*, vol. 123 (16), 1973-81.
- Päihdelinkki (2014): Suonensisämenkäyttö ja riskien minimointi.
><http://www.paihdelinkki.fi/fi/tietopankki/tietoiskut/paihteet-ja-terveys/suonensisainen-kaytto-ja-riskien-minimointi>< [viitattu 27.3.2014]
- Quirion, Bastien (2003): From rehabilitation to risk management: the goals of methadone programmes in Canada. *International Journal of Drug Policy*, vol. 14 (3), 247-255.
- Rhodes, Tim (1994): HIV outreach, peer education and community change: developments and dilemmas. *Health Education Journal*, vol. 53 (1), 92-99.
- Riley, Diane & O'Hare, Pat (2000): *Harm Reduction; History, Definition, and Practice*. Teoksessa Inciardi, James A. & Harrison, Lana, D. (2000): *Harm Reduction: National and International Perspectives*. California: Sage Publications Inc.
- Rogers, Susan J. & Ruefli, Terry (2004): Does harm reduction programming make a difference in the lives of highly marginalized, at-risk drug users? *Harm Reduction Journal*, vol. 1 (1), 7.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006): *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
><http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>< [viitattu 7.3.2014]
- Sarvanti, Tapani (1998): Huumeet kriminaalipolitiikan haasteena. *Yhteiskuntapolitiikka* 63(2), 267–270.
- Soimula, Anne (2010): Lumme haluaa puhua huumeidenkäyttäjien ihmisarvon puolesta. *Veturin* nr. 3.
- Stimson, Gerry V. (2007): "Harm Reduction – Coming of Age": A local movement with global impact. *International Journal of Drug Policy*, vol. 18 (2), 67-69.

Strathdee, Steffanie A.; Ricketts, Erin P.; Huettnerb, Steven; Cornelius, Lee; Bishaib, David; Havens, Jennifer; Beilenson, Peter; Rapp, Charles; Lloyd, Jacqueline J. & Latkin, Carl A. (2006): Facilitating entry into drug treatment among injection drug users referred from a needle exchange program: Results from a community-based behavioral intervention trial. *Drug and alcohol dependence*, vol. 83(3), 225–232.

Suomen Lumme ry (2014): Käyttäjähdistys Suomen Lumme ry:n kotisivut.
>www.lumme.fi< [viitattu 23.1.2014]

Tammi, Tuukka (2003): Huumeekuri vai haittamalti? Haittojen vähentämisen käsite ja huumeepolitiikan vastakkainasettelut vuoden 1997 huumeainepoliittisessa toimikunnassa. *Yhteiskuntapolitiikka*, vol. 68 (5), 465-477.

Tammi, Tuukka (2004): Harm reduction school of thought: three fractions. *Contemporary Drug Problems*, vol. 31 (3), 381-39.

Tammi, Tuukka (2005): Diffusion of public health views on drug policy: The case of needle-exchange in Finland. Teoksessa Hoikkala, T.; Hakkarainen, P. & Laine, S. (toim.) *Beyond Health Literacy – Youth Cultures, Prevention and Policy*. Helsinki: Finnish Youth Research Network, publications 52 & STAKES, 185-199.

Tammi, Tuukka (2006): Who is the Expert? Patient and Finnish Substitution Treatment Policy. Teoksessa Jørgen Anker, Vibeke Asmussen, Petra Kouvonen, Dolf Tops (2006): *Drug users and spaces for legitimate action*. Helsinki: NAD publication 49, 23-35.

Tammi, Tuukka (2007): *Medicalising Prohibition. Harm Reduction in Finnish and International Drug Policy*. Helsinki: STAKES

Tammi, Tuukka & Hurme, Toivo (2007): How the harm reduction movement contrasts itself against punitive prohibition. *International Journal of Drug Policy*, vol. 18 (2), 84-87.

Tobin, Karin Elizabeth; Kuramoto, Satoko Janet; Davey-Rothwell, Melissa Ann & Latkin, Carl Asher (2010): The STEP into Action study: a peer-based, personal risk network-focused HIV prevention intervention with injection drug users in Baltimore, Maryland. *Addiction*, vol. 106 (2), 366–375.

Tops, Dolf (2006): *Stretching the Limits of Drug Policies: An Uneasy Balancing Act*. Teoksessa Anker, Jørgen; Asmussen, Vibeke; Kouvonen, Petra & Tops, Dolf (2006): *Drug users and spaces for legitimate action*. Helsinki: NAD publication 49, 61-84.

Trautmann, Franz (1995a): Peer support - Dutch experiences with AIDS prevention by drug users for drug users. NIAD, Utrecht, The Netherlands.

><http://www.drugtext.org/Self-help-peer-support-and-outreach/peer-support-dutch-experiences-with-aids-prevention-by-drug-users-for-drug-users.html>< [viitattu 6.8.2014]

Trautmann, Franz (1995b) Peer Support. ><http://www.drugtext.org/Self-help-peer-support-and-outreach/peer-support.html>< [viitattu 6.8.2014]

Tuomi, Juhani & Sarajärvi, Anneli (2002, uusittu painos 2009): Laadullinen tutkimus ja sisälönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Törmä, Sinikka (2009): Kynnyskysymyksiä. Huono-osaisimmat huumeiden käyttäjät ja matala kynnys. Hämeenlinna: Sosiaalikehitys Oy.

VANDU (2014): VANDU constitution and bylaws. ><http://www.vandu.org/wp-content/uploads/2014/03/VANDU-CONSTITUTION-AND-BYLAWS.pdf>< [viitattu 24.6.2014]

Varjonen, Vili; Tanhua, Hannele; Forsell, Martta & Perälä, Riikka (2012): Huumetilanne Suomessa 2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Virokannas, Elina (2014): Vertaisten ja ammattilaisten jäsenyyskategoriat huumeidenkäyttäjille suunnatussa katuklinikkatyössä. Yhteiskuntapolitiikka 79 (6), 657–668.

Virokannas, Helena (2013a): Henkilökohtainen tiedonanto.

Virokannas, Helena (2013b): Katuklinikka vertaistoimijoiden kokemana. Raportti/Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskus Osis. Joulukuu 2013.

Virokannas, Helena (toim.); Osolanus, Liisa & Varonen, Tiina (2014): Tää on meidän juttu. Päihdetyön vertaistoiminnan opas. Esimerkkejä vertaisten ja ammattilaisten yhteistyöstä Osis-hankkeessa. Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskus Osis (2011-2014).

Weeks, Margaret R.; Convey, Mark; Dickson-Gomez, Julia; Li, Jianghong; Radda, Kim; Martinez, Maria & Robles, Eduardo (2009): Changing Drug Users' Risk Environments: Peer Health Advocates as Multi-level Community Change Agents. American Journal of Community Psychology vol. 43 (3/4), 330-344.

Wieloch, Neil (2002): Collective Mobilization and Identity from the Underground: The Deployment of "Oppositional Capital" in the Harm Reduction Movement. *The Sociological Quarterly*, vol. 42 (1), 45-72.

Wodak, Alex (1993): Organisations of injecting drug users in Australia.

><http://www.drugtext.org/Self-help-peer-support-and-outreach/organisations-of-injecting-drug-users-in-australia.html>< [viitattu 24.8.2014]

WHO (1994): Multi-city study on drug injecting and risk of HIV infection. (WHO/PSA/94.4). Geneva: World Health Organization

Zibbels, John P. (2004): Can the lunatics actually take over the asylum? Reconfiguring subjectivity and neo-liberal governance in Contemporary British drug policy. *International Journal of Drug Policy* vol. 15 (1), 56-65.

LIITTEET

LIITE 1: Vancouver Declaration

Why the world needs an international network of activists who use drugs

We are people from around the world who use drugs. We are people who have been marginalized and discriminated against; we have been killed, harmed unnecessarily, put in jail, depicted as evil, and stereotyped as dangerous and disposable. Now it is time to raise our voices as citizens, establish our rights and reclaim the right to be our own spokespersons striving for self-representation and self-empowerment:

To enable and empower people who use drugs legal or deemed illegal worldwide to survive, thrive and exert our voices as human beings to have meaningful input into all decisions that affect our own lives.

- To promote a better understanding of the experiences of people who use illegal drugs, and particularly of the destructive impact of current drug policies affecting drug users, as well as our non-using fellow-citizens: this is as an important element in the local, national, regional and international development of these social policies.
- To use our own skills and knowledge to train and educate others, particularly our peers and any other fellow-citizens concerned with drugs in our communities.
- To advocate for universal access to all the tools available to reduce the harm that people who use drugs face in their day-to-day lives, including, i) drug treatment, appropriate medical care for substance use , ii) regulated access to the pharmaceutical quality drugs we need ii) availability of safer consumption equipment, including syringes and pipes as well as iii) facilities for their safe disposal, iv) peer outreach and honest up-to-date information about drugs and all of their uses, including v) safe consumption facilities that are necessary for many of us.
- To establish our right to evidence-based and objective information about drugs, and how to protect ourselves against the potential negative impacts of drug use through universal access to equitable and comprehensive health and social services, safe, affordable, supportive housing and employment opportunities.
- To provide support to established local, national, regional, and international networks of people living with HIV/AIDS, Hepatitis and other harm reduction groups, making sure that active drug users are included at every level of decision-making, and specifically that we are able to serve on the boards (of directors) of such organizations and be fairly reimbursed for our expenses, time and skills.
- To challenge the national legislation and international conventions that currently disable most of us from living safe, secure and healthy lives.

Well aware of the potential challenges of building such a network, we strive for:

- Value and respect diversity and recognize each other's different backgrounds, knowledge, skills and capabilities, and cultivate a safe and supportive environment within the network regardless of which drugs we use or how we use them.
- Spread information about our work in order to support and encourage development of user organizations in communities/countries where there are no such organizations.
- Promote tolerance, cooperation and collaboration, fostering a culture of inclusion and active participation.

- Democratic principles and creating a structure that promotes maximum participation in decision making.
- Maximum inclusion with special focus to those who are disproportionately vulnerable to oppression on the basis of their gender identity, sexual orientation, socioeconomic status, religion, etc.
- To ensure that people who use drugs are not incarcerated and that those who are incarcerated have an equal right to healthy and respectful conditions and treatment, including drug treatment and access to health-promoting supplies such as syringes and condoms and medical treatment or at least equal to that they would receive outside.
- To challenge execution and other inhuman treatment of people who use drugs worldwide.

Ultimately, the most profound need to establish such a network arises from the fact that no group of oppressed people ever attained liberation without the involvement of those directly affected by this oppression. Through collective action, we will fight to change existing local, national, regional and international drug laws and formulate an evidence-based drug policy that respects people's human rights and dignity instead of one fueled on moralism, stereotypes and lies.

The International Activists who use Drugs

30 April 2006, Vancouver Canada

LIITE 2: Haastattelurunko

1) Vertaisuuteen (ja kansalaistoimijuuteen) liittyviä taustatietoja

- a) Missä osahankkeessa tai osahankkeissa toimit? (Verna, Katuklinikka, Fattaluuta?)
- b) Olitko ennen Osista Vinkin vertaisena? Milloin aloitit Vinkin vertaisena? Mitä teit?
- c) Milloin aloitit Osiksen vertaisena?
- d) Mihin koulutuksiin olet osallistunut?
- e) Jotain erityistä mainittavaa? Oletko esim. vastuuvertaisena tai onko sinulla jotain muita vertaisen perustehtävistä poikkeavia tehtäviä Osis-hankkeessa?
- f) Oletko Suomen Lumme ry:n jäsen tai kuulutko johonkin muuhun yhdistykseen, kansalaisjärjestöön tai poliittiseen puolueeseen? Oletko toiminnassa aktiivisesti mukana? Miten?

2) Yleisiä taustatietoja

- a) Ikä
- b) Yhteystiedot (esim. sähköpostiosoite), jos osallistuja haluaa, että olen suoraan häneen yhteydessä.
- c) Yleinen elämäntilanne lyhyesti (oma, vapaa kuvailu: Mistä arki tällä hetkellä muodostuu? Mikä elämässä on tärkeää? Mitä vertaiselle kuuluu?)
- d) Päihdehistoria pääpiirteittäin (Milloin vertaisen päihteidenkäyttö on alkanut ja mitä päihteitä hän on käyttänyt? Onko hänellä ollut hoitoja ja / tai raittiita ajanjaksoja? Pääpähde ennen raitistumista? Ei kovin tarkkoja tietoja ja jokainen tietysti päättää itse mitä ja minkä verran haluaa kertoa.)
- e) Päihteiden käyttö ja / tai hoito / kuntoutumisen vaihe tällä hetkellä. Jos vertainen on nykyään raittiina, milloin kuntoutumisprosessi alkoi suhteessa vertaistoiminnan aloittamiseen ts. onko hän toiminut vertaisena myös aktiivisen käytön aikana?

3) Vertaisen ajatuksia Osis-hankkeesta ja sen tavoitteista

- a) Mistä Osis-hankkeesta on sinun mielestäsi kysymys? Miten kuvailisit omin sanoin Osis-hanketta henkilölle, joka ei tiedä siitä mitään? Entä mitä kertoisit Vernasta / Katuklinikasta (sen mukaan, missä osahankkeessa toimit)?
- b) Mikä on Osis-hankkeen / Vernan / Katuklinikan visio huumeidenkäyttäjien yhteisestä hyvästä / yhteisistä eduista? Tai onko sellaista?
- c) Mitä Osis-hankkeella / Vernalla / Katuklinikalla tavoitellaan eli mihin osislaiset / Vernan vertaiset ja ammattilaiset / Katuklinikan vertaiset ja ammattilaiset pyrkivät vaikuttamaan?

4) Vertaisen ajatuksia itsestään vertaisena ja kansalaistoimijana

- a) Tässä on erilaisia kuvakortteja. Kuvaisiko joku tai jotkut näistä korteista sinua vertaisena? Voit valita 1-3 korttia. Mitä kuvat kertovat sinusta vertaisena? Voit kuvailla itseäsi vertaisena myös vapaasti ilman kortteja.
- b) Kertoisitko, mitä vertaisena toimiminen käytännössä tarkoittaa eli mitä tehtäviä sinulla on? Mitä teet ja mihin kaikkeen osallistut?
- c) Mikä sai sinut lähtemään mukaan vertaistoimintaan? (Mahdollisesti ensin Vinkin vertaistoimintaan ja sitten vielä Osiksen vertaistoimintaan) Mikä sinulle on tärkeintä /

merkityksellisintä vertaisena toimimisessa?

- d) Mikä mielestäsi on vertaisten merkitys Osis-hankkeessa / Katuklinikassa / Vernassa?
- e) Mikä on vertaisen rooli / asema Osis-hankkeen yhteisissä toiminnoissa (yhteiset kokoukset, suunnittelu, koulutukset ja ryhmätoiminta, kehittäminen, tapahtumat, hankkeen esittely erilaisissa tilaisuuksissa jne.)? Mikä on vertaisen rooli / asema, kun hän toimii vertaisena kentällä omissa verkostoissaan?

5) Vertaisen ajatuksia huumeidenkäyttäjien toimintaympäristöstä sekä osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksista yleisellä tasolla

Tässä on jana (A ----- B). Pisteessä B huumeidenkäyttäjien tilanne suomalaisessa yhteiskunnassa on sellainen kuin sen sinusta pitäisi olla (ts. mielestäsi paras mahdollinen tilanne). Pisteessä A käyttäjien tilanne on puolestaan huonoin kuviteltavissa oleva.

- a) Missä sinun mielestäsi tällä hetkellä mennään? (Vertainen merkitsee kohdan itse.) Kuvailisitko ensin nykyistä tilannetta? Apukysymyksiä: Mikä siinä on hyvää / huonoa? Mitä ongelmia ja toisaalta huumeidenkäyttäjää tukevia tekijöitä on? Mitä tukea ja apua on tarjolla, mitä puuttuu? Mikä ihmisten asenteissa (ja keiden) on mallillaan ja missä (ja kenen) asenteissa olisi parantamisen varaa? Mitä mahdollisuuksia käyttäjillä elämässään on ja mitä mahdollisuuksia puuttuu? Kuvailisitko sitten tuota parasta mahdollista tilannetta? **Poimitaan vertaisen mielestä olennaisimmat, ei tarvitse ihan kaikkea mahdollista huomioida ja selittää!**
- b) Voivatko / voisivatko huumeidenkäyttäjät mielestäsi itse jotenkin vaikuttaa siten / saada aikaan sellaista muutosta, että päästäisiin lähemmäs tuota kuvailemaasi huumeidenkäyttäjien kannalta hyvää tilannetta? Miksei? Miten? Ketkä tai mitkä tahot voisivat vaikuttaa?

6) Vertaisen kokemuksia omista vaikutusmahdollisuuksistaan osislaisena

- a) Keskustelimme jo yleisesti Osis-hankkeen / Vernan / Katuklinikan tavoitteista. Mihin itse pyrit vertaisena erityisesti vaikuttamaan / millaista muutosta pyrit saamaan aikaan? Entä vaikuttaminen Osiksen sisällä, Osiksen toimintaan?
- b) Oletko kokenut vertaisena voineesi vaikuttaa näihin edellä mainitsemiisi asioihin ja miten? Miksi et ole voinut vaikuttaa? Mihin ei voi vaikuttaa?
- c) Mitkä tekijät mielestäsi edistävät vertaisten tai yleisemmin huumeidenkäyttäjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia? Mitkä tekijät puolestaan vähentävät niitä?
- d) Voisitko kertoa omasta arjesta tarinan, jossa onnistuit mielestäsi vaikuttamaan johonkin sinulle tärkeään asiaan / saamaan aikaan muutosta? Voit yhtä hyvin kertoa myös tarinan, jossa et onnistunut vaikuttamaan, kuten olisit toivonut. Halutessasi voit kertoa myös molemmat tarinat.

LOPUKSI:

- Lisättävää?
- Miltä haastattelu tuntui ts. oliko esimerkiksi mielenkiintoinen, tylsä, raskas, kevyt, helppo keskittyä, vaikea keskittyä?
- Miten haastattelua voisi kehittää?

LIITE 3: Kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumiselle

Tutkimuksen tiedot

Tämä tutkimus käsittelee Osis - Huumetyön vertaistoiminnan osaamiskeskuksen vertaistoimijoiden kokemuksia omasta toimijuudestaan ja vaikutusmahdollisuuksistaan vertaistoiminnan piirissä. Tutkimus on sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tutkimuksen toteuttaa sosiaalityön opiskelija Johanna Lohikivi osana opintojaan Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan sosiaalitieteiden laitoksella.

Tutkimusta varten haastatellaan Osis-hankkeen osahankkeiden Vernan ja Katuklinikan vertaistoimijoita. Haastattelut ovat vapaaehtoisia ja luottamuksellisia ja ne toteutetaan anonymisti. Osallistujat voivat kuitenkin halutessaan antaa Johanna Lohikivelle yhteystietonsa, jotta tämä voi tiedottaa heitä jatkossa suoraan tutkimuksen käsikirjoituksen saatavilla olosta Osis-hankkeen toimipisteessä ja kutsua heidät tutkimusta koskevaan keskustelutilaisuuteen. Pääsääntöisesti tutkimusta koskeva tieto siirtyy osallistujille kuitenkin Osis-hankkeen työntekijöiden kautta, jolloin tutkimukseen ja sen eri vaiheisiin voi osallistua anonymisti. Osallistujien kertomaa käsitellään tutkimuksessa siten, että osallistujia ei voi tunnistaa tutkimustekstistä.

Vertaistoimijoille maksetaan haastatteluun osallistumisen ajalta tuloverolain mukaista ahkeruusrahaa tai annetaan jokin muu pieni palkkio. Vertaistoimija voi kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen eikä kieltäytyminen vaikuta mitenkään Osis-hankkeen vertaistoimintaan osallistumiseen. Osallistuja voi keskeyttää haastattelun heti halutessaan, mutta siihen mennessä kerlynnyttä aineistoa voidaan käyttää tutkimuksessa, kun osallistuja on antanut kirjallisen suostumuksensa tutkimukseen osallistumisesta.

Haastattelut nauhoitetaan. Nauhoitteita ja niiden pohjalta luotua tekstimuotoista aineistoa, säilytetään Johanna Lohikiven kotona hänen henkilökohtaisella tietokoneellaan. Tutkimusaineisto hävitetään heti, kun pro gradu -tutkielma hyväksytään Helsingin yliopistolla.

Osallistujilla on ennen tutkimuksen julkaisemista mahdollisuus tutustua heille ilmoitettuna ajanjaksona tutkimuksen käsikirjoitukseen Osis-hankkeen toimipisteessä. Kaikille osallistujille tarjotaan myös mahdollisuus osallistua tutkimustuloksia koskevaan yhteiseen keskustelutilaisuuteen, josta jokaiselle ilmoitetaan erikseen. Ajatuksena on, että yhteisen keskustelun avulla tutkimuksesta tulisi laadukkaampi ja tutkimustuloksia koskevista pohdinnoista syvällisempiä. Näin osallistujat voivat itse myös valvoa, miten heidän kertomaansa tuodaan tutki-

muksessa esille ja tarkastaa, ettei heitä voida tunnistaa tutkimustekstistä. Osallistujat voivat lisäksi olla tutkimuksen herättämistä kysymyksissä yhteydessä Johanna Lohikiveen sähköpostitse (johanna.lohikivi@helsinki.fi).

Osallistuja täyttää:

Olen tutustunut edellä oleviin tutkimusta koskeviin tietoihin ja ehtoihin. Haluan vapaaehtoisesti osallistua tähän tutkimukseen ja annan suostumukseni haastattelussa kerätyn aineiston käyttämiseksi tutkimuksessa. Tässä edellytän kuitenkin, että tutkija kunnioittaa yksityisyyttäni ja varmistaa, etten ole tunnistettavissa tutkimustekstistä. Tätä asiakirjaa on kaksi kappaletta: toinen tutkijalle ja toinen tutkimukseen osallistuvalla vertaistoimijalle.

Aika ja paikka

Nimimerkki

____/____/ 2013 Helsinki

Tutkimuksen toteuttaja täyttää:

Sitoudun noudattamaan edellä mainittuja tutkimuksen ehtoja. Kunnioitan koko tutkimusprosessin ajan tutkimukseen osallistuvien vertaistoimijoiden yksityisyyttä ja varmistan, ettei osallistujia voida tunnistaa tutkimustekstistä.

Allekirjoitus ja nimenselvitys

LIITE 4: Tutkielman ja haastattelun tiedot vertaisille

Johanna Lohikivi
sosiaalityön opiskelija
Helsingin yliopisto
johanna.lohikivi@helsinki.fi

TUTKIELMAN IDEA PÄÄPIIRTEITTÄIN

Tutkielman otsikko

Huumeidenkäyttäjät kansalaistoimijoina. Osis-hankkeen vertaistoimijoiden kokemuksia omista vaikutusmahdollisuuksistaan.

Käsitteiden määrittelyä

Kansalaistoimija = kansalainen, joka osallistuu yhdessä muiden kansalaisten kanssa johonkin toimintaan, jolla pyritään johonkin yhteiseen hyvään. Olennaista, että hän toimii siis yhdessä muiden kanssa ja tarjoaa oman työpanoksensa muidenkin kuin pelkästään itsensä hyväksi.

Vaikuttaminen = pyrkimys saada aikaan jotain muutosta esimerkiksi muiden ihmisten tai ihmisryhmien ajattelutavoissa, asenteissa ja toimintamalleissa tai yhteiskunnassa vakiintuneissa käytännöissä, rakenteissa ja instituutioissa. Vaikuttaminen voi olla myös pieniä tekoja ja tapahtua ruohonjuuritasolla.

Tutkielman lähtökohdat

Tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ovat siis vertaiset aktiivisina toimijoina ja kansalaisina, jotka ovat päättäneet osallistua johonkin itselleen tärkeään asiaan. Huumeidenkäyttöön suhtaudutaan huumehaittojen vähentämisen ideologian mukaisesti neutraalisti ja kaikki ihmiset nähdään arvokkaina ja samoja oikeuksia ja velvollisuuksia kantavina kansalaisina riippumatta siitä, käyttävätkö he huumeita vai eivät.

HAASTATTELUN TEEMAT

- 1) Vertaisuuteen (ja kansalaistoimijuuteen) liittyviä taustatietoja
- 2) Yleisiä taustatietoja
- 3) Vertaisen näkemys Osis-hankkeesta ja sen visiosta ja tavoitteista
- 4) Vertaisen ajatuksia itsestään vertaisena ja kansalaistoimijana
- 5) Vertaisen näkemys huumeidenkäyttäjien olosuhteista suomalaisessa yhteiskunnassa ja huumeidenkäyttäjien vaikutusmahdollisuuksista yleisellä tasolla
- 6) Vertaisen kokemuksia omista vaikutusmahdollisuuksistaan Osis-hankkeen vertaisena